

**ENDÜSTRİ MİRAS ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜNÜN KENTSEL
BELLEK VE YAŞAM KALİTESİ AÇILARINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ: BAKÜ SİYAH ŞEHİR ÖRNEĞİ**

Laman ALLAHVERDİYEVA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2022

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Laman ALLAHVERDİYEVA

14/09/2022

ENDÜSTRİ MİRAS ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜNÜN KENTSEL BELLEK VE YAŞAM KALİTESİ AÇILARINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: BAKÜ SİYAH ŞEHİR ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Laman ALLAHVERDİYEVA

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eylül 2022

ÖZET

19. yüzyılın sonlarından itibaren Sanayi Devrimi ile artan nüfus oranları ve değişen kentsel ihtiyaçlar kentlerin sanayi odaklı gelişimi ile birlikte, yerleşim alanlarının sanayi alanları çevresinde hızla büyümesine neden olmuştur. 1980'lerde değişen çevresel kullanımlara, ulaşım ve teknolojiye paralel olarak sanayi sektöründen hizmetler sektörüne geçiş ile birlikte kent içinde işlevini yitirmiş sanayi alanları ortaya çıkmış ve bunun bir sonucu olarak kentin yaşam kalitesi kaybolmaya başlamış, kentler yaşanabilir olmaktan uzaklaştırmıştır. İşlevini kaybetmiş sanayi alanlarının yeniden işlevlendirilmesi literatüre endüstriyel arkeolojisi ve endüstriyel miras kavramlarını kazandırmıştır. Endüstriyel miras; fabrikalar, makineler, depolar, ulaşım hatları ve altyapı, sanayi ile ilişkili sosyal aktiviteler amacıyla kullanılan eğitim ve dini yapılar gibi tüm endüstriyel kültür kalıntılarına odaklanırken endüstriyel arkeolojisi ise; bu mirasın araştırılması, incelenmesi ve belgelenmesi konularına odaklanmaktadır. Endüstri miras alanları kent ve toplumla sürekli etkileşim hâlinde olduğundan dolayı kolektif ve kentsel bellek açılarından da önemli bir yer edinmiştir. Bu nedenle endüstri miras alanlarının korunarak, kentsel bellekteki sürekliliğini ön planda tutarak ve kentte kaybolan yaşam kalitesini geri kazandırarak gelecek nesillere aktarılması yönünde yapılan yeniden işlevlendirilme projeleri önem kazanmaktadır. Bu tez çalışması kapsamında endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilmesine ilişkin literatür araştırmasına yer verildikten sonra örneklem alan olarak seçilen Beyaz Şehir bölgesinin kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi bağlamında kişisel gözlem ve alan kullanıcılarına yönelik yapılan ankette kullanılan betimsel analiz yöntemleriyle değerlendirilmesi yapılmıştır. Saha çalışması sonuçlarına göre Beyaz Şehir alanının kentsel dönüşüm sürecine girmesi ile beraber Bakü ve çevresindeki kentsel yaşam kalitesinin arttığı fakat aynı zamanda alanın kentsel bellekteki sürekliliği zedelenerek sanayi alanından karma yaşam alanına dönüştüğü görülmektedir. Ulaşılan bu bilgiler sonucunda, projenin kullanıcılar tarafından Bakü'de kentsel yaşam kalitesi yaratarak mekânsal, sosyal ve ekonomik açılardan başarılı bir dönüşüm örneği olarak algılandığı saptansa da, alanın kentsel bellekteki yerinin korunmasında büyük eksiklikleri olduğu kanaatine varılmıştır.

Bilim Kodu : 80208
Anahtar Kelimeler : Sanayi mirası, kentsel dönüşüm, kentsel bellek, kentsel yaşam kalitesi, Bakü, Siyah Şehir
Sayfa Adedi : 172
Danışman : Prof. Dr. Özlem GÜZEY KOCATAŞ

EVALUATING THE TRANSFORMATION OF INDUSTRIAL HERITAGE SITES IN
TERMS OF URBAN MEMORY AND QUALITY OF LIFE: THE CASE OF BAKU
BLACK CITY
(M. Sc. Thesis)

Laman ALLAHVERDIYEVA

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

September 2022

ABSTRACT

Since the end of the 19th century, with the Industrial Revolution, increasing population rates and changing urban needs, along with the industrial-oriented development of cities caused the rapid growth of residential areas around industrial areas. In the 1980s, in parallel with the changing environmental uses, developments in transportation and technology, the transition from the industry sector to the services sector has revealed industrial areas that have lost their function in the city have emerged and as a result of this, the quality of life of the city has begun to disappear and cities have become far from being livable. Re-functioning of industrial areas that have lost their function has brought the concepts of industrial archeology and industrial heritage to the literature. Industrial heritage includes all industrial cultural remains such as factories, machinery, warehouses, transportation lines and infrastructure, educational and religious buildings used for industry-related social activities, while industrial archeology focuses on the research, examination and documentation of this heritage. Since industrial heritage sites are in constant interaction with the city and society, they have also gained an important place in terms of collective and urban memory. For this reason, re-functioning projects that are carried out in order to preserve the industrial heritage sites prioritize their continuity in urban memory, and restore the lost quality of life in the city to future generations gain importance. Within the scope of this thesis, after the literature research on re-functioning of industrial heritage areas was included, the White City Region, which was chosen as the sample area, was evaluated in the context of urban memory and urban life quality, with personal observations and descriptive analysis methods used in the survey made for the users of the area. According to the results of the field study, it is seen that the quality of urban life in and around Baku has increased with the entry of the White City area into the urban transformation process, but at the same time, it is seen that the continuity of the area in the urban memory is damaged and it turns into a mixed living area from an industrial area. As a result, although it was determined that the project was perceived by the users as an example of a successful transformation in terms of spatial, economic and social aspects by creating urban life quality in Baku, it was concluded that the project area has great deficiencies in preserving its place in the urban memory.

Science Code : 80208
Key Words : Industrial heritage, urban transformation, urban memory, urban quality
of life, Baku, Black City
Page Number : 172
Supervisor : Prof. Dr. Özlem GÜZEY KOCATAŞ

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans öğrenimi süresince bilgi, ilgi ve desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen, deneyimlerini paylaşarak ve beni motive ederek, değerli katkılarıyla tezle ilgili her konuda beni yönlendiren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Özlem GÜZEY KOCATAŞ'a, üniversite eğitim hayatı boyunca desteğini aldığım Azerbaycan Mimarlık ve İnşaat Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi hocalarına teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bütün hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen ve her konuda bana güvenen değerli aileme, oradan da bana hâlâ varlığını hissettiren sevgili dedem merhum Mubariz MAHMUDOV'a ve uykusuz gecelerini benimle paylaşan sevgili arkadaşım Demet BİLGİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xiii
RESİMLERİN LİSTESİ	xiii
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xv
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xvii
1. GİRİŞ.....	1
2. ENDÜSTRİYEL MİRASIN DÖNÜŞÜMÜ	13
2.1. Sanayi Devrimi, Sanayileşme ve Sanayisizleşme	13
2.2. Endüstriyel Arkeoloji ve Endüstriyel Miras	15
2.3. Endüstri Miras Alanlarının Yeniden İşlevlendirilmesi	18
3. BELLEK, KOLEKTİF BELLEK VE KENTSEL BELLEK	29
3.1. Bellek ve Mekân İlişkisi.....	29
3.2. Kolektif Bellek	31
3.3. Kentsel Bellek	34
3.4. Endüstriyel Mirasın Kolektif Bellek ve Kentsel Bellekle İlişkisi	37
4. YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN ALANLARDA KENTSEL YAŞAM KALİTESİ.....	41
4.1. Kentsel Yaşam Kalitesi	41
4.2. Kullanıcı ve Kullanıcı Algısı	49
5. SANAYİ MİRAS ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ: DÜNYA'DAN VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER	53

Sayfa

5.1. Dünya'daki Dönüşüm Projesi Örnekleri	53
5.1.1. Eski sanayi alanları dönüşümüne Avrupa'dan bir örnek: Ruhr Bölgesi, Almanya.....	54
5.1.2. Eski sanayi alanları dönüşümüne ABD'den bir örnek: Southside Works, Pittsburgh.....	58
5.2. Türkiye'deki Dönüşüm Projesi Örnekleri	61
5.2.1. Eski sanayi alanları dönüşümüne İzmit'ten bir örnek: Sekapark dönüşüm projesi	62
5.2.2. Eski sanayi alanları dönüşümüne İstanbul'dan bir örnek: Haliç Tersaneler bölgesi dönüşüm projesi	67
5.3. Değerlendirme.....	71
6. ÇALIŞMA ALANI: BAKÜ SİYAH ŞEHİR PETROL SANAYİ BÖLGESİ	77
6.1. Bakü Kentinin Tarihsel Gelişimi ve Sanayi Sektörü	77
6.2. Siyah Şehir Petrol Sanayi Bölgesinin Konumu ve Tarihsel Gelişimi.....	94
6.3. Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Proje Süreci	100
7. ALAN ÇALIŞMASI.....	113
7.1. Kentsel Bellek Bağlamında Beyaz Şehir Alanının Değerlendirilmesi	113
7.2. Kentsel Yaşam Kalitesi Bağlamında Beyaz Şehir Alanının Değerlendirilmesi .	120
7.2.1. Kullanıcıların profili.....	121
7.2.2. Beyaz Şehir kullanımı ve dönüşüm.....	124
7.2.3. Kullanıcıların Beyaz Şehir'i algılamasına ilişkin sorular	129
7.3. Değerlendirme.....	141
8. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	145
KAYNAKLAR	155
EKLER.....	167
EK-1. Beyaz Şehir ziyaretçi anketi soruları	168

EK-2. Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 28/09/2006 tarıhli Kararnamesi.....	171
ÖZGEÇMİŞ.....	172

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.1. Yaşanabilirliğin boyutu	44
Çizelge 4.2. Yaşanabilirlik göstergeleri	45
Çizelge 4.3. Yaşam kalitesinin fiziksel çevre bileşeni temel ve alt kategorileri	49
Çizelge 5.1. IBA Emscher Park projesi kapsamında gerçekleştirilen projeler.....	57
Çizelge 5.2. Seka kâğıt fabrikasının 1960-1980’li yılları arasında geçirdiği süreç.....	63
Çizelge 5.3. Dünyada ve Türkiye’de eski sanayi alanı dönüşümünde Emscher Park, Southside Works, Sekapark ve Santral İstanbul projelerinin değerlendirilmesi	71
Çizelge 7.1. Beyaz Şehir alanının TICCİH koruma ilkeleri çerçevesinde kentsel bellek açısından değerlendirilmesi	118
Çizelge 7.2. Eğitim durumuna göre dağılım	123
Çizelge 7.3. Mesleklere göre dağılım.....	123
Çizelge 7.4. Gelir durumuna göre dağılım	124
Çizelge 7.5. Ziyaret etme amaçları.....	126
Çizelge 7.6. Beyaz Şehir ve çevresinde oturmak isteme nedeni	128
Çizelge 7.7. Beyaz Şehir ve çevresinde oturmak istememe nedeni	128
Çizelge 7.8. Beyaz Şehir’in önerilen fonksiyonları.....	129
Çizelge 7.9. Algılamaya yönelik sorulara verilen cevapların dağılımı	129
Çizelge 7.10. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ve “Beyaz Şehir Bakü’nün rekreasyon ihtiyacını karşılamada önemli bir yere sahiptir” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi	134
Çizelge 7.11. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır.” ve “Beyaz Şehir Bakü halkı için önemli bir sosyal buluşma mekânı hâlini almıştır.” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi.....	135
Çizelge 7.12. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ve “Beyaz Şehir hem yaya hem taşıt olarak ulaşım kolay bir konumdadır” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi.....	136
Çizelge 7.13. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ve “Beyaz Şehir projesiyle birlikte çevre kirliliğinin azalmasında bir değişim sağlamıştır” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi.....	137

Çizelge	Sayfa
Çizelge 7.14. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ve “Beyaz Şehir çevresinde oturmak istermiydiniz” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi.....	138
Çizelge 7.15. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ve “Beyaz Şehir projesi Azerbaycan’da gerçekleştirilmiş başarılı bir dönüşüm örneğidir” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi.....	139
Çizelge 7.16. Kullanıcıların “Beyaz Şehir projesi Azerbaycan Cumhuriyeti’nde hayata geçirilmiş başarılı bir dönüşüm örneğidir” ve “Beyaz Şehir bölgesinin daha çok hangi fonksiyonunu önerirdiniz” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi.....	140

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 7.1. Cinsiyete göre dağılım	122
Şekil 7.2. Yaşa göre dağılım	122
Şekil 7.3. Kullanıcıların yaşadıkları yere göre dağılım.....	124
Şekil 7.4. Ulaşım türü.....	125
Şekil 7.5. Ziyaret sıklığı	125
Şekil 7.6. Dönüşüm sürecinden haberdar olma durumu	126
Şekil 7.7. Beyaz Şehir dönüşüm sürecinden hangi yolla haberdar oldukları bilgisi....	127
Şekil 7.8. Beyaz Şehir ve çevresine yakın bir evde oturma istek durumu	127
Şekil 7.9. Soru 14 değerlendirmesi	130
Şekil 7.10. Soru 15 değerlendirmesi	130
Şekil 7.11. Soru 16 değerlendirmesi	131
Şekil 7.12. Soru 17 değerlendirmesi	131
Şekil 7.13. Soru 18 değerlendirmesi	132
Şekil 7.14. Soru 19 değerlendirmesi	132
Şekil 7.15. Soru 20 değerlendirmesi	133
Şekil 7.16. Soru 21 değerlendirmesi	133

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Kentsel bellek ve kimlik oluşum sürecinde toplumsal bellek ile mekân arasındaki karşılıklı ilişki	36
Resim 5.1. Ruhr bölgesinden görünüm, 1949	55
Resim 5.2. Ruhr bölgesi dönüşüm öncesi hâli	56
Resim 5.3. Ruhr bölgesi dönüşüm sonraki hâli	56
Resim 5.4. Pittsburgh kentinden görünüm, 1901	59
Resim 5.5. Southside Works dönüşüm önceki hâli	60
Resim 5.6. Southside Works dönüşüm sonraki hâli	60
Resim 5.7. Seka kâğıt fabrikasından görünüm.....	63
Resim 5.8. Seka Kâğıt Fabrikası dönüşüm önceki hâli	65
Resim 5.9. Sekapark dönüşüm sonraki hâli, 2011	66
Resim 5.10. Santral İstanbul dönüşüm önceki hâli	70
Resim 5.11. Santral İstanbul dönüşüm sonraki hâli	71
Resim 6.1. Nobel Kardeşlerinin yerleşim yeri – Villa Petrolea	97
Resim 6.2. Bakü Siyah Şehir petrol sanayi bölgesinden görünüm	98
Resim 6.3. Dönüşüm öncesi atıl halde kalmış Siyah Şehir petrol sanayi bölgesinden görüntüler	99
Resim 6.4. Dönüşüm öncesi Siyah Şehir petrol sanayi bölgesindeki yaşam alanları ..	100
Resim 6.5. Dönüşüm öncesi Siyah Şehir petrol sanayi bölgesindeki petrol atıkları....	100
Resim 6.6. Beyaz Şehir bölgesi’nden görüntüler	111
Resim 7.1. Beyaz Şehir projesi kapsamında restore edilmiş Nobel Kardeşleri’nin ikametgahı Villa Petrolea	114
Resim 7.2. Beyaz Şehir projesi kapsamında restore edilmiş yapılar: A) 2 petrol arıtma tesisi B) su paylama tesisi	114
Resim 7.3. 1884 yılında Villa Petrolea	115
Resim 7.4. Dönüşüm öncesinde 2003 yılında Villa Petrolea	116

Resim	Sayfa
Resim 7.5. Dönüşüm sonrasında 2007 yılında Villa Petrolea.....	116
Resim 7.6. Çeşmeler Meydanında eski fabrikalara ait olan taşlardan yapılmış park zeminleri ve bilgilendirici tabelalar	117

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 5.1. Sekapark projesinin etapları ve fonksiyonlar	65
Harita 6.1. Bakü Kenti ve İlçelerin Konum Haritası.....	78
Harita 6.2. 1822 yılındaki Bakü Kentinin Ana Planı	80
Harita 6.3. 1864 yılındaki Bakü Kentinin Ana Planı	81
Harita 6.4. Bakü'nün İlk Ana Planı.....	83
Harita 6.5. Bakü Kentinin 2040 Ana Planı - Arazi Kullanımı	93
Harita 6.6. 1878 yılında Bakü'nün ana planı – Siyah Şehir'in konumu	96
Harita 6.7. Bakü Siyah Şehir alanının 1899 yılındaki planı.....	99
Harita 6.8. Beyaz Şehir'in konumu.....	101
Harita 6.9. Beyaz Şehir projesinin ana planı.....	102
Harita 6.10. Beyaz Şehir projesinin ilkin aşaması	104
Harita 6.11. Beyaz Şehir projesinin son hâli.....	105
Harita 6.12. Beyaz Şehir'de bölgelere göre alanların dağılımı.....	110

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

Açıklamalar

%	Yüzde
AZN	Azerbaycan Manatı
km	Kilometre
km ²	Kilometrekare
m	Metre
m ²	Metrekare
mm	Milimetre
TL	Türk Lirası
USD	Amerikan Doları
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire

Kısaltmalar

Açıklamalar

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ARXKOM	Azerbaycan Cumhuriyeti Şehir Planlama ve Mimarlık Devlet Komitesi
BBBKP	Büyük Bakü Bölgesel Kalkınma Planı
BNHF	Baku Nobel Heritage Fund
CBA	Council for British Archaeology
IBA	Internationale Bauausstellung: International Building Exhibition
ICOMOS	International Council of Monuments and Sites
IT	Information Technology
KAİP	Koruma Amaçlı İmar Planı
SEKA	Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikası
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences

Kısaltmalar**Açıklamalar****SSCB**

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TDK

Türk Dil Kurumu

TICCIHThe International Committee of the Conservation of
Industrial Heritage**UNESCO**United Nations Educational, Scientific and Cultural
Organization**URA**

Urban Redevelopment Authority

WHO

World Health Organization

1. GİRİŞ

18. yüzyılın ortalarından itibaren İngiltere’de üretimde el ve beden emeğinden su ve buhar gücü kullanarak makine üretimine geçilmiştir (Sanayi 1.0). 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında tüm dünyaya yayılarak elektrik gücü ile seri üretime geçiş (Sanayi 2.0) ve dijital teknolojinin gelişimi ile üretimin otomatikleşmesi (Sanayi 3.0) çağdaş dünyanın Sanayi Devrimi yarışına girmesine; üretim, ulaşım gibi alanlarda önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Altay, 2016).

Geleneksel el emeğine dayanan üretimden makine üretimine geçişi, üretimin artmasını ve çeşitlenmesini sağlamıştır. Üretimin artması ise iş bölümü, uzmanlaşma gibi bir sıra toplumsal yapının karmaşıklaşmasına sebep olan kavramları ortaya çıkarmıştır. Artan üretimle beraber aynı zamanda fabrika ve diğer üretim tesisleri kurulmaya başlamıştır. Bu tesislerin yer seçimi farklı ölçütlere göre belirlenmiştir. Fabrikalardan bazıları iş gücüne yakın olabilmek amacıyla kent merkezinde veya kente yakın bir konumda yer seçerken bazıları ürettikleri malları satabilmek için pazara yakın, bazıları ise hammaddeye yakın bir konum seçmişlerdir. Fabrikaların hepsi kent içinde inşa edilmese de burada çalışacak işçilerin iş yerlerine yakın olma istekleri, fabrika etrafında yerleşim birimlerinin kurulmasına ve zamanla bu yerleşimlerin büyüyerek yeni kentlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Fabrikalar çok fazla istihdamın oluşmasını sağlamış, bu da kırdan kente hızlı bir göç yaşanmasına sebep olmuştur. Sanayi Devrimi’nin başladığı Avrupa’da 14. yüzyılda nüfus artış hızı %2,5 iken, 1850-1950 yıllarına gelindiğinde kentsel nüfus artış oranı %100’e kadar çıkmıştır (Demir, 2018).

Nüfus artışı ile birlikte kent merkezlerinde konumlanan tek katlı konutların yerini birkaç ailenin yaşayabileceği apartmanlar almıştır. Kent merkezinde daha çok işçi sınıfını kapsayan barınma talebinin artması ile varlıklı aileler kentlerin çeperlerine doğru kaymış ve buradaki konutlar işçi ailelerine kiraya verilmeye başlamıştır. Barınma talebinin yoğun olması ise hem kiralarda artışı hem de sağlıksız yaşam koşullarını beraberinde getirmiş ve kentsel yaşamı tehdit etmeye başlamıştır.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaşanan sanayi ve teknolojideki ilerlemeler ile ortaya çıkan yeni tüketim ürünleri, üretim modelleri ve ulaşım seçenekleri endüstrinin işgücüne

yakın olması şartını yavaş yavaş ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla kent merkezinde yer alan sanayi alanlarının çeperlere doğru yönelmesi ile meydana gelen banliyöleşme, kentlerin çeperlere doğru büyümesi ile birlikte kent merkezlerindeki bu alanların işlevinin yitirmesine ve çöküntü bölgesi hâline gelmesine sebep olmuştur. İşlevsizleşerek çöküntü hâline gelen sanayi alanları strüktürel olarak güçlü yapılara sahip olması, bellekte yer etmesi, kentte büyük yer işgal etmesi vs. gibi nedenlerden dolayı değerli alanlar sayılmaktadır. Bu çerçevede önemli değere sahip bu alanların tahrip olması ve(ya) yok olması sonrasında yeniden işlevlendirilmesi yıkımından daha hayırlı sonuçlar vermektedir. Bu kapsamda literatürde 1950 yıllarında endüstriyel arkeoloji (industrial archaeology), 1960 yıllarında ise endüstriyel miras (industrial heritage) kavramları ortaya çıkmıştır. Sanayi alanlarının korunarak günümüze aktarılması yönünde yapılan faaliyetlerin bir sonucu olarak endüstriyel miras kavramı gündeme gelmiştir. Endüstriyel miras; fabrikalar, atölyeler, depolar, makineler, tüm altyapı, ulaşım, konut, ibadet ve eğitim yapıları vs. gibi sanayi alanındaki bütün kalıntıları kapsamaktadır. Endüstriyel arkeoloji ise, endüstri miras alanlarının araştırılması, incelenmesi, belgelenmesi ve kaydedilmesi anlamına gelmektedir.

Endüstri miras alanları yapıldıkları dönemin sosyal, ekonomik ve teknolojik yaşamındaki izlerini yansıtmaktadırlar. Bu yüzden endüstri miras alanlarının korunarak gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Höhmann (1992)'a göre endüstri miras alanlarının korunmasına yönelik dört yöntem vardır. Bunlar: minimum müdahale veya hiçbir müdahale yapılmadan yeni bir işlev verilmeden olduğu gibi koruma, çok az müdahale ile eski işlevine yakın bir işlev verilerek koruma, müze işlevi verilerek koruma ve yeni bir işlev verilerek yapılan korumadır. Günümüzde bu yöntemlerden en sık kullanılan yeniden işlevlendirme veya yeniden kullanımdır.

1970'lerden itibaren endüstri devriminin odağı olarak imalat sektörünün yerini hizmetler sektörünün alması ile ortaya çıkan düzensiz yerleşme, gecekonduleşme, kent merkezinde işlevini yitirerek çöküntü hâline gelmiş sanayi bölgelerinin büyüyen işsizliğe bağlı yaşadığı iş kayıpları, sosyal dışlanma, fiziksel çöküntüleşme, kötüleşen yaşam koşulları, vb. birçok sosyal, ekonomik ve fiziksel problem kentleri yaşanabilir olmaktan uzaklaştırmıştır. Bu süreç içerisinde bütün bu olumsuzlukların durdurulması için endüstri miras alanlarının değerlendirilip kente yeniden kazandırılması gerektiği konusu önem kazanmıştır (Şahin, 2012). Bu bağlamda bugün dünyanın en önemli gündem maddelerinden biri olan “yeniden işlevlendirme” kavramı ön plana çıkmıştır. Genel anlamda yeniden işlevlendirme, mevcut

yapı veya alanlara yeni bir kullanım vererek yeniden kullanılır ve yaşanılır mekâna dönüştürmek anlamına gelmektedir.

Endüstri miras alanları, ortaya çıktığı dönemin yaşantısına tanıklık etmesi, tüm izlerini topluma yansıtması ve toplumun belleğinde yer etmesinden dolayı kentin kimliğinde, kolektif bellekte ve kent belleğinde önemli bir değere sahiptir. Bu nedenle endüstri miras alanlarının yok olmasına izin vererek kolektif bellek ve kentsel belleğin devamlılığının bozulmasına ve doğal olarak bu alanların gelecek kuşaklara aktarılmasını engelleyerek kimliğini tanımayan ve mekânla ilişkisi olmayan duyarsız toplumların ortaya çıkmasına göz yumulmaktadır. Bu bağlamda yapılacak tek şey, işlevini yitirerek ekonomik ömrünü tamamlayan ve üretim sürecini devam ettiremeyen endüstri miras alanlarının koruyarak ve kentsel bellekteki devamlılığını ön planda tutarak yeniden işlevlendirmek ve bu sayede gelecek nesillere de aktarılmasını sağlamaktır.

Genel anlamda kentsel bellek, bireylerin mekânı ve sosyal çevresini deneyimlemesiyle ortaya çıkan kolektif belleğin yapıları çevre üzerinden okunabilmesi anlamına gelmektedir. Kolektif bellek ise bir topluma ait bireylerin aynı olayları deneyimleyerek, ortak değerleri paylaşması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Özetle kentsel bellek, kentin kimliği ve kolektif bellekle birebir ilişkili olarak geçmiş dönemin öğelerini günümüze anlamlı bir şekilde aktarabildiği zaman varlığını devam ettirebilmektedir. Bu yüzden endüstri miras alanlarına herhangi bir müdahale yapılırken ilk başta o alanların kentsel bellekteki yeri düşünülmeli ve o şekilde harekete geçirilmelidir.

Sanayi Devrimi sonucunda meydana gelen hızlı ve plansız kentleşme beraberinde iş ve konut arzının düşmesi, doğal kaynakların sorunsuz tüketimi, ulaşım problemi, toplum içinde yaşanan sosyal dengesizliğin giderek artması gibi sorunlar ile birlikte aynı zamanda kentlerde yaşayan insanların yaşam kalitesinin düşmesine ve kentsel yaşamın zorlaşmasına sebep olmuştur (Görün ve Kara, 2010). Bütün bu olumsuzlukların giderilmesi için yapılan kentsel yaşam kalitesinin artırılması yönünde yeniden işlevlendirme kapsamında dönüşüm çalışmaları ise hem sosyal, hem kültürel, hem de siyasal süreçleri içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm; fiziksel, sosyal, çevresel ve ekonomik boyutları ile birlikte güvenli ve güçlü kentsel alanların üretilmesini ve toplumun eşit bir şekilde bu haklardan yararlanabilmesini sağlayarak kentsel yaşam kalitesini artıran bir uygulama biçimi olarak tanımlanmaktadır (Okumuş ve Eyüpoğlu, 2015). Diğer bir deyişle, birbiriyle entegre

politikalar üreterek yeni kentsel alanların üretilmesinden ziyade mevcut alanların yeniden düzenlenmesini, bu alanlarda kaybolan yaşam kalitesinin artırılmasını amaçlamaktadır (Okumuş ve Eyüpoğlu, 2015). Bu atıl ve işlevsiz hâle gelen alanların dönüşüm uygulamaları sonucunda meydana gelen kentsel yaşam kalitesi ve kentsel ekonomik yapı iyileştirilmesi aynı zamanda alanın artı bir değer kazanmasını sağlamıştır. Böylece endüstri miras alanlarının dönüştürülmesindeki asıl amaç; sanayi alanlarına ilişkin özellikleri koruyarak yeni üretilen kentsel mekânlarda temsil edilerek belleğini sürdürmesi ve alanın yaşam standartlarını iyileştirerek, refah sağlayarak, yeni işlevler kazandırarak yaşam kalitesini arttırması sonucunda daha sağlıklı ve yaşanabilir hâle getirmektir. Özetle, endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilmesinde kentsel bellek ve yaşam kalitesi kavramlarının birbiriyle olan ilişkisi yaşanabilirlik noktasına durmaktadır.

Eski sanayi alanlarının yeni kullanım alanlarına dönüştürülmesinde kullanılan stratejilerin doğru planlanması için alanın fizik-mekân, sürdürülebilirlik, toplumsal katılım, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları ile birlikte analitik çözümü, alanı kullanan ve kullanacak kişilerin kapsamlı incelenmesi ve bu incelemenin doğru yorumlamasının yapılması önem kazanmaktadır (Koçan, 2011). Bu süreç içerisinde alınan doğru plan kararları, kent merkezlerinde atıl kalmış/işlevini yitirmiş sanayi alanlarının yeniden canlandırılıp değerlendirilmesinde gelecekte gerçekleştirilebilecek olan dönüşüm örneklerinde yol gösterici olacaktır.

Dünyadaki endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilme uygulamaları incelendiği zaman, projelerin temel vaatleri ile sonuçları arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kentsel dönüşüm uygulamalarının temel olarak mekânsal, sosyokültürel ve ekonomik vaatleri olduğu görülmektedir. Mekânsal vaatler olarak, tüm fiziki şartların iyileştirilmesi, çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması, tarihi ve kültürel değerlerin korunarak yaşatılması ve doğayla bütünleşmiş kentsel alanların yaratılması gibi vaatler sıralanabilir. Sosyokültürel açıdan tüm sosyal imkânların geliştirilmesi, kültürel gelişimin sağlanması, bir kenti başka kentlerden ayıran özellikleri ile beraber kent kimliğinin ve kentsel bellekteki yerinin korunması, yerel halkın projeye katılımının sağlanması, kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve güvenli yaşam alanlarının oluşturulması gibi katkılar sağlanabilir (Şişman ve Kibaroglu, 2009; Çalış, Tan, ve Kuru, 2017). Ekonomik bağlamdaki vaatler ise refah düzeyini ve istihdamı arttırmak, küresel anlamda cazibe merkezi yaratmak ve kentin bütününe katkı sağlamak olarak sıralanabilir. Ancak zamanla kentsel dönüşüm

faaliyetlerinin ekonomik ve politik yapısı küresel bütünleşmeden etkilenerek planlama süreçlerini ve dönüşümün hedeflerini değiştirmektedir (Şişman ve Kibaroglu, 2009). Diğer bir deyişle küresel kentin yaratılması, yeni konut politikaların üretilmesi ve rant değerinin artması gibi yeni hedeflerin ortaya çıkması projelerin adil ve eşitlikçi bir kentsel dönüşümü sağlamasına ve bir sıra vaatleri yerine getirmesine engel teşkil etmektedir. Bu çerçevede endüstri miras alanlarının dönüşüm uygulamalarının yön değiştirici hedefleri ile beraber sadece çözüm odaklı değil, daha çok mekânsal ve ekonomik duruma odaklanarak, kentin sanayi kimliğini ve kentsel bellekteki yerinin göz ardı edilerek rant beklentisi ile dünya kenti ve cazibe merkezi yaratma gibi kaygılarla uygulandığı bilinmektedir. Böylelikle endüstri miras alanlarının dönüşümü sonrasında kentsel yaşam kalitesinde de artış gözlemlenmekte fakat kentsel bellekteki devamlılığı zarar görmektedir. Buradan hareketle rant yaratarak gelirini yükseltmek proje uygulayıcıları için bir amaç olmakla birlikte kent için olumlu olmayıp tüm kentliyi olumsuz etkileyerek soylulaştırma gibi bir soruna neden olabilmektedir.

Genel anlamıyla soylulaştırma (gentrification), kentin değer kaybetmiş ve çöküntü hâlini almış bölgelerine yeniden yatırım yaparak, üst gelir grubunun bölgeye taşınmasını sağlayarak o bölgenin toplumsal statüsünün yükselmesi olarak tanımlanabilir. Bu eskimiş ve değerini kaybetmiş kentsel dönüşüm alanlarına yapılan yatırım ve iyileştirilme çalışmaları daha önce bölgede yaşayan alt gelir grubunun doğrudan veya dolaylı olarak yerinden edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla bu değişimle beraber kentsel alanın kültürel dokusu ile kimliği değişime uğramaktadır (Ergün, 2006:15; Koç, 2015:95; Uysal, 2006:86). Kısacası endüstri miras alanlarının dönüşümü neticesinde devletin kent politikaları ile yüksek oranda değişen rant değeri nedeniyle yerinden edilen bölge halkı mülksüzleştirme, gittikleri yerlere uyum sağlayamama, kültürel değerlerini devam ettirememesi gibi soylulaştırmanın bir takım olumsuzluklarına maruz kalmaktadırlar (Yasan, 2020).

Endüstri miras alanları hem kent hem de yatırımcılar için ilgi çekici olmakla birlikte yeni cazibe noktaları yaratarak burada daha iyi barınma, çalışma ve dinlenme koşulları sağlayan tam teşekküllü bir kentsel çevrenin yaratılması için önemli potansiyellere sahiptir.

Yapılan araştırmalar sonucunda kentsel dönüşüm ile ilgili yürütülen ve gerçekleştirilen çalışmaların daha çok fiziki durum değişikliklerinin değerlendirilmesi üzerine olup kentsel

bellek ve kentsel yaşam kalitesi gibi konuların yeteri kadar işlenmediği görülmektedir (Erol, 2019).

Bu bağlamda, “Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesi”nin detaylı olarak incelenmesinin gelecekteki dönüşüm uygulamalarında yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Tez çalışmasının konusu, örneklem alan olarak seçilen Siyah Şehir Petrol Sanayi Bölgesi için geliştirilen Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesinin, kentin yeniden geliştirilmesi konusunda ortaya çıkan sorunlara sürdürülebilir çözümler üretmek ve işlevselliğini yitirmiş olan bu endüstri miras alanlarında bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak açısından başarılı olup olmadığını anlamak amacıyla kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi gibi ana başlıklarla ele alınarak incelenmesidir.

Çalışma alanı olarak Bakü’de yer alan Siyah Şehir Sanayi Alanı’nın seçilmesinin temel nedeni, sanayi gelişimi sonucunda sanayinin kent merkezini terk etmesine ve mekânsal anlamda işlevsizleşen rant değeri yüksek bir konumda bulunarak tarihi ve kültürel bir alan niteliğine sahip endüstri miras alanı olmasıdır. Bunun yanında alanın dönüşüm projesinin uzun zamandır uygulanmaya çalışılıyor olması, 2040 ana planının bir parçası olması ile mevzi bir uygulama olmayıp kentin planlı gelişimi içerisinde ele alınmış olmasının yanı sıra başkentte yer alması ve Azerbaycan’ın en kapsamlı sanayi dönüşüm projesi olması gibi etkenler çalışma alanının seçilmesinde etkili olmuştur.

Genel anlamda öz işlevini yitirmiş eski sanayi alanlarının dönüşüm konusu kentin ve orada yaşayan halkın fiziksel, sosyal ve ekonomik gelecekleri üzerine etki etmektedir. Hem kent hem de kentli üzerinde bu denli etki yaratan kentsel dönüşüm olgusunun literatürdeki amaçlarına göz atmamız faydalı olacaktır. Dundee Üniversitesi’nin Avrupa Stratejik Planlama profesörü Peter Roberts’e göre, kentsel dönüşüm beş temel amaca hizmet etmek için ortaya çıkmıştır. Bu amaçlar şöyle sıralanabilir:

1. Kentin fiziksel koşulları ile toplumsal problemleri arasında doğrudan bir ilişki kurulmasıdır. Kentsel alanların çöküntü alanı hâline gelmesindeki en önemli nedenlerden birisi toplumsal çökme ya da bozulmadır. Kentsel dönüşüm projeleri, temelde toplumsal bozulmanın nedenlerini araştırmalı ve bu bozulmayı önleyecek önerilerde bulunmalı.

2. Kentsel dönüşüm, kent dokusunu oluşturan birçok ögenin fiziksel olarak sürekli değişim ihtiyacına cevap vermelidir. Bir başka deyişle, kentsel dönüşüm projeleri kentin hızla büyüyen, değişen ve bozulan dokusunda ortaya çıkan yeni fiziksel, toplumsal, ekonomik, çevresel ve altyapısal ihtiyaçlara göre, kent parçalarının yeniden geliştirilmesine olanak sağlamalı.
3. Kentsel refah ve yaşam kalitesini artırıcı bir ekonomik kalkınma yaklaşımını ortaya koymalı.
4. Fiziksel ve toplumsal bozulmanın yanı sıra, kentsel alanların çöküntü bölgeleri hâline gelmelerinin en önemli nedenlerinden birisi, bu alanların ekonomik canlılıklarını yitirmesidir. Kentsel dönüşüm projeleri fiziksel ve toplumsal çöküntü alanları hâline gelen kent parçalarında ekonomik canlılığı yeniden getirecek stratejileri geliştirmeyi ve böylece kentsel refah ve yaşam kalitesini artırmayı amaçlamalı.
5. Kentsel alanların en etkin biçimde kullanımına ve gereksiz kentsel yayılmadan kaçınmaya yönelik stratejilerin ortaya koyulmasıdır (Bircan, 2019).

Kentsel dönüşüm projesinin uygulandığı alanın sorunlarına ve potansiyellerine göre bu amaçlardan birkaçı ön plana çıkabilmektedir. Yapılan literatür incelemesine göre endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilme kapsamında yapılan dönüşüm projelerinin esas amaçları olarak kimliğini ve kentsel bellekteki yerini koruma, refah düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltme, sürdürülebilir ekonomik kalkınma, cazibe alanlarının yaratılması, yerel ve kamu hizmetlerine erişim, kent estetiğini gözetme gibi bir sıra fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik nitelikte geniş bir yelpazenin olduğu görülmektedir.

Bu tez çalışmasında yeniden işlevlendirilen endüstri miras alanlarının kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi bağlamında değerlendirilmesi yapılmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi sanayileşme döneminin mimari, sosyal, ekonomik ve teknolojik izlerini günümüze taşıyan endüstri miras alanları her zaman toplum ile etkileşim hâlinde olmuş ve hem kolektif bellekte hem de kentsel bellekte mühim bir yer edinmiş alanlardır. Bu nedenle bu alanların kentsel bellekteki yerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından bahsi geçen alanların korunarak yeniden işlevlendirilmesi konusu önem kazanmaktadır. Bu kapsamda yeniden işlevlendirme sonrasında örnek alan üzerinden kentsel belleği ortaya çıkarabilmek amacıyla tezin ikinci bölümünde yer alan TICCİH

tarafından geliştirilen ilkeler çerçevesinde kişisel gözlem ve değerlendirme yoluyla alanın analizi yapılarak tezin konuyla ilgili hipotezi sınanmıştır.

Endüstri miras alanlarının çöküntü bölgeleri hâline gelmesinin temel nedeninin fiziksel ve toplumsal bozulmanın yanısıra, ekonomik canlılıklarının yitirilmesi olduğundan dolayı bu alanların tekrar ekonomik canlılığına kavuşması için kentsel yaşam kalitesini ve refah düzeyini arttıracak stratejiler önem kazanmaktadır.

Literatürde disiplinler arası bir kavram olarak karşımıza çıkan kentsel yaşam kalitesi, yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik ve sağlıklı kent kavramları ile iç içe geçerek, mekân standartları (çevre kirliliği, yeşil alan varlığı), kentlinin refahı (gelir seviyesi, işsizlik) ve hizmet kalitesi (eğitim, eğlence) gibi konuları içermektedir. Yaşanabilirlik kavramı ise kendi içerisinde çevresel kalite, fiziksel kalite, işlevsel kalite ve güvenli yerler gibi parametrelerle tanımlanmaktadır. Böylelikle örnek alan üzerinden kentsel yaşam kalitesini ortaya çıkarabilmek amacıyla çalışmanın dördüncü bölümünde daha detaylı olarak açıklanan yaşam kalitesinin fiziksel göstergeleri ve yaşanabilirlik parametreleri kullanılarak anket soruları oluşturulmuş ve tezin konuyla ilgili hipotezi kurulmuştur.

Ana hipotez: Hazar Denizi'nin batı kıyısında Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü'nün güneydoğusunda yer alan Beyaz Şehir'de endüstriyel mirasın sürdürülebilirliği açısından kentsel ve kolektif bellekte yaşam kalitesi kriterlerine yer verilmemektedir.

Tez çalışmasının amacı, endüstri miras alanlarının dönüşüm sürecinin başarılı olup olmadığının kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi bakış açısı ile araştırılmasıdır. Böylece, yeniden işlevlendirilme kapsamında yapıla, dönüşüm sonrasında kente tekrar kazandırılan endüstri miras alanlarının kentsel bellekteki yeri korunuyor mu yoksa verilen yeni işlevle beraber bellekte yeni bir yer mi edindiği, kentsel yaşam kalitesinin artıp artmadığı gibi konulara açıklık getirilmiştir. Zira kentsel belleğin devamlılığını sağlayan ve kentsel yaşam kalitesin arttıran endüstri miras alanları dönüşümleri aynı zamanda başarılı dönüşüm uygulamaları olarak görülmektedirler. Bu tez çalışması özellikle endüstriyel miras, kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi kavramlar üzerine şekillenmiştir. Araştırma süresince aşağıda belirtilen 5 temel soru cevaplanmaya çalışılmıştır;

- Endüstri miras alanlarının dönüşüm sonrasında kentsel bellekteki yerleri korunuyor mu?

- Endüstri miras alanlarının dönüşümü sonrasında kentin yaşam kalitesi artıyor mu?
- Endüstri miras alanlarının kentsel bellekteki yerlerinin korunması için neler yapılabilir?
- Endüstri miras alanlarının dönüşümü sonrasında kentin yaşam kalitesinin artması için neler yapılabilir?
- Endüstri miras alanlarının kentsel bellekteki devamlılığı neden sağlanmalıdır?

Bu sorular çerçevesinde tez çalışması şekillenmiştir. Endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilme kapsamında yapılan dönüşüm uygulamaları hem teorik hem de saha çalışması olarak incelemeye çalışılmıştır. Bu bağlamda dünyadan ve Türkiye’den örnekler değerlendirilmiş ve uygulanabilir yaklaşımlar tartışılmıştır. Araştırmanın ortaya koyacağı tespitler ile önümüzdeki süreçte gerçekleşecek olan endüstri miras alanlarının dönüşüm projelerinin kentin kimliğini ve kentsel belleği sürdürecektir ve aynı zamanda kentsel yaşam kalitesini arttıracak nitelikte bir altlık oluşturulabilecektir. Böylece, tüm dünyada özellikle Türkiye ve Azerbaycan’da eski işlevini yitirmiş endüstri miras alanlarının dönüşüm sürecine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Tez çalışmasında izlenen yöntem literatür araştırması, saha çalışması, Siyah Şehir örneği için uygulanan kişisel gözlem, değerlendirme ve çevrimiçi anketin değerlendirilmesinde kullanılan betimsel analiz yönteminden oluşmaktadır. Literatür araştırması (kaynak tarama yöntemi) kendi içinde 2 bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde “endüstri miras alanlarının dönüşümü”, “kolektif bellek ve kentsel bellek” ve “kentsel yaşam kalitesi” konularının teorik çerçevesine, ikinci bölümde ise dünyadaki ve Türkiye’deki endüstri miras alanlarının dönüşümü örneklerinin karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

Tezin altıncı bölümünde ise çalışma alanı olarak belirlenen Beyaz Şehir Dönüşüm Projesinde yürütülen süreç araştırılmıştır. Bakü kentinde devam etmekte olan bir proje olduğu için, çalışma süresince Beyaz Şehir’in kurumsal web sitesinden, Azerbaycan Cumhuriyeti Şehir Planlama ve Mimarlık Devlet Komitesi’nde (ARXKOM) yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilen Beyaz Şehir alanına ilişkin bütün veri ve dokümanlar toplanmıştır.

Siyah Şehir petrol sanayi bölgesinin Beyaz Şehir karma yaşam alanına dönüşümü sonrasında alanının literatür kısmında belirtilen koruma ilkeleri çerçevesinde kişisel gözlem yoluyla

değerlendirilmesi yapılarak yeniden işlevlendirilme sonrasında kentsel bellekteki yerinin korunup korunmadığı araştırılmış ve tezin konuya ilişkin hipotezi sınanmıştır.

Beyaz Şehir Dönüşüm Alanı kullanıcılarına yönelik internet yoluyla yapılan anket çalışması ile projenin Bakü'ye kattığı kalitenin hangi yönde algılandığı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda 106 adet anket (WebSurvey) çalışması gerçekleştirilerek, SPSS programında veritabanı oluşturulmuş, çalışma kapsamında belirlenen hipotez test edilmiş, Kİ-KARE Testi¹ kullanılarak betimsel istatistik yöntemi ile anket sonuçlarının değerlendirilmesi yoluyla projenin kullanıcılar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Anket sayısı Beyaz Şehir nüfusunun % 0,212'sine tekabül etmektedir. Anket soruları 3 ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm ankete katılan bireylerin profil bilgilerini belirleyen sorular, ikinci bölüm Beyaz Şehir'in dönüşüm süreci ile kullanım amacına ilişkin sorular ve üçüncü bölüm de kentsel dönüşümün başarısına, kentsel yaşam kalitesinin artışının algılanmasına yönelik likert ölçeğindeki sorular. Anket çalışmasının sonuçlarının değerlendirilmesinin ardından Kİ-KARE betimsel istatistik testi yapılarak ikili ilişkiler ve çapraz sorgulama yöntemiyle tezin hipotezi sınanmıştır.

Tez çalışmasının kapsamı: Araştırma genel olarak 8 ana başlık altında ele alınmıştır.

Birinci bölümde, konunun ve problemin belirlenmesi, tanıtılması, önemi, araştırmanın amacı, yöntemi ve kapsamı gibi açıklamalar yer almaktadır.

İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde tez çalışmasının kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Kavramsal çerçeve kısmında sırasıyla endüstriyel miras, kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi kavramlarının araştırılması yapılmıştır. Bu bağlamda ikinci bölümde Sanayi Devrimi, sanayileşme, sanayisizleşme, endüstriyel arkeoloji, endüstriyel miras, endüstriyel mirasın yeniden işlevlendirilmesi, kentsel dönüşüm ve soylulaştırma, üçüncü bölümde bellek, kolektif bellek ve kentsel bellek, dördüncü bölümde ise kentsel yaşam kalitesi ve buna bağlı kullanıcı algısı gibi kavramlar açıklanmıştır.

¹ Kİ-KARE Testi iki değişken arasında ilişki veya bağımlılık olup olmadığını ortaya koymak için kullanılmaktadır.

Beşinci bölümde, endüstri miras alanlarının dönüşümüne örnek olan Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi ile benzer özelliklere sahip dünyadan ve Türkiye’den örneklere yer verilmiştir.

Altıncı bölümde, Bakü kentinin tarihsel gelişimi ve sanayi sektörü, örneklem alan olarak seçilen Siyah Şehir petrol sanayi bölgesinin konumu ve tarihsel gelişimi ve Siyah Şehir için uygulanan Beyaz Şehir kentsel dönüşüm proje süreci ile beraber bölgede yapılan bütün araştırmalar ele alınarak alan çalışmasının altyapısı oluşturulmaktadır.

Yedinci bölümde, Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesinin kişisel gözlem ve değerlendirme yoluyla kentsel bellek bağlamında değerlendirme ve Bakü kent kullanıcılarına yönelik yapılan anket çalışması ile alanın kentsel yaşam kalitesi bağlamında değerlendirilme sonuçları yer almaktadır.

Sekizinci bölümde ise, yapılan değerlendirme sonuçları ile birlikte literatür araştırması yoluyla elde edilen bilgiler ile Siyah Şehirin Beyaz Şehir’e dönüşümü sonrasında kentsel belleğe ve kentsel yaşam kalitesine etkisi incelemeye yönelik tez çalışmasının sonuç ve genel değerlendirilmesi yer almaktadır.

2. ENDÜSTRİYEL MİRASIN DÖNÜŞÜMÜ

Dünyada gerçekleşen ekonomik, sosyal ve teknolojik değişim ve gelişim hareketleriyle beraber kentler de sürekli olarak değişmekte ve dönüşmektedirler. Sanayi Devrimi ve sanayileşme sonucunda insan gücünün yerinin makine gücünün alması ile birlikte kentlerde sanayi alanları inşa edilmeye başlamıştır. 18. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan sanayileşme döneminde inşa edilen sanayi yapıları, 20. yüzyılın sonlarında yaşanan teknolojik gelişmeler ve değişimler ile kent merkezlerinden uzaklaşarak çeperlere doğru yönelmiş ve bu banliyöleşme sonucunda kent merkezlerinde bulunan sanayi alanları atıl çöküntü bölgesi hâlini almıştır.

1970’li yıllarından başlayarak sanayileşme sonrasında imalat sektörünün yerini hizmetler sektörünün alması neticesinde ortaya çıkan hizmet kenti ve modernleşme olgularına bağlı olarak kent merkezlerinde terk edilmiş işlevini yitirmiş sanayi yapı stokları görülmüştür. Neticede sanayi yapılarının tahrip olmasıyla beraber endüstriyel miras kavramı ortaya çıkmıştır. Endüstriyel miras yapıları/alanları inşa edildikleri dönemin izlerini günümüze yansıtabildiği için korunarak gelecek nesillere aktarılmalıdır.

2.1. Sanayi Devrimi, Sanayileşme ve Sanayisizleşme

Latince kökene sahip İngilizce “Industry”, Arapça “Sınai” kelimesinden Türkçeye “Sanayi/Endüstri” olarak geçen kavram Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde “ham maddeleri işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü, işleyim” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2022).

Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü’nde ise sanayi, “hammaddeleri yapılabir hâle sokmak için uygulanan eylemlerin ve bu eylemleri uygulamak için kullanılan araçların topu” olarak yer almaktadır (Hasol, 2005: 402).

Sanayi Devrimi sonucunda artan sanayi alanları sanayileşmeyi de beraberinde getirmiştir. Hızlı makineleşme süreci sanayinin her alanında kendisini göstermiş ve bunun sonucunda da seri üretime geçiş yapılmıştır.

Genel anlamda sanayileşme (industrialization), makinelerin tüm sanayi üretim dallarına dahil olması ve değişen üretim teknikleriyle beraber sanayi payının artmasıdır.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde sanayileşme kavramına, “üretimde makine, tezgâh vb. gibi maddi üretim araçlarına daha çok yer vermek, endüstrileşmek” gibi tanım yapılmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2022).

İnsanlık tarihinin en esaslı dönüşümlerinden biri sayılan Sanayi Devrimi 18. yüzyılın sonlarından itibaren İngiltere’de, 19. yüzyılın başlarında ABD, Avrupa ülkelerinde ve daha sonraki yıllarda da Japonya ve Rusya’da kendini göstermiştir. Sanayi Devrimi sadece teknolojik bir değişim olmayıp, aynı zamanda tüm insanlığın düşünce tarzını ve yaşam biçimini farklılaştıran, sosyo-kültürel ve ekonomik açılardan etkiler yaratmış bir değişimdir.

Sanayi Devrimi,

“Sanayideki sosyal, ekonomik ve teknolojik sistemlerin değişimini ifade etmektedir. Özellikle çalışma koşulları, değişen yaşam koşulları ve ekonomik refah konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. 18. yüzyılın ortalarında sanayi açısından ilk hareket İngiltere’den başlayarak ABD’de devam etmiştir ve daha sonra Almanya gibi diğer Avrupa ülkeleri de tarım toplumunu sanayi toplumuna dönüştürmeye başlamıştır. Sanayi Devrimi’nin faydalarından yararlanarak küçük işletmeler büyük fabrikalara dönüştürülmüş ve makinelerle donatılmış bu fabrikalar ilk sanayi dalgasını ortaya koymuştur.” (Dombrowski and Wagner, 2014).

Üretim alanında yeni yöntemlere odaklanan sanayileşme süreci ile beraber toplum yaşamında da bir sıra değişiklikler ortaya çıkmıştır (Stearns, 2012: 2). 18. yüzyılın ortalarından itibaren üretimin el ve beden emeğinden su ve buhar gücü kullanarak makine üretimine geçiş ile ortaya çıkan Birinci Sanayi Devrimi beraberinde ülkelerin sosyal, ekonomik, siyasal alanlarında çeşitli değişimlere neden olmuştur. İkinci Sanayi Devrimi ise 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşanan teknolojik gelişmeler nedeniyle ortaya çıkmış ve 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde fabrikalarda buharla çalışan makinelerin yerini elektrikle çalışan daha gelişmiş makineler almış ve seri üretime (fordist üretim) sistemine geçiş yapılmıştır. 1970 yıllarında dijital teknoloji kullanımı ile beraber ortaya çıkan Üçüncü Sanayi Devrimi elektronik ve bilişim teknolojisinin hızla gelişmesini, üretimin otomatikleşmesini ve fordist üretimden post-fordist üretime geçilmesini sağlamıştır. Artık 2011’de Alman hükümetleri tarafından ileri teknoloji stratejisinin gündeme gelmesiyle (Siber fiziksel sistemler) Dördüncü Sanayi Devrimi yaşanmıştır.

Görüldüğü gibi Sanayi 1.0 ve Sanayi 2.0 sanayileşme dönemlerini kapsamaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren Amerika ve Avrupa kentlerindeki fabrika alanlarının çeşitli nedenlerden dolayı (arsa fiyatlarındaki artış, güvenliğin azalması vb.) kent merkezlerinden kentin çeperlerine doğru taşınması kentlerde “sanayisizleşme” sürecini getirmiştir. Bu bağlamda 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak sanayi alanları yok olmaya başlamış ve bunun sonucunda da endüstriyel miras kavramı ortaya çıkmıştır.

2.2. Endüstriyel Arkeoloji ve Endüstriyel Miras

İngiltere’de gerçekleşen Sanayi Devrimi sonucunda değişen üretim sistemleriyle birlikte kentlerde çeşitli sanayi yapıları ve yerleşkeleri inşa edilmiştir. 20. yüzyılın başlarında daha çok kent merkezlerinde yer alan bu sanayi alanları zaman içerisinde politik, ekonomik, sosyal ve teknolojik nedenlerden dolayı terk edilmiş ve işlevini kaybetmiştir. Sanayi alanları, dönemin üretim izlerini ortaya koyan strüktür ve mekanik donanımlarıyla beraber ülkelerin sosyo-ekonomik geçmişlerini yansıtmaktadırlar. Sanayi deneyimine ve geçmişine yakından tanıklık etmiş endüstri miras alanlarının öneminin daha iyi anlaşılması ve gelecek nesillere de aktarılabilmesi için ulusal ve uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, uzmanlar ve akademisyenler tarafından farklı çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmalar incelendiğinde ilk karşımıza çıkan kavram endüstriyel arkeoloji kavramıdır. Endüstriyel arkeoloji kavramı, 1950’li yıllarda kentsel dönüşüm olarak İngiliz Sanayi Devrimi eserlerini koruma, yaşatma ve kaydetme çalışmaları içinde ortaya çıkmıştır. Bu kavramı ilk kez 1955 yılında kullanan Michael Rix, *The Amateur Historian* dergisinde yayınlanan “*Industrial Archaeology*” (Endüstriyel Arkeoloji) başlıklı makalesinde, sanayileşmenin fiziksel kalıntıları konusu üzerinde durmuştur. “Endüstriyel Arkeoloji” kavramı dünyada ilk kez 1959 yılında İngiliz Arkeoloji Konseyi (Council for British Archaeology) ve Endüstriyel Arkeoloji Komitesi’ni (Research Committee on Industrial Archaeology) kurmaya teşvik etmiştir (Palmer and Neaverson, 1998: 1-2). 1960’lı yıllarda endüstriyel arkeoloji kavramının yanı sıra uluslararası literatürde endüstriyel miras kavramı yer bulmuştur. İlk kez 1964 yılında *Journal of Industrial Archaeology* yayınlanmaya başlamıştır. CBA tarafından düzenlenen ulusal ölçekteki endüstriyel arkeoloji konferanslarını 1960’lı yılların sonuna doğru uluslararası katılım sağlanan Bath Konferansları izlemiştir (Trinder, 1981). Bütün bunlar İngiltere’de eski sanayi alanlarının korunmasına yönelik yapılan göstergeler sayılmaktadır.

Günümüzde belirli bir tarihsel niteliğe sahip sanayi yapılarına, alanlarına ve onlarla ilgili her çeşit varlığın kendisine “endüstriyel miras” (industrial heritage) denilirken, bu mirasın araştırma, ortaya çıkarma ve kayıt altına alma çalışmalarına “endüstriyel arkeoloji” (industrial archaeology) denilmektedir.

Endüstriyel miras konusuyla ilgilenen bir sıra önemli kuruluşlar vardır. Bunlardan biri 1965 yılında kurulmuş, dünyada korunması gereken tarihi anıtlar ve sitler üzerinde uluslararası düzeyde çalışan Uluslararası Anıtlar ve Sitler kurulu’ (ICOMOS – International Council of Monuments and Sites) dur. İkinci kuruluş ise 1978 yılında resmen kurulan Uluslararası Endüstriyel Mirasın Korunması Komitesi’ (TICCIH - The International Committee of the Conservation of Industrial Heritage) dir. TICCIH endüstriyel mirasın sorunlara ve korunmasına yönelik konular üzerine çalışmakta olup, yılda 3 kez toplantılar düzenlemektedir (Elhan, 2009).

2003 yılında TICCIH tarafından sanayi alanlarının korunması ve muhafazası için hazırlanan Nizhny Tagil Tüzüğü’nde (The TICCIH Nizhny Tagil Charter for Industrial Heritage) endüstriyel arkeoloji;

“Sanayi süreçleri için ya da sanayi süreçleri tarafından yaratılan belgeler, eserler, insan yapıtları (artefact) ve yapılar, insan yerleşmeleri ve doğal ve kentsel peyzajların tüm maddi ve maddi olmayan kanıtlarının inceleyen disiplinler arası bir yöntemdir.” şeklinde açıklanırken, endüstriyel miras ise;

“Tarihi, teknolojik, sosyal, mimari veya bilimsel değere sahip sanayi kültür kalıntılardan oluşur. Bu kalıntılar yapılar, binalar, makineler, fabrikalar, atölyeler, maden ve maden işleme ve arıtma tesisleri, depolar, mağazalar, enerjinin ürettiği, iletildiği ve kullanıldığı yerler, ulaşım ve tüm altyapı ile konut, din ibadet veya eğitim gibi sosyal faaliyetler için kullanılan yerlerden oluşmaktadır. ” şeklinde tanımlanmaktadır (TICCIH, 2003).

2011 yılında TICCIH ve ICOMOS, sanayi yapıları/alanları, sitler, peyzajlar gibi endüstriyel mirasların belgelenmesine, korunmasına ve muhafaza edilmesine yönelik Dublin İlkeleri’ni ortaya koymuştur. Bu ilkelere göre endüstri miras alanlarının orijinal veya günümüz koşullarına uygun alternatif ve uyarlanabilir işlevlerle kullanımı, bu alanların korunmasının

sağlanması en sürdürülebilir yoldur (TICCIH, 2011). Dublin İlkeleri'ne göre endüstriyel miras;

“Geçmiş ve devam eden sanayi üretim süreçleri, hammaddelerin çıkarılması, mallara dönüştürülmesi ve bunlara ilişkin kanıt sağlayan ilgili makineler, nesneler veya belgelerin yanı sıra alanlar, yapılar, kompleksler ve peyzajlardan oluşmaktadır.” olarak tanımlanmaktadır (TICCIH, 2011).

Köksal'a göre endüstriyel miras;

“İmalathane ve fabrikalar, atölyeler, makineler, ambarlar ve depolar, enerji üretim tesisleri, demiryolları, liman gibi sanayi kültürünün tarihsel, teknolojik, mimari ve bilimsel değere sahip tüm kalıntıları içermektedir.” endüstriyel arkeoloji ise

“Sanayinin geçmişi ile bugünün daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, sanayi faaliyetleri sonucunda yaratılan belgelerin, eserlerin, yapıların, insan yerleşkelerinin, doğal ve kentsel peyzajların, soyut ve somut olmayan tüm kanıtlarını incelemektedir.” (Köksal, 2012).

Sanayileşme döneminde inşa edilen fabrika yapıları daha çok işlevselliği ön planda tutarak, estetik kaygıdan uzak kalmışlardır. Bu nedenle bu yapılar kentli tarafından uzun bir süre zarfında boş, çirkin ve kirli olarak görülmüştür (Föhl, 1995). Dolayısıyla bu yapılar sanayi toplumunun kolektif belleğinde sanayi gelişmesinin kanıtı olarak yer edinmekle kalmamış, aynı zamanda sanayilesizleşme sürecine katkısı ve sosyal yaşama olan etkileri ile birlikte kent belleğinde de yer edinmiştir (Avsan, Pulat Gökmen, ve Uçman Altınışik, 2020; Cengizkan, 2006). Çeşitli sebeplerden dolayı üretimi son bulan sanayi yapılarının yıkımı ile birlikte fiziksel anlamda varlıklarını kaybetmiş olsalar bile kentin kolektif belleğinde varlıklarını sürdürmesiyle beraber endüstriyel miras olarak nitelendirilip varlıklarını devam ettirmektedirler. Kolektif bellekte varlığını sürdürmeyen endüstri miras alanları ise kentin hem toplumsal hem de mekânsal yaşamında süresizliğe neden olmaktadır. (Avsan, Pulat Gökmen ve Uçman Altınışik, 2020).

Endüstri miras alanları, kentlerin tarihi geçmişine tanık etmeleri ve sosyal, ekonomik ve fiziksel varlıklarıyla kent belleğinde oluşturdukları değer nedeniyle kolektif bellekte

açısından da önemli bir yere sahiplerdir. Endüstri miras alanları, hem bireysel hem de kolektif bellek açısından geçmişin kaynağı, sembol, metaphor, kültürel miras ve tutunma noktası olarak görülmektedirler (Geijerstam, 2012). Bu sebeple geçmişin daha iyi anlaşılabilmesi adına endüstri miras alanlarının gelecek kuşaklara aktarılması önemlidir. Bunun için endüstri miras alanlarının kentle kurduğu ilişki göz ardı edilmeden yeniden işlevlendirme çalışması yapılmalıdır.

2.3. Endüstri Miras Alanlarının Yeniden İşlevlendirilmesi

Endüstri miras alanları, sanayi döneminin sosyal, ekonomik, kültürel ve mimari özelliklerine tanıklık etmiş, kentsel belleğin önemli bir parçası hâline gelmiş, gelecek kuşakların yararlanabileceği somut bir belge niteliğinde olan unsurlar olarak korunmalı, geliştirilmeli ve geleceğe aktarılmalıdır. Sanayinin temsilcisi olan endüstri miras alanları genellikle işlevini tamamen yitirmiş, çöküntü hâlini almış alanlar olduklarından dolayı bu alanların değerlendirilmesi çoğunlukla koruma yaklaşımı ile birlikte yeniden işlevlendirme kapsamında ele alınmakta ve kente geri kazandırılmaktadır. Genel anlamda endüstri miras alanlarının koruma yöntemleri 4 başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar;

1. Hiçbir müdahale yapılmaksızın veya minimum müdahale ile yeni bir işlev verilmeden olduğu gibi koruma.
2. Çok az müdahale ile eski işlevine yakın bir işlev vererek koruma. (Genelde henüz işlevini tamamen yitirmemiş yapılar için uygulanmaktadır.)
3. Yapıya müze işlevi vererek koruma.
4. Yeni bir işlev vererek koruma (Höhmman, 1992).

Bütün bu koruma yöntemleri farklı alanlardaki gereksinimlere göre değişmekte ve öna göre tercih edilmektedir.

İşlevini tamamen yitirmiş olan sanayi yapılarına/alanlarına düzenli bakım veya onarım çalışmaları yapılmadığı takdirde bu alanlar çok kısa bir zamanda tahrip olmaktadır. Bu tahrip olmuş endüstri miras alanlarının korunması için yeniden işlevlendirme çalışmaları bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Çünkü buradaki amaç alana sadece yeni bir işlev vermek değil, yeni bir işlev vererek alanın değerini ortaya çıkarmak, korumak ve yaşatmaktır. Bu nedenle, endüstri miras alanlarına, onu özgün kılan özelliklerinin bozulmamasına özen

göstererek koruyarak yeniden işlevlendirme çalışmaları uygulanmalıdır. Endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilmesi ile birlikte yapı ömrü de uzamış olmaktadır (Köksal, 2012).

İngilizce karşılığı “refunctioning/adaptive reuse” olarak bilinen yeniden işlevlendirme veya yeniden kullanım, mevcut yapı veya yapılara yeni bir kullanım vererek yeniden kullanılır-yaşanılır bir mekâna dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir (Elhan, 2009). Bu noktada endüstriyel mirasın korunması uygulamalarında en çok kullanılan “uyarlanabilir-(yeniden) kullanım” (adaptive reuse) ve “dönüşüm” (transformation) kavramlarından kısaca bahsedilebilir.

Her şeyden önce koruma “bir yerin kültürel önemini korumak için bakımın tüm süreçleri”ni kapsamaktadır. Kültürel önem ise “geçmiş, şimdiki veya gelecek nesiller için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal veya manevi değer” olarak tanımlanmaktadır. Burra Bildirgesi’ne göre; adaptasyon “bir yerin mevcut kullanıma veya önerilen bir kullanıma uygun hâle getirilmesi” anlamına gelmekte iken, kullanım ise “bir yerin işlevleri ile o yerde meydana gelebilecek faaliyetler ve uygulamalar” anlamına gelmektedir (ICOMOS, 1999).

Terk edilmiş sanayi yapılarının veya alanlarının uyarlanabilir yeniden kullanımı dünyanın birçok yerinde yaygın bir uygulamadır. Genel anlamda uyarlanabilir (yeniden) kullanım, kullanılmayan bir yapı için uygun bir işlev bulma eylemidir. Endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilmesi yapılırken bu yeni kullanım ile beraber mirasın devam eden yorumlaması ve anlaşılması da sağlanmaktadır. Uyarlanabilir yeniden kullanım, alanı belirli bir anda dondurmak yerine alana yeni bir hayat vermektedir. Daha önceki katmanları silmeden yeni bir katman ekleyerek uyarlanabilir bir yeniden kullanım projesinin geliştirilmesi endüstri miras alanının uzun tarihinin bir parçası hâline gelmektedir.

ICOMOS'un Miras Koruma Terminolojisinde (Heritage Conservation Terminology) uyarlanabilir yeniden kullanım;

- Genellikle yeni bir işlev için eski bir yapının geri dönüştürülmesini ifade etmektedir. Hem iç hem de dış mekânın kapsamlı restorasyonu veya rehabilitasyonu söz konusudur.
- Eski bir binanın yeni bir amaç veya işlev için kullanılması ifade etmektedir. Zaman zaman hem dış hem de iç mekânda kapsamlı değişiklikleri içermektedir.

- Tarihi değeri olan binalar gibi modası geçmiş veya kullanılmayan yapıların ve yazılım gibi nesnelerin yeni kullanımlara dönüştürülmesini ifade etmektedir.

Endüstri miras alanları yeniden işlevlendirilmeden önce, restorasyon projesi yapılan tüm tarihi yapılardaki gibi öncesinde izlenen yol burada da uygulanmalı, yapının kuruluşundan son anınadək olan mimari ve teknolojik açıdan bütün gerekli araştırmalar yapılarak bilimsel bir yol izlenmelidir (Köksal, 2012).

Endüstri miras alanlarının korunması yönünde yapılan yeniden işlevlendirme çalışmalarında dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Bunlar;

1. Endüstriyel mirasın korunması işlevsel bütünlüğün korunmasına bağlı olduğu için bir sanayi sitesine yapılacak müdahaleler bunu mümkün olduğunca sürdürmelidir. Bir sanayi yapısındaki makineler veya bileşenler tahrip olursa/kaldırılırsa, o sanayi sitesinin değeri ve özgünlüğü de düşmüş olur.
2. Sanayi alanlarının hangi amaçlarla inşa edildiğinin bilinmesi sanayi süreçleri hakkında kapsamlı bir bilgi gerektirir. Bu nedenle de sanayi alanlarının tüm eski kullanımları incelenmeli ve değerlendirilmelidir.
3. Yerinde koruma her zaman öncelik olmalıdır.
4. Yeniden işlevlendirme yapılırken önemli malzemeye saygı göstermeli, orijinal dolaşım ve faaliyet modelleri korumalı ve orijinal ya da esas kullanımla mümkün mertebe uyumlu olmalıdır. Önceki kullanımı yorumlayan bir bölge önerilir.
5. Endüstriyel miras, çürüyen veya gerileyen alanların ekonomik yenilenmesinde mühim bir role sahip olabilir.
6. Müdahaleler minimum etkili ve geri dönüşümlü olmalıdır.
7. Eski bilinen bir duruma geri döndürme veya yeniden yapılanma düşünülüyorsa alanın bütününe fayda sağlıyorsa yapılmalıdır.
8. Belgesel kayıtların, imar planlarının, şirket arşivlerinin ve endüstriyel ürün örneklerinin korunması teşvik edilmelidir.
9. Sanayi sürecinde yer alan birçok eski ve modası geçmiş insan becerileri, yeri doldurulamaz önemli bir kaynak olduğundan dikkatlice kaydedilmeli ve gelecek nesillere aktarılmalıdır (TICCIH, 2003).

TICCIH Nizhny Tagil Tüzüğü, maddi olmayan varlıkları veya bilgi kaynakları gibi endüstriyel miras ile ilgili diğer önemli hususları da dikkate almaktadır. Bu kavramsal temel, 2011 yılında Paris'te ICOMOS ve TICCIH tarafından “Dublin İlkeleri” olarak adlandırılan endüstriyel mirasın korunmasına, muhafaza edilmesine ve değerlendirilmesine yönelik on dört ilkeyle tamamlanmıştır. Bu ilkeler aşağıdaki gibidir;

- 1) Endüstriyel miras geçmiş veya devam eden sanayi üretim süreçlerini, hammaddelerin çıkarılmasını, mallara dönüştürülmesini ve bunlara ilişkin kanıt sağlayan makineleri, yapıları, kompleksleri, peyzajları, enerji ve ulaşım altyapısını kapsamaktadır. Sanayi süreçleri doğal hammadde kaynaklarına, enerjiye ve ulaşım ağlarına bağlı olduğundan endüstriyel miras kültürel ve doğal çevre arasındaki bağlantıyı yansıtmaktadır. Hem maddi hem de taşınır ve taşınmaz varlıkları, teknik bilgi birikimi, işin organizasyonu ve işçiler gibi maddi olmayan boyutları içermektedir.
- 2) Endüstri miras alanları tasarımları, amaçları ve gelişimleri açısından çok çeşitlidirler. Birçoğu süreçleri, teknolojileri ve bölgesel veya tarihsel koşulları temsil eder, diğerleri küresel etkinin olağanüstü başarılarını oluşturmaktadır. Endüstriyel mirasın önemi ve değeri endüstriyel peyzajda, yazılı belgelerde ve ayrıca hatıralarda, sanatta ve geleneklerde yer alan maddi olmayan kayıtlarda ifade edilen yapıların veya alanların kendilerine, maddi dokusuna, bileşenlerine, makinelerine ve düzenine özgüdür.
- 3) Sanayi yapılarının, sitelerin, peyzajların ve ilgili makine, teçhizat ve maddi olmayan unsurların araştırılması, belgelenmesi; bunların tanımlanması, korunması; miras önem ve değerlerinin takdir edilmesi için esastır. Eski sanayi süreçlerine dahil olan insan beceri ve bilgisi, korumada kritik derecede önemli bir kaynaktır ve miras değerlendirme sürecinde dikkate alınmalıdır.
- 4) Endüstri miras alanlarını veya yapılarını araştırmak ve belgelemek, koruma ve yönetim için bütünlük bir temel sağlamak için tarihi, teknolojik ve sosyo-ekonomik boyutlarını ele almalıdır. Endüstri miras alanlarının veya yapılarının önemini belirlemek için disiplinler arası araştırma ve eğitim programları tarafından desteklenen disiplinler arası bir yaklaşım gerektirir. Alan araştırmaları ve kayıtları, tarihi ve arkeolojik araştırmalar, malzeme ve peyzaj analizleri, sözlü tarih ve/veya kamu, kurumsal veya özel arşivlerdeki araştırmalar dahil olmak üzere çeşitli uzmanlık ve bilgi kaynaklarından yararlanmalıdır. Belgesel kayıtların, şirket arşivlerinin, imar planlarının ve endüstriyel ürün örneklerinin araştırılması ve korunması teşvik edilmelidir. Belgelerin değerlendirilmesi miras önemlerini belirlemek için ilgili oldukları sanayide uygun bir

uzman tarafından yapılmalıdır. Toplulukların ve diğer paydaşların katılımı da bu çalışmanın ayrılmaz bir parçasıdır.

- 5) Endüstri miras alanlarının veya yapılarının önemini anlamak için bir bölgenin veya ülkenin sanayi ve sosyoekonomik tarihi veya dünyanın diğer bölgeleriyle bağlantıları hakkında kapsamlı bilgi gerektirir. Temel sanayi sektörlerine veya teknolojilere yönelik karşılaştırmalı bir bileşene sahip tek endüstri bağlamı, tipolojik veya bölgesel çalışmalar, bireysel yapılara, alanlara ve peyzajlara özgü miras değerlerinin tanınmasında çok faydalıdır. Kamu, bilim adamları ve yöneticiler tarafından erişilebilir ve aranabilir olmalıdır.
- 6) Makineler ve kayıtlar dahil olmak üzere endüstri miras alanlarının ve yapılarının korunması ve muhafazasının sağlanması için uygun politikalar, yasal ve idari önemler alınmalıdır. Bu önlemler endüstriyel miras, sanayi üretimi ve ekonomi arasındaki yakın ilişkiyi; özellikle şirketler ve yatırımlar, ticaret veya patent gibi fikri mülkiyet kuralları ve aktif sanayi operasyonlarına uygulanabilir standartlar açısından ele almalıdır.
- 7) Entegre envanterler ve yapılar, sitler, alanlar, manzaralar ve bunların yerleşimleri ve ilgili nesneler, belgeler, çizimler ve arşivler veya somut olmayan miras listeleri geliştirilmeli ve bu etkin yönetim ve koruma politikalarının, koruma önlemlerinin bir parçası olarak kullanılmalıdır.
- 8) Aktif sanayi yapıları veya mirası açısından önem taşıyan alanlar söz konusu olduğunda, bunların devam eden kullanımlarının ve işlevlerinin, miras önemlerinin bir kısmını taşıyabileceği ve canlı bir üretim veya çıkarma tesisi olarak fiziksel ve ekonomik sürdürülebilirlikleri için yeterli koşulları sağlayabileceği kabul edilmelidir. Doğal veya insan kaynaklı tehlikeleri ele almak için bina yönetmelikleri, çevresel gereklilikler veya risk azaltma stratejileri gibi çağdaş düzenlemeler uygulanırken spesifik teknik özelliklerine saygı gösterilmesi gerekmektedir.
- 9) Tamlık veya işlevsel bütünlük, endüstriyel miras yapılarının ve alanlarının önemi açısından özellikle önemli olduğundan, binalara ve içeriklerine koruma önlemleri uygulanmalıdır. Makineler veya diğer önemli bileşenler kaldırılırsa veya bütün bir alanın bir parçasını oluşturan yardımcı unsurlar yok edilirse, miras değerleri büyük ölçüde tehlikeye girebilir veya azalabilir. Makineler, sanayi nesneleri veya ilgili kayıtlar gibi önemli unsurların kaldırılmasını veya yok edilmesini önlemek için yetkililerin işletmedeki endüstri miras alanlarının ve komplekslerinin kapatılmasına hızlı bir şekilde yanıt vermesini sağlamak için yasal ve idari çerçeveler geliştirilmelidir.

- 10) Uygun orijinal veya alternatif ve uyarlanabilir kullanım, endüstri miras alanlarının veya yapılarının korunmasını sağlamanın en yaygın ve çoğu zaman en sürdürülebilir yoludur. Yeni kullanımlar, önemli malzeme, bileşen ve dolaşım ve faaliyet kalıplarına saygı göstermelidir. Bu endüstri miras alanlarının ve yapılarının sürdürülebilir kullanımının yönetilmesinde mirasın öneminin dikkate alınmasını ve saygı gösterilmesini sağlamak için uzman becerileri gereklidir.
- 11) Mümkün olan her yerde, fiziksel müdahaleler tersine çevrilebilir olmalı ve yaş değerine ve önemli iz veya işaretlere saygı göstermelidir. Değişiklikler belgelenmelidir. Bilinen bir önceki duruma geri dönmek, eğitim amaçlı istisnai durumlarda kabul edilebilir, kapsamlı araştırma ve belgelere dayandırılmalıdır. Sökme ve yeniden yerleştirme, yalnızca, sitenin yıkımının nesnel olarak kanıtlanmış ezici ekonomik veya sosyal ihtiyaçlar nedeniyle gerekli olduğu olağanüstü durumlarda kabul edilebilir.
- 12) Endüstri miras alanlarının veya yapılarının muhtemel fazlalığı, hizmetten çıkarılması veya uyarlanması durumunda, örneğin bileşenlerin yıkılması ve makinelerin kaldırılması gereken durumlar dahil olmak üzere süreçler kaydedilmelidir. Sanayi süreçlerinin bir parçası olarak bunların maddi biçimleri, işleyişleri ve konumları kapsamlı bir şekilde belgelendirilmelidir. İş süreçleriyle bağlantılı kişilerin sözlü ve/veya yazılı hikayeleri de toplanmalıdır.
- 13) Endüstriyel miras, çok boyutlu olarak iletilmesi gereken bir öğrenme kaynağıdır. Yerel, ulusal ve uluslararası tarihin önemli yönlerini ve zaman ve kültürler üzerindeki etkileşimleri göstermektedir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra sosyal ve sanatsal hareketlerle ilgili yaratıcı yetenekleri de sergilemektedir. Endüstriyel mirasa yönelik kamu ve kurumsal farkındalık ve anlayış, onun başarılı bir şekilde korunması için önemli araçlardır.
- 14) Aktif endüstri miras alanlarının ziyaretleri ve operasyonlarının yanı sıra tarihçeleri, makine ve sanayi süreçleri ile ilgili hikayeler ve somut olmayan mirasın tanıtımı, sanayi veya şehir müzeleri ve yorumlama merkezleri, sergiler, yayınlar gibi programlar ve tesisler, web siteleri, bölgesel veya sınır ötesi güzergahlar, çağdaş toplumlar için anlamının tam zenginliği içinde endüstri mirasına yönelik farkındalık ve takdiri artırma araçları olarak geliştirilmeli ve sürdürülmelidir (TICCIH, 2011).

Endüstri miras alanlarının korunması kapsamında karşılaşılan bir diğer benzer kavram da dönüşümdür. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde dönüşüm kavramı "olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, şekil değiştirme, inkılap, transformasyon" olarak

tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2022). Başka bir kaynakta ise dönüşüm terimi için “bir şeyin veya birinin görünümünde veya karakterinde, özellikle o şey veya kişinin iyileştirilmesi için tam bir değişiklik” şeklinde tanım yapılmıştır (Cambridge Dictionary, 2022)

ICOMOS'un düzenlediği "Dönüşümde Miras" (Heritage in Transformation) başlıklı konferansta, dönüşüm;

- ‘Miras’ kavramının anlaşılmasındaki değişiklikler, mirasın yerine getirdiği işlevlerdeki değişiklikler,
- Koruma ve mirasın korunması ilke ve biçimlerdeki değişiklikler,
- Mirasın korunduğu koşullarda meydana gelen değişiklikler olarak ifade edilmiştir.

Bunun yanı sıra dönüşüm, sosyal, ekonomik, demografik veya yapısal gibi pek çok açıdan yan terim olarak kullanılmaktadır. Ancak genel anlamda dönüşüm, “kentsel dönüşüm” ifadesi ile gelen bütüncül ve multidisipliner bir yaklaşımla kenti yeni işlevlere adapte etmektedir. Hem toplum, hem de yapılar için koşulların geliştirilmesi açısından doğal ve yapıyı çevrelerdeki değişim süreci olarak bilinmektedir.

Kentsel dönüşüm, kentin tümünün veya belli kısımlarının değişmesi, başka bir biçime girmesi anlamına gelmektedir. Kent plancıları arasında ise kentsel dönüşüm, kentlere yeni yerleşim yerlerinin eklenmesinden ziyade, kentin öteden beri var olan kesimlerinin iç yapısında ve diğer yerleşim birimleriyle ilişkilerinde yer alan değişimleri anlatmak için kullanılmaktadır (Keleş, 2004).

Demirsoy’a (2006) göre kentsel dönüşüm, kentin geçmişiyle birlikte, yeni üretim biçimi ile gereklerini yorumlayarak, bugünün koşulları ve bakış açısı ile kentin sürdürülebilirliği çerçevesinde yeniden yorumlaması gereken bir kavramdır. Roberts (2006) ise; kentsel dönüşümü, “yapı ve yapı çevresinin eskimesinden nüfusun sosyo-ekonomik yapısının değişimine kadar kentlerin içerisinde bulunduğu değişim sürecinde uyumlu bir yaşam çevresi ve kalkınmış bir ekonomi ile dengeli bir sosyal yapı için ihtiyaç duyulan kamusal ya da özel faaliyetler bütünü” olarak açıklamaktadır.

Kentsel dönüşümün amaçlarına bakıldığında, aşağıda belirtilen dört temel kriteri yerine getirdiği görülmektedir. Bunlar:

- Tarihi dokuyu koruyarak fiziksel çökmeyi durdurmak,
- Ekonomik dinamikleri harekete geçirmek,
- Kültürel yaşamı canlandırarak kentsel yaşam kalitesini arttırmak,
- Tüm aktörlerin rol aldığı bir katılım süreci gerçekleştirmektir.

Alanda meydana gelen sorunların niteliğine göre bu hedeflerden biri veya birkaçı ön plana çıkabilmektedir (Polat ve Dostoğlu, 2007).

Yukarıda bahsedilen kaynakların kentsel dönüşüm tanımları incelendiğinde aslında her tanımın farklı kelimelerle aynı şeyi ifade ettiği ve kentsel dönüşümün amaçları arasında ortak bir bileşenin kentsel yaşam kalitesinin artırılması olduğu görülmektedir.

Keleş (2004) kentsel dönüşüm karşılığında daha önce kullanılmış ve kullanılmaya devam eden, kentsel yenileme (urban renewal, urban renovation), kentsel yeniden geliştirme ya da imar (urban redevelopment), kentsel yeniden canlandırma (urban revitalization, urban rehabilitation), kentsel yeniden yapılandırma (urban restructuring), kentsel koruma (urban conservation), kentsel soylulaştırma (urban gentrification), vb. gibi kavramlardan da bahsederek kentlerin eskimiş kısımlarının ekonomik ve sosyal anlamda değer kazandırılmasında fonksiyonları, amaçları ve yöntemleri birbirinden az ya da çok farklılıklar gösteren bu kavramların hepsinden faydalanma olanağı olduğunu, kentlerin eskiyen kesimlerinin zamanla yenilenme gereksinimi duyduğunu ve bu yenilenmenin hem kendiliğinden hem de planlı bir biçimde olabildiğini ifade etmektedir.

Her geçen gün daha da büyüyen ve zamanla merkezi alanlarının işlevsiz hâle gelerek çöküntü alanları olmasını engellemek amacıyla bu alanlarda yapılan düzenlemeler; tarihi kent alanlarında yapılan koruma, restorasyon gibi yeniden işlevlendirme çalışmaları kentsel alanda yer alan işlevlerini yitirmiş olan eski sanayi, liman ve demiryolu alanlarının yeniden kent yaşamına kazandırılma projelerinin bütünü kentsel yenileme kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir. Bu anlamda kentsel dönüşüm, kentsel yenileme genel kavramı altında tanımlanmakta olup öncelikle köhnemiş alanlarda eski binaların temizlenmesini, sonrasında da alanın fiziksel niteliğinin yükseltilmesi ile ekonomik değer ve kamusal mekânlar

yaratılılarak bu alanların halkın toplumsal yaşamını destekleyerek kente kazandırılmasını sağlamaktadır. Genel olarak, bu süreç kentsel alanlara daha fazla yaşam ve canlılık getirmektedir (Efere, 2004).

Endüstri miras alanlarının dönüşüm uygulamalarının her ne kadar, çöküntü bölgelerini iyileştirmek, kent dokusunun fiziksel olarak sürekli değişimini karşılamak, toplumsal bozulmayı engellemek, kentsel refahı ve yaşam kalitesini arttırmak, kentsel alanların en etkin biçimde kullanımını sağlamak gibi amaçları olsa da; geliştirilen çoğu kentsel dönüşüm projesinde daha çok ekonomik büyüme, rant ve kârlılık konularının ön planda tutulduğu görülmektedir. Alan sakinlerinin göz ardı edilip, sürece dâhil edilmemesi ve kolektif belleğin silinip geçmişin yok edilmesi ile dönüşümün rant ve ekonomik kârlılığın bir aracı olarak fiziksel değişimi hedefliyor olması ise soylulaştırma, yerinden edilme gibi ciddi sosyolojik sorunlara sebep olmaktadır (Akalin, 2016).

İngilizce “gentrification” olarak geçen “soylulaştırma” kavramı, ilk kez 1964 yılında İngiliz sosyolog Ruth Glass tarafından “Londra: Değişimin Yönleri” adlı çalışmasında Londra’yı içeriden etkileyen kentsel değişimin yeni farklı süreçlerini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır (Uysal, 2006:77-91). Glass’ın çalışmasının yayınlanmasından yaklaşık 20 yıl sonra, 1986’da Amerikalı Richard Schaffer ve Neil Smith “Harlem’in Soylulaştırılması” adlı makalede, soylulaştırmayı kent politikasında alanın fiziksel, sosyal ve ekonomik beklentilerini iyileştirmek amacı ile işçi mahallelerindeki kentsel alanların orta ve üst sınıfa hitap edecek şekilde dönüştürülmesi olarak tanımlamaktadırlar (Musatova, 2021). Soylulaştırma teriminin ilk kullanımından yaklaşık yarım yüzyıl sonra, Loretta Lees, Tom Slater ve Elvin Wyly gibi kent araştırmacıları kitaplarında soylulaştırma kavramını şöyle tanımlamaktadırlar: “Eski tarihi kent merkezlerinde bulunan işçi mahallelerinin veya boş arazilerin orta sınıfın konut ve/veya ticari kullanımına dönüştürülmesi” (Lees, Slater and Wyly, 2008).

Bir kentsel dönüşüm kavramı olan soylulaştırmanın “Modern Bir Coğrafya Sözlüğü” (“A Modern Dictionary of Geography”) adlı coğrafya sözlüğünde karşılığı tam olarak şöyledir; “kentnin merkezinde yoksul kesimin oturduğu standartların altında olan eski konutların modernize edilmesi ve buralara orta ve daha yüksek gelir sahibi gruplar tarafından yerleşilmesidir” (Wetherick , Ross and Small, 2001).

Soylulaştırma, kentsel planlama ve sosyal süreçleri içeren tarihi bölgelere sahip kentlerde kullanılan en önemli tanımlamardan biri ve aynı zamanda modern şehir plancılar tarafından en çok araştırılan süreçlerdendir.

Post-endüstriyel kentlerdeki son değişiklikleri tanımlamak amacıyla giderek daha da fazla kullanılan “soylulaştırma” terimi, tüm anlamıyla sermaye yatırımlarının girişini, hâlihazırda var olan ve değeri düşmüş olan gayrimenkullerin kentsel yenilenme süreçlerini kapsamaktadır. Soylulaştırmanın temel nedeni ise eski sanayi merkezlerinin sanayisizleştirilmesi ile beraber kentsel alanlardaki istihdamın azalmasıdır.

Soylulaştırmanın etkilerini incelediğimizde olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönlü bir süreç olduğunu görmekteyiz. Olumlu yönleri, soylulaştırmanın genellikle ticari kalkınmaya, ekonomik canlanmaya, daha düşük suç oranlarına ve mülk değerlerindeki artışlara yol açması gibi fayda sağlamaktadır. Olumsuz yönleri olarak ise mevcut topluluğun yerinden edilmesi ile uygun fiyatlı konut kaybına yol açmaktadır (Evguzar, 2020).

Normal kentsel siyasi ve ekonomik koşullar altında, olumlu ve olumsuz yönleriyle beraber soylulaştırma sürecini hem kent politikası, hem de dönüşüm uygulamalarının yan etkisi olarak ele alan iki tür yaklaşım ortaya çıkmaktadır. İlk yaklaşıma göre soylulaştırma, kentsel yenileme için geliştirilen ve asıl amacı alt gelir sınıfını göndererek orta ve üst sınıfı kent merkezine çekmek olan yerel yönetimler tarafından uygulanan bir stratejidir. İkinci yaklaşıma göre ise kentsel dönüşüm projeleri alanın fiziksel ve ekonomik iyileştirmesini hedefleyerek, sosyal yapısını değiştirmeyi planlamamakla beraber süreç içerisinde bir “yan etki” olarak ele alınmaktadır (Yasan, 2020).

Soylulaştırmanın kesin olarak olumlu veya olumsuz bir süreç olduğunu söylemek imkansız, kentin iyiliği için kullanılabilir, ancak işin içinde her zaman "kaybedenler" olacaktır.

Yapılan araştırmalarda da anlaşılabacağı üzere tek tek sanayi binaları için “uyarlanabilir (yeniden) kullanım” terimi seçilirken dönüşüm ise sanayi alanlarını, semtlerini ve peyzajlarını hep birlikte kapsamakta ve “kentsel dönüşüm” adı altında yapılmaktadır. Fakat sonuçta her iki kavramın da temel amacı "endstriyel mirasın korunması" dır. Dolayısıyla, hem uyarlanabilir kullanım hem de kentsel dönüşüm genel olarak kültürel mirasın sürdürülmesi ve korunması için bir yöntem aracı olarak kullanılmaktadır.

Kent merkezlerinde bulunan endüstri miras alanları geçmişe tanıklık etmesi, o dönemin izlerini topluma yansıtması ve toplumun belleğinde yer etmesi gibi nedenlerden dolayı hem kolektif bellekte hem de kentin belleğinde önemli bir değere sahip yerlerdir. Kent içinde işlevini yitirerek üretim sürecini devam ettiremeyen endüstri miras alanlarının kentsel bellekteki sürekliliğinin sağlanması açısından bu alanların yeniden işlevlendirilmesi konusu gündeme gelmektedir. Bu bağlamda yapılan uygulamalar sonucunda yapının yok olma ihtimali engellenmekte ve bunun yanında kolektif bellekteki yeri de korunmaktadır. Sanayi alanlarını yaşayan bir varlık olarak görerek bellekteki yeri ön planda tutulmalıdır (Pekol, 2010). Bu yüzden endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirmesi sırasında uygun işlevin belirlenmesi ve sanayi yapısına ait donanımların korunması gerekmektedir.

Genel anlamda yeniden işlevlendirme çalışmaları iki ana ilkeye dayanmaktadır. Bunlardan ilki endüstri mirasını korumak, ikincisi ise bu mirası geleceğe aktarmaktır. Bu sayede sanayi kültürünün sürekliliği sağlanmakta ve yeniden kullanım sonrası alan ve çevresine hizmet edecek işlevlerle bölgenin ihtiyaçları karşılanmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi endüstriyel mirasın değerlendirilmesinde bu iki ilke dışında kentsel bellek sürdürülebilirliğinin de ön planda tutulması gerekmektedir. Bu şekilde yapılacak yeniden kullanım sonucunda verilen yeni işlev ile birlikte endüstriyel mirasın kent halkı tarafından bilinirliğinin artması ve toplumun bölgeyi sahiplenmesi sağlanmaktadır.

3. BELLEK, KOLEKTİF BELLEK VE KENTSEL BELLEK

Tez çalışmasının bu bölümünde bellek ve mekân ilişkisi, kolektif bellek ve kentsel bellek kavramları incelenerek, endüstri miras alanlarının bu kavramlarla olan ilişkisi literatür analizleri çerçevesinde ele alınacaktır.

3.1. Bellek ve Mekân İlişkisi

Günümüzde bellek kavramı nöroloji, psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi birçok farklı disiplinin çalışma alanı içerisinde yer almaktadır. Nöroloji belleğin sinir sistemi ile ilişkisini araştırırken, psikoloji bireylerin hatırlama ve unutma süreçlerini, sosyoloji toplumsal belleğin oluşumunu ve felsefe belleğin olgusunu incelemektedir. Tüm bu disiplinler tarafından çeşitli tanımlamaları yapılan bellek kavramı, en genel anlamıyla “organizmanın kendisi ve içinde yaşadığı çevreyle ilişkili bilgileri akılda tutması” şeklinde tanımlanabilir (Fuster, 1999).

Bellek/hafıza kelimesi arapça kökene sahip olup türkçe “kaydetmek, saklamak, korumak ve muhafaza etmek” anlamına gelmektedir. Kelime anlamı itibariyle bellek, bilginin depolanmasıdır.

TDK Sözlüğün’de bellek kavramı “yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, zihin, hafıza” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2022). Buradaki “bilinçli olarak zihinde saklama gücü” ifadesi bellek çalışmaları için mühim anlam taşımaktadır.

Webster Sözlüğü bellek kavramına “organizmanın aktiviteleriyle ya da deneyimleriyle öğrendiği ve elde ettiği şeylerin depolanarak geri çağırılması doğrultusunda kişinin hatırlama kapasitesi, hatırlanan kişi veya şeyin imgesi” şeklinde tanım yapmaktadır (Webster College Dictionary, 1984).

Cambridge Felsefe Sözlüğü’nde ise; belleğin şu andan oluştuğu, geçmişte yaşanan bir olayın bellek için gerekli olduğu ve belleğin her ikisinin de bulunduğu içsel ve nedensel ilişkileri içerdiğinden bahsedilmektedir (The Cambridge Dictionary of Philosophy, 1995).

Genel bir çerçeve içerisinde bellek, daha çok geçmiş zamanla bağdaştırılan bir olgu olmasına karşın, aslında geçmişte yaşanan olayların veya edinilen bilgilerin beyinde depolanmasına ve gerektiği zaman geri getirilmesine yarayan bir kavramdır. Nitekim bellek sadece geçmişten ibaret olmayıp, geçmişte yaşananların günümüz ve gelecek zamanda yaşanılacaklarla ilişkilendirilmesidir.

Fransız sosyolog Maurice Halbwachs belleğin mekân ve tanıklara bağlı olarak oluştuğunu savunmaktadır. Bu anlamda anıların hatırlanmasında tanıklar kadar olayların yaşandığı mekânlar da önemlidir. Aslında mekânlar belleğin oluşmasında bir araç niteliğindedir. Bellek figürlerine belirli bir ortamda özünün verilmesi ve belli bir zamanda gerçekleştirilmesi gerekir, yani tarihsel veya coğrafi anlamda zorunlu olmasa bile, her zaman somut olarak zaman ve mekâna dayanmaktadır (Assmann, 2011: 24).

Arapça kökene sahip mekân kavramı, TDK Sözlüğün’de “yer, bulunulan yer, ev, yurt” şeklinde tanımlanırken, Mimarlık Sözlüğü’nde ise “kişiyi çevreden belirli bir ölçüde ayıran ve içerisinde farklı eylemleri sürdürmesine uygun olan bir boşluk” olarak ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2022; Hasol, 2005).

Mekânlar hem bireyin hem toplumun hafızasının kurgulanmasında önemli rol üstlenmektedirler. Özetle olayların üstünden zaman geçse dahi yaşanmışlıkları mekânlar üzerinden anımsamamız hayatımızın bir parçası hâline gelmiştir. Böylece birey, toplum ve mekân arasında kuvvetli bir ilişkinin olduğundan söz edilebilir. Zira toplum yapısındaki değişimlerle beraber toplumun içinde yer aldığı mekânlar da değişime uğramaktadırlar. Aynı zamanda mekânda meydana gelen değişiklikler de toplumda farklılıklara yol açmaktadır.

Bellek ve mekân arasındaki ilişkiyi “bellek mekânları” (lieux de mémoire) kavramı üzerinden ortaya koyan Pierre Nora mekânın süreklilik duygusunu uyandırdığını vurgulamaktadır. Nora’ya göre, arkaik toplumdan modern topluma geçiş ile birlikte bellek ile tarih arasında denklik bitmekte, bellekten kopuş meydana gelmekte ve bu bağlamda belleğin yok olması ile birlikte bellek mekânları ortaya çıkmaktadır. Bellek mekânları aslında hafızamızın mayalandığı yerler, kalıntılardır (Nora, 2006: 17-20).

Jan Assmann, Sigmund Freud ve Henri Bergson belleği bireysel olarak yorumlamışlardır. Assmann’a göre toplumlar bireylerin belleğini belirleyebilir lakin kendi başına belleklere

sahip olamazlar. Freud bellekle ilişkili olan hatırlama ve unutma eylemlerinin bireysel seçimlerin sonucu olduğunu savunmaktadır. Bergson ise geçmişte yaşanan olayları algılama yetisinin kişiye özgü olduğunu belirtmektedir. Bergson'un öğrencisi olan Halbwachs ise toplumda belleğe ilişkin oluşmuş sınırlar içerisinde bireysel anıların bir araya gelmesi ile kolektif belleğin oluştuğunu öne sürmektedir.

Bellekle ilgili yapılan çalışmalardan anlaşılacağı üzere toplumla iletişim ve etkileşim içerisinde olmayan bireylerin belleğinin oluşması söz konusu değildir. Nitekim, bellek her ne kadar bireysel olsa dahi, birey toplumla iletişim içinde olduğu zaman bireysel bellek oluşmaktadır (Halbwachs, 1992: 28).

3.2. Kolektif Bellek

Bellek kavramı psikoloji, nöroloji, felsefe vs. gibi farklı disiplinler tarafından tartışılmaktayken toplumla ilişkilendirildikten sonra mimarlık ve şehirciliğin de konusu hâline gelmiştir.

Bellek bireysel ve toplumsal olarak iki şekilde olabilmektedir. Anıları hatırlayan birey sayısı fazlaştığında, bellek bireyselden kolektife doğru bir yön bulmaktadır (Oloonabadi and Ardakani, 2011). Bireyin kişisel anıları ile kolektif bellek arasında her zaman bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü bireysel belleğin oluşması için kolektif belleğe ihtiyaç vardır. Kişilerin yaşadıkları olaylar ve algıladıkları şeyler kolektif bellekten bağımsız gerçekleşmeyeceğinden dolayı bireysel bellek kolektif belleğin bir parçası hâline gelmiştir. Kolektif bellek, bir topluma ait bireylerin aynı olayları deneyimlemesi ve ortak değerleri paylaşması ile ortaya çıkmaktadır.

Kolektif bellek kavramının kesin bir tanımı yoktur. Kolektif belleği tanımlamaya yönelik çeşitli bilim adamları tarafından birçok çalışmalar yapılmış ve bu çalışmaları birleştiren temel nokta, kolektif belleğin gruplarca paylaşılan bir bellek formu olmasıdır (Boyer and Wertsch, 2009:117). Kişilerin aralarında kurdukları iletişimin bellekte yer etmesi kolektif bellek olarak adlandırılabilir.

Kolektif bellek kavramı ilk kez 1920 yılında sosyolog Halbwach tarafından sosyal hatırlama üzerine yapmış olduğu çalışmada ortaya koyulmuştur. Bu çalışmaya göre bireysel belleğin

oluşması ve korunması için sosyal çevre ele alınmalıdır (Assmann, 2011:22). Toplumda yaşayan insanların anılarını belirlemek ve geri getirmek için kullandıkları çerçevelerin dışında hiçbir bellek mümkün değildir (Halbwachs, 1992: 43). Sosyal etkileşimler kolektivitinin temelidir. Bireylerin girdiği sosyal ortamlar onların düşünme, tepki verme ve hissetme biçimleri etkilemektedir. Zamanla belirli bir topluluk üyelerinde ortak bir düşünce oluşmakta ve bu düşünce daha sonra nesilden nesile aktarılmaktadır. Örneğin, bugün yaşadığımız sıradan olaylarla ilgili düşüncelerimizin tamamen bize ait olduğunu düşünmekteyiz. Fakat bize en yakın olan bir sosyal gruba girdiğimiz zaman onların da aynı olaydan bahsettiğini ve söylediklerinin bizim düşüncelerimize çok benzediğini farketmekteyiz. Birey büyürken hep topluluğun görüşlerini dinlediği için toplulukla benzer fikirleri oluşmuştur. Kolektif düşünceler ve bellek bu şekilde herkesin düşüncelerinde oluşmakta ve birçok yönden de onlarla ilişkili kalmaktadır. Bu anlamda bireysel ve grup hatırlamasının karşılıklı destekleyiciler olduğundan söz edilebilir. Nitekim, bellek birey aittir, fakat bireysel bellek toplum tarafından oluşturulmaktadır.

Kolektif bellek geçmişte yaşanan olayları hatırlarken kullanılan bir otoportredir; bellek tek birey ile değil, bireylerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler içerisinde ele alınmalıdır (Halbwachs, 1992). Halbwach'ın çalışmaları boyunca bağlı kaldığı temel tez, belleğin sosyal koşullarla oluşmakta ve aynı zamanda kolektif bellek oluşurken de toplum bireylerinin ortak dilinden faydalanılmaktadır. Bu şekilde de anılar depolanmaktadır.

Halbwach, belli bir izolasyon içinde büyümüş bir kişinin belleğinin olmayacağını ve belleğin yalnızca sosyalleşme sürecinde şekilleneceğini ifade etmiştir. Belleğe “sahip” her zaman birey olmasına rağmen, bellek kolektif olarak yaratılmaktadır. Bu nedenle kolektif bellek kavramı bir metafor olarak okunmamalıdır, çünkü toplumun kendisi bir belleğe sahip değilken üyelerinin belleğini belirlemektedirler (Assmann, 2011: 22). En kişisel hatıralar bile iletişim ve sosyal etkileşim yoluyla ortaya çıkmaktadır. Çünkü sadece başkalarından öğrenilenler ve duyulanlar değil, aynı zamanda önemli bulduğumuz şeylere başkalarının tepkilerini de hatırlamaktayız. Bu yüzden de hafıza sosyal çevre ile iç içe ele alınmaktadır.

Halbwach, bireysel ve kolektif bellek arasındaki farkı araştırırken, bireysel belleğin anılardan değil algılardan oluştuğunu vurgulamaktadır. Çünkü algılar “vücüdümüzle yoğun bir ilişki içindedir”, anılar ise “etkileşim içine girdiğimiz grupların düşüncesinden kaynaklanmaktadır” (Assmann, 2011: 23).

Kolektif belleğin zamansal anlamının yanı sıra uzamsal nitelikleri bulunmaktadır. Geçmiş deneyimler mekânlarda iz bırakmakta ve bu izler hatıraları oluşturmaktadır. Bu hatıraların korunması ve devamlılığı için mekânlar gereklidir. “Yerinde deneyimlediğimiz şeye ilişkin belleğimiz mekâna özgüdür: kendi temeli olarak mekâna bağlıdır.” (Casey, 2000: 182). Bu anlamda, mekân belleği bir yerin bağlamıyla ilişkilidir. Bireyin kendi özelliği de mekân belleği üzerinde etkilidir. Tarih, algı, imaj, hatırlama ve temsil biçimleri gibi husuların ‘bağlam’, mekân, bellek ve birey arasındaki bağlantıya büyük katkıları vardır.

Bağlamsal içerik hem mekân belleği, hem de ona bağlı kolektif bellek için hayati öneme sahiptir. Çevresel algı kolektif bellek ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü algının hatırlama eyleminde mühim rolü vardır. İnsanların çevrelerini nasıl hatırladıkları, yani algı, anılarının nasıl olduğunu etkilemektedir.

Kolektif geçmişin özelliklerini içeren somut izler, bireysel, toplumsal, tarihsel, kültürel vb. değerleri zihinlerde ilişkilendirerek mekân belleğini oluşturur. “Uyanık ve canlı bir bellek, kendi etkinliklerini destekleyen ve paralellik gösteren özellikler bularak, kendiliğinden mekânla bağlantı kurar. Hatta belleğin doğal olarak mekân yönelimli ya da en azından mekân destekli olduğunu söyleyebiliriz.” (Casey, 2000: 186-187). Dolayısıyla, bir mekânın algılanması sırasında bireyin zihinsel ve deneysel deneyimleri hakkında çağrışımlara neden olan uyaran, o mekânın bellekte bıraktığı izlerdir.

Halbwachs, bir grubun geçmişini her türlü değişimi dışlayan bir biçimde birleştirdiğine inanmaktadır. Aslında, Halbwachs'ın kolektif belleğinden değişimin dışlanması o kadar önemli bir rol oynamakta ki, onun tam zıddı “tarih” olarak adlandırılabilir, çünkü o, kolektif bellekten ters bir şekilde çalışmaktadır. Bellek yalnızca benzerlik ve sürekliliğe odaklanırken, tarih farklılık ve düzensizlikleri temel alır. Kolektif bellek gruba içeriden bakarak, geçmişin görüntüsünü hatırlanabilir şekilde hedefler ve büyük değişimleri inkâr ederken, tarih bu tür değişimin olmadığı dönemleri “boşluklar” olarak dışarıda bırakır (Assmann, 2011: 28). Bellek her zaman güncel bir olay, sürekli olarak şimdiki zamanda yaşanan bir bağdır; tarih ise geçmişin bir tasavvurudur (Nora, 2006: 19). Tarih üzerinden gözlemlenemeyen toplumsal olaylar kolektif bellek vasıtasıyla gelecek nesillere aktarılmaktadır.

Genel anlamda kolektif bellek toplumun hem geçmişi, hem bugünü hem de geleceği ile bir ilişki içerisindedir. Noraya göre “Bellek ve tarih eş anlamlı kelimeler değildir, çünkü onları birbiri ile zıtlıştıran çok şey vardır. Bellek her zaman yaşanan gruplarca üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla, bellek anımsama ve unutma diyalektiğine açık, her çeşit kullanımlara karşı duyarlı, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir ve sürekli bir gelişim hâlinindedir.” (Nora, 2006: 19). Geçmişle zayıf bağlara sahip modern toplumlar, geçmiş zamanla bağ kurabilmek amacıyla “anısal mekânlar” oluşturmaktadırlar. Günümüzde geçmişin yeniden inşa edilmesi her ne kadar hayali görünsede, toplum bireylerinin kökleriyle ilişkisini temsel edecek ve zamanla buna ihtiyaç duyulacaktır. Geçmişin yeniden inşası ise kolektif belleğin sürdürülebilirliği açısından da önem arz etmektedir.

3.3. Kentsel Bellek

Kolektif belleği kentsel mekân ile ilişkilendiren Aldo Rossi, kent ve kente ait her şeyin kolektif belleği barındırdığını, kentin zamanla biriktirdikleri sayesinde bir bütün oluşturduğunu ve bunların sonucunda kendine has bir belleğe sahip olduğunu belirtmiştir (Rossi, 2006). Kente ait bu bellek literatüre “kentsel bellek” olarak geçmiştir.

Hem bireysel hem de toplumsal eylemler ile birlikte şekillenen kentsel yapıyı çevre, kolektif belleğin üretilmesini doğrudan etkileyerek kentsel bellek gibi mekâna bağlı bir belleğin oluşmasını sağlamaktadır. Bellek mekâna bağlı olarak geliştiğinden dolayı kentsel bellek kolektif belleğin bir uzantısı sayılmaktadır. Kent, kent sakinleri için bir deneyim alanıdır. Kente ait her olgu kolektif belleği barındırmakta, kent ise zamanla biriktirdikleri ile birlikte hafıza edinerek kendine özgü bir belleğe sahip olmaktadır (Rossi, 2006). Kentin belleği bireylere ve toplumlara göre değişmektedir. Bireysel ve toplumsal olaylara göre gelişen yapıyı çevre kentsel belleğin kaynağını oluşturmaktadır. Nitekim, bir kentte yer alan yapılar, sosyal yaşam ve toplumla kent arasındaki ilişki kentsel belleğin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kısacası, kente ait her şey kentsel belleği oluşturmaktadır.

Kentsel bellek, kentlerin var olduğu andan itibaren sahip olduğu, kentle beraber değişim ve gelişim gösteren bir olgudur (Çolpan, 2017). Bir diğer bakış açısına göre, kentsel bellek bir antropomorfizm (belleği olan kent) sayılabilir. Çünkü kenti geçmişin anımsanmasını sağlayan ve kentin ardışık inşa ve yeniden inşasının izleri aracılığıyla geçmiş somutlaştıran fiziksel bir peyzaj ve nesneler ve uygulamalar topluluğu olarak göstermektedir. Buna göre

kentsel bellek; şehirleri, mimarların, müteahhitlerin, korumacıların ve planlamacıların söylemlerinin ötesinde hatırlananları şekillendiren, hayatların yaşandığı ve hâlen fiziksel olarak tezahür edilen yerler olarak göstermektedir (Crimson, 2005: xii). Dolayısıyla yapılı çevre kentsel belleği yumuşatarak, hatırlananları şekillendirerek kolektif belleği de değişikliğe uğratmaktadır. Buna göre, yapılı çevrenin bir parçası olan mimarlık, bellek mekânları aracılığıyla kolektif hafıza üzerinde önemli bir yer edinmektedir. Mekân/mekân üretimi, kolektif bellek üretiminde temel bir pratiktir çünkü toplumlar ürettikleri mekânı kendi imgeleri olarak algılamaktadırlar. Öncelikle mekân/yer kavramlarını anlamak gerekmektedir.

Günlük hayatta “mekân” kelimesi çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Ünlü Fransız Marksist filozof ve sosyolog Henri Lefebvre, “The Production of Space” adlı kitabının başlangıcında, bundan çok uzun yıllar öncesine kadar “mekân” kelimesinin matematiksel bir içerikle kullanıldığını ve boş bir alan olarak tanımlandığını öne sürmüştür (Lefebvre, 2011: 1). Mekân kavramı tek başına pek çok şey ifade etmez; yaşam alanı, sosyal alan gibi kavramlar mekâna farklı anlamlar yüklemektedirler.

Günlük hayatta insan anlık olarak kendi mekânlarını yaratmaktadır. İnsan bedeninin varlığı ile birlikte kendisi de bir mekân işgal etmekte ve oluşturmaktadır. Lefebvre, mekânı “toplumsal ‘özne’ tarafından bir ‘yaşam deneyimine’ dönüştürüldüğü anlaşılan ve pratik (iş, oyun) veya biyolojik (gençler, çocuklar, kadınlar, aktif insanlar) olabilecek belirleyiciler tarafından yönetilen” olarak tanımlamaktadır. Birey mekânla kurduğu ilişki ile birlikte mekânı sahiplenmeye başlamaktadır. Bu gelişen sosyal ilişkiler mekânın belleğine entegre olarak mekânın ruhunu oluşturmakta ve kentsel belleği güçlendirmektedir.

Mekân bireyin algıladığı andan itibaren değişim yaşamış ve farklılaşmıştır. Çünkü mekânın birey tarafından deneyimlenmesi sonucunda mekân birey için anlamlı bir “yer”e çevrilmiştir. Mekân belirli bir boşluktur, yer ise fiziksel mekânın bir özelliği olarak tanımlanmaktadır. Özetle, bireyin mekânı anlamlandırarak, burada yaşamaya başlaması mekâna karşı aidiyet duygusunun oluşmasına ve mekânın önemli bir yer hâline gelmesine neden olmuştur.

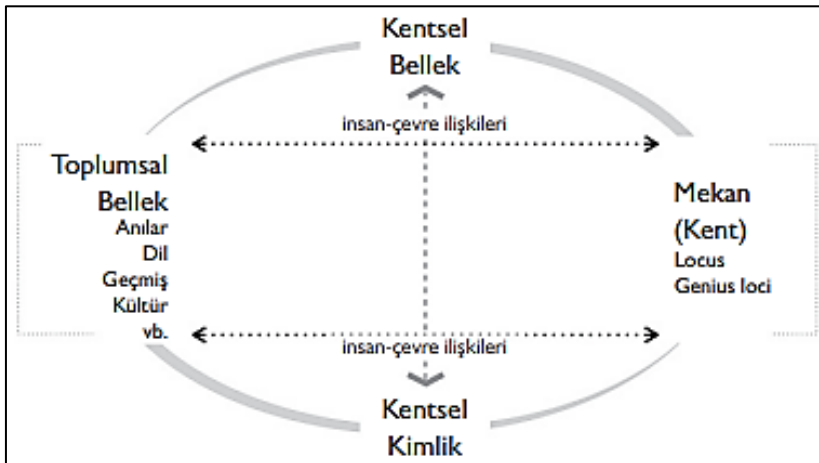
Yer, sosyal mekân gibi sosyal niteliklere sahiptir. Yerin mekândan en büyük farkı, yerelliğe ve insani değerlere bir referans olmasıdır. Yerler, insanlar ve belirli bir ortam arasındaki etkili bir ilişkiyi göstermektedirler. David Harvey, yeri “bir sosyal süreç içinde oluşturulmuş

bir mekân-zaman haritası içindeki salt bir pozisyon veya konum” olarak tanımlamaktadır (Harvey, 1996: 294). Yer, sosyal ilişkiler ve maddi çevrenin bir bileşenidir. Yer mekânın daha derin biçimi sayılmaktadır (Casey, 1997). Dolayısıyla mekânın fiziksel boyutundan çıkarak toplum için daha derin anlamlar taşır hâle gelmesi ile birlikte mekân yere dönüşmektedir.

Rossi’nin “Şehrin Mimarisi” kitabında kentsel belleğin oluşum sürecinden; “Zaman içerisinde kent kendi kendisine büyür ve bir bilinç ve bellek edinir.” şeklinde bahsedilmiştir. Rossi’ye göre kent yaşayan bir organizmadır, bir canlıdır. İnşa edilen mekânlar ile birlikte yerin kendine özgünlüğü oluşmaktadır. Bu da yerin ruhunu (genius loci) beraberinde getirmektedir (Rossi, 2006).

Her yerin kendine özgü bir karakteri vardır. Bir insan hayatını devam ettirmek için bir yer seçiyorsa ilk başta o yerin ruhunu anlamalıdır. Bu nedenle yapı inşa etmek veya var olan yapıya yeni işlevler kazandırmak için öncelikle var olan çevreyi kavramak ve saygı duymak gerekmektedir (Schulz, 1978).

Her birey kentsel mekânı kendi deneyimlerine göre farklı şekilde algılamaktadır. Bunun temel sebebi kolektif belleği etkileyen geçmiş, anılar, kültür, dil ve kentsel mekânın diğer kendine özgü özellikleri ve insan-çevre ilişkileri ile sürekli olarak kendini yenilemesidir (Ünlü, 2017). Bu yenilemenin bir sonucu olarak insan-çevre ilişkileri değişmekte, kentsel belleğin sürekliliği bozulmakta ve bunlara ek olarak kentin kimliği de etkilenmektedir (Resim 3.1).

Resim 3.1. Kentsel bellek ve kimlik oluşum sürecinde toplumsal bellek ile mekân arasındaki karşılıklı ilişki (Ünlü, 2017)

Genel anlamda bellek, günümüz verileriyle geçmişin yeniden yapılanması olarak tanımlanabilir. Şayet kentteki geçmişin izleri silinirse, zamanla kentsel bellekteki yeri de silinmektedir. Kentler zaman süreci içerisinde değişmekte ve kentsel belleklerini şekillendirerek gelişmektedirler. Kentsel mekânlar da yaşam alanları olarak kolektif belleği biçimlendirmektedirler. Kısacası kent belleği mekânın kendisi, toplumsal çerçevesi ve tarihi deneyimlemesi sonucunda oluşan bir kolektif bellektir.

Geçmişte yaşanan savaşlar, afetler, hastalıklar vs. gibi değişimlerin kentlerde kalan izlerinin şimdiki zamana yansıtılarak geleceğe aktarılması gerekmektedir. Çünkü kentin deneyimlediği bu değişimler kentsel bellekte yer edinmektedir. Kentsel alanda meydana gelen herhangi fiziksel değişiklik doğal olarak kentsel belleğin de değişmesine yol açmaktadır. Bugün kentte meydana gelen değişikliklere şahit olan bireyler, yaşadıkları toplumsal anıları çevrelerinden algılayamaz hâle gelmişlerdir. Bu nedenle kentsel bellekte önemli bir yer edinen yapıları çevrenin devamlılığı sağlanmalıdır, çünkü kentsel yapıları çevre kaybolduğu ya da değiştiği takdirde o yer bellekten silinecektir.

3.4. Endüstriyel Mirasın Kolektif Bellek ve Kentsel Bellekle İlişkisi

18. yüzyılın ortalarından itibaren Sanayi Devrimi sonucunda kentlerde sanayi yapıları ve yerleşkeleri yapılmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ortalarına kadar kent merkezlerinde bulunan endüstri miras alanları üretim ve sermayenin merkezi iken, yaklaşık 1970’li yıllarından itibaren üretim sektörünün yerinin hizmet sektörünün alması neticesinde sanayinin çeperlere doğru kayması ile birlikte kent merkezlerinde işlevini yitirmiş atıl duruma gelmiş sanayi alanları ortaya çıkmıştır.

20. yüzyılın ortalarından itibaren işlevini yitirmiş olan sanayi alanları, yapıldıkları dönemin izlerini taşıdıkları için endüstriyel miras olarak nitelendirilmektedirler. Endüstriyel miras, ulusların sanayileşme sürecinin bir tanığıdır. Endüstriyel miras, binalar ve makineler, atölyeler, fabrikalar, madenler, depolar, mağazalar, ulaşım, altyapı vs. gibi tüm üretim sürecine dair kalıntıları ve depolama, dağıtım yapıları gibi endüstriyel peyzaj öğelerini de kapsamaktadır. Bu alanlara yapılan müdahaleler kentin bir parçası olduğu düşünülerek bütüncül bir şekilde yapılmalıdır. Çünkü endüstri miras alanları kentlerin belleklerinde, kimliklerinde ve kolektif belleklerinde önemli bir yer edinmişlerdir. Bugün kentsel dokunun

önemli bir parçası hâline gelmiş endüstriyel miras, geçmiş dönemin tarihi, mimari, sosyal ve teknolojik yaşamını gelecek nesillere aktaran kültürel miras değeri taşımaktadır.

Kente fiziksel, ekonomik ve toplumsal boyutları ile yansıyan endüstri miras alanlarında ilk önce fabrika alanlarının yakınlarında konut alanları inşa edilmiş, daha sonra ise üretim fonksiyonunun dışında alana fabrika çalışanlarının ve çevre halkının faydalanabileceği okul, kreş, hastane, spor salonu vs. gibi farklı hizmetler sunan mekânlar eklenmiştir. Eklenen fonksiyonlarla birlikte sanayi alanları halk için birincil öneme sahip yaşayan mekânlar hâlini almışlardır. Bu yüzden de endüstri miras alanları inşa edildikleri dönemin mimari ve kültürel karakterini yansıtmakla kalmayıp, kent halkının sosyal çevre ile ilişkisini göstererek kolektif bellekte önemli bir yer edinmiştir. Bu nedenle kolektif belleğe ait anıları içeren endüstriyel mirasın korunması gerekmektedir. Endüstri miras alanları korunurken, kolektif belleği zedelemeyecek şekilde kentin tamamı hesaba katılarak bütüncül bir korunma yaklaşımı geliştirilmelidir.

Endüstri miras alanlarının korunması ile beraber bu alanların yeniden işlevlendirilmesi konusu gündeme gelmiştir. Yeniden işlevlendirilen endüstri miras alanları kentsel belleğin sürekliliğinin sağlanmasında mühim rol oynamaktadır. Bu sürekliliğin sağlanması için alana uygun işlevlerin düşünülmesi ve uygulamaların doğru yapılması gerekmektedir.

Kentte bir yapı veya alan ortaya çıktığı dönemin yaşantısına tanıklık etmiş veya katılmışsa ve o dönemin mimari, teknolojik ve kültürel karakterini yansıtıyorsa kent halkı için bir anlam ifade ediyor demektir. Bu anlam, sadece geçmiş yaşamın hayaline saygıyı içeren bir nostaljik durum olmayıp, aynı zamanda içinde bulunulan zamanın kolektif deneyimine de şamil olmaktadır (Neill, 1997). Bu bağlamda, endüstriyel miras toplumsal anıların sanayi alanları ile özdeşleşmesini temsil ederek kentsel bellekte yer etmiştir. Bu yüzden endüstri miras alanları korunarak günümüz şartlarıyla yeniden işlevlendirilmeli, geçmişte yer edinmiş anıları bugüne aktararak kentsel yaşama dahil edilmeli ve kentsel belleğin sürekliliğinin sağlanmasında rolünü almalıdır.

Sanayi yapılarının yıkılması kentsel belleğin de yok olması anlamına gelmektedir. Endüstri miras alanlarını korunması sadece yapı ve teçhizatlar ölçeğinde değil, aynı zamanda sosyo-kültürel izlerin de korunarak günümüze aktarılması şeklinde yapılmalıdır. Bu şekilde yapılan koruma uygulamaları ile birlikte endüstri miras alanlarının fiziksel sürdürülebilirliğinin

yanında, kentsel belleğin devamlılığı da sağlanmaktadır. Endüstri miras alanlarının korunması ve devamlılığının sağlanması aynı zamanda kültürel sürdürülebilirlik açısından da önem kazanmaktadır (Clark, 2013).

Endüstri miras alanları kentin mimari kimliğine dair tarihsel göstergeler olmanın yanında, işlevi ve yapımını sağlayan değerlerle ekonomide egemen olduğu bir dönemin mekânsal kurgusunun, kültürünün ve yaşantısının izlerini yansıtmaktadırlar (Elhan, 2009). Geçmiş dönemin birçok izini taşıyan endüstri miras alanları, kolektif bellek, yaşam tarzı ve kent kültürünü tanımlayan referansları içermektedir. Bunun yanı sıra endüstriyel miras kentsel bellek açısından da bir sıra anıya ev sahipliği yapmaktadır. Bu doğrultuda endüstri miras alanlarının yok olması kentlerin toplumsal ve mekânsal izlerinin, deneyimlerinin gelecek nesillere aktarılamaması sebep olmaktadır (Geijerstam, 2012).

Endüstri miras alanlarının yıkımından sonra kentsel bellekte yer etmiş anılar, çeşitli belgeler ve dokümanlar yardımıyla endüstriyel arkeoloji kapsamında tekrar inşa edilebilir, fakat bu anılar zaman ve mekân bağlamından koparıldığından dolayı kentsel bellekte bulanıklaşma yaşanmakta ve gelecek nesillere iletilmesi zorlaşmaktadır.

İşlevin yitirmiş çöküntü hâlini almış sanayi alanlarının yıkılması neticesinde kentsel belleğin zarar görmesi kentsel alanlarda toplumsal ve mekânsal süreksizliği getirmektedir. Geijerstam'a göre, bireysel ve toplumsal bellek "bireysel sembol, metafor, geçmişin kaynağı, tutunma noktası, kültürel bir miras" olarak tanımlanmaktadır (Geijerstam, 2012). Endüstri miras alanlarının yok olması ile birlikte kentteki mekânsal ve toplumsal izlerin, deneyimlerin, alışkanlıkların gelecek nesillere aktarılmasında sorun yaşanmaktadır. Bu yok olma her ne kadar fiziksel olarak gerçekleşse dahi, zaman ve mekân bağlamından koparılan anılar tekrar deneyimlenemediği için kentsel bellekte hatırlama, bulanıklaşma ve unutma süreci yaşanmaktadır (Avsan, Pulat Gökmen ve Uçman Altınışik, 2020).

Sonuç olarak, endüstri miras alanları tanıklık ettiği dönemin fiziksel yapısının yanında toplumun geleneklerini, alışkanlıklarını ve deneyimlerini de içermektedir. Kent ve toplum arasındaki ilişkinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için geçmiş anıların ve deneyimlerin geleceğe aktarılması gerekmektedir. Bu kapsamda kentsel mekân mühim rol oynamaktadır. Dolayısıyla kentsel mekânda meydana gelen herhangi bir değişim doğal olarak kentsel belleğin devamlılığını da zedelemektedir.

Endüstri miras alanları kültürel geçmişin izlerini taşıyarak, hem kolektif hem kentsel bellekte yer etmektedirler. Bu alanların yok olmasına, tahrip edilmesine izin vererek hem kolektif belleğin, hem de kentsel belleğin sürekliliğin yitirmesine göz yumulmaktadır. Kolektif belleğin yitirilmesi ise yaşadığı kentle ilişkisi olmayan, kimliğini tanımlayamayan ve yaşadığı çevreye sahip çıkamayan duyarsız bir kent halkının oluşmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda yapılacak olacak tek şey, kültürel miras değeri taşıyan bu endüstri miras alanlarının koruyarak geliştirmek, kolektif bellek ve kent belleğinin devamı için gelecek kuşaklara aktarmaktır.

4. YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN ALANLARDA KENTSEL YAŞAM KALİTESİ

Tez çalışması kapsamında incelenecek olan, “Endüstri Miras Alanlarının Dönüşümünün Kentsel Bellek ve Yaşam Kalitesi Açılarından Değerlendirilmesi: Bakü Siyah Şehir Örneği” konusu ile ilgili olarak ikinci ve üçüncü bölümde bahsedilen kavramsal çerçeveden sonra yaşam kalitesi ile ilgili literatürü incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda birbirleriyle ilişkisi olan kentsel yaşam kalitesi ve kullanıcı algısı gibi kavramlar bu bölümde ele alınmaktadır.

4.1. Kentsel Yaşam Kalitesi

Kentsel dönüşüm projelerinin asıl amacı çağdaş kent ve çevre standartlarının geliştirilmesi, yani sadece fiziksel bir dönüşümden ziyade ekonomik ve sosyal anlamda güçlü kentsel alanlar üretmek ve orada yaşayanlara daha fazla yaşam kalitesi sunarak dönüşümü sağlamak olmalıdır.

Yaşam kalitesi kavramı, son zamanlarda hem ulusal hem de uluslararası çalışmalarda önemli bir yer edinmeye başlamış geniş kapsamlı bir kavramdır.

1960’lardan itibaren ‘yaşam koşulları’ olarak kullanılan ve ulaşım, kentlerdeki hijyenik koşullar, halk sağlığı gibi bir çok konuyu içeren “yaşam kalitesi” kavramı 90’lı yıllardan itibaren sosyologlar tarafından da araştırmalarda kullanılmaya başlanmıştır (Görün ve Kara, 2010). Yaşam kalitesi, birbirinden farklı bir çok boyutu içinde barındırması ve zaman, mekân, kişiye göre farklılık göstermesi nedeniyle disiplinler arası çalışmalarda bütüncü bir kavram olarak değerlendirilmekte olup tanımlanması ve ölçülmesi zor olan bir kavramdır.

Yaşam kalitesi genel bir çerçeve içinde ifade edildiğinde; kentlinin ihtiyacı olan hizmetlerin ve tüm koşulların arz ve talebi arasındaki oran olarak açıklanmakta ve karmaşık bir göstergeler dizini olarak:

- 1) Açık ve kapalı mekân standartları (çevresel kirlilik, yeşil alan kullanımları gibi);
- 2) Vatandaşların refahı (gelir seviyesi, suç oranları, işsizlik oranı);

3) Hizmet çeşitliliği ve kalitesi (eğitim, eğlence, halk sağlığı, belediye hizmetleri, iyi yönetim); gibi konuları içermektedir (Görün ve Kara, 2010).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yaşam kalitesini (quality of life) “hedefleri, beklentileri, standartları, ilgileri ile ilişkili olarak kültür ve değer yargılarının bütünü içinde kişilerin bulundukları durumu algılama biçimi” olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda yaşam kalitesi “bireyin içinde yaşadığı sosyal ve kültürel ortamda kendi sağlığının öznel olarak algılayışını” tanımlamaktadır (Vural, Eler, ve Atalay Güzel, 2010).

Yaşam kalitesine dair yaklaşımlar genel olarak öznel, nesnel ve karma olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Öznel yaklaşımlar bireysel değerlendirmelere dayanırken nesnel yaklaşımlar ise bilimsel olarak ölçülebilen verilere dayanmaktadır. Karma yaklaşımlar da her iki yaklaşımı bir arada kullanarak bunları sentezlemektedir.

Yaşam kalitesini öznel olarak değerlendiren yaklaşımlar hazcılık, yararcılık, istek kuramı, ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı, sağlık odaklı yaklaşımlarken nesnel olarak değerlendiren yaklaşımlar kapasite yaklaşımı, insan hakları odaklı yaklaşım ve çevre odaklı yaklaşımlardır. Kent odaklı yaklaşımlar, nesnel ve öznel değerlendirilen yaklaşımları bir arada toplayarak analiz yapmaktadır (İnan, 2019). Diğer bir ifadeyle kentsel yaşam kalitesi; toplum, ekonomi ve çevre ekseninde, yaşam ve çevre kalitesinin karşılıklı etkileşiminde gerçekleşen nesnel ve öznel değerlendirme ölçütleri ile ifade edilmektedir (Emür ve Onsekiz, 2007).

Kentsel yaşam kalitesi kavramı ilk kez 1969 yılında yayımlanan Harvey Perloff’un çalışmasında yer almıştır. Perloff, kentsel yaşam kalitesini doğal ve yapılı çevrenin kentliler üzerindeki etkisiyle ilişkilendirmiştir. Doğal çevrenin kalitesi hava, su, iklim, toprak, bitki örtüsü gibi bileşenlerin kalitesiyle ilişkilidir. Yapılı çevrenin kalitesi ise yalnız kentsel forma dair fiziksel faktörlerle değil aynı zamanda bireylerin kente dair hissettikleri aidiyet duygusu, yaşadıkları deneyimler, anılar ve tarihsel süreklilik gibi faktörlerle de belirlenmektedir (Okumuş ve Eyüpoğlu, 2015).

Günümüzde kentsel yaşam kalitesi kavramına ilişkin yapılan akademik çalışmalarda farklı bakış açılarına göre çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Kamp (2003) kentsel yaşam kalitesi yaşam maliyeti ve alım gücü gibi ekonomik çevre kalitesi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, toplumsal faaliyetler, kimlik, yerellik, güvenlik ve aidiyet duygusu gibi sosyal

çevrenin kalitesi ve yeşil alan varlığı, erişilebilirlik, sosyo-kültürel aktiviteler, tarihi ve doğal değerlerin korunması, planlı yaşam alanları, kaliteli konutlar gibi fiziksel çevre kalitesi ile tanımlanmaktadır (Kamp ve diğerleri, 2003).

Geray’a göre kentsel yaşam kalitesi dar anlamda, kentlerdeki kentsel alt yapı, iletişim, ulaşım, konut ve benzeri olanakların sunulma düzeyinin önceden belirlenen ölçülerin üstünde olması durumudur. Geniş anlamda ise; toplumsal, kültürel, siyasal öge ve süreçleri içermektedir. Kentin sunduğu olanak ve fırsatlardan örgütler, katmanlar içinde yaşayan bireylerin eşit, dengeli, gereksinimleri oranında yararlanması; eğitsel, sanatsal, ekinsel, siyasal etkinliklere, süreçlere etkin biçimde katılabilmek olanaklarına sahip olabilmeleridir (Yavuzçehre ve Torlak, 2006).

Liu (1976), yaşam kalitesini subjektif bir terim olarak kişilerin refahı ve yaşadıkları çevre olarak tanımlarken, Dalkey ve Rourke (1972) ve Campell (1981) yaşam kalitesinin kişinin refah duygusu yaşamdan hoşnutluğu ya da mutsuzluğu olduğunu ifade ederek subjektif algıların yaşam kalitesi kavramı üzerindeki belirleyiciliğinden bahsetmişlerdir (Türksever, 2001).

Bir başka tanıma göre, yaşam kalitesi insan hakları ile ilişkilendirerek soyut olan insan haklarının kentsel mekâna yansıtılması olarak ifade edilmektedir. Bu noktada kentsel yaşam kalitesinin kentli hakları ile ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır (Tekeli, 2010: 79-215).

Literatürde disiplinler arası bir yaklaşım olarak bilinen kentsel yaşam kalitesi, bir çok kavram ile aynı içerikte kullanılmaktadır. Bu doğrultuda kentsel yaşam kalitesi yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik ve sağlıklı kent kavramlarını ifade etmekte ve bu kavramlarla birlikte ele alınmaktadır.

Kentsel yaşam kalitesi kavramı ile bağlantılı olan kent sosyolojisi, kent bilimi, çevre bilimi, sağlık bilimleri, kent planlama ve coğrafya ile ilgili yazınlar incelendiğinde “yaşanılabilirlik” kavramının yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı görülmektedir. Bugün birden fazla anlamda kullanılan “yaşanılabilirlik” kavramı daha çok insan-çevre-yerleşim-toplum arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Küresel ölçekte yaşanan nüfus artışları, kentsel alanlarda yaşanan kontrolsüz büyüme, yapılan eksik planlamalar ve diğer problemlerin yanı sıra kent sakinlerinin refah seviyesinin yükselmesi ve beklentilerindeki artış kentsel yaşanılabilirlik kavramını önemli kılan etkenler olmuştur (Keçeli, 2013).

Kentsel yaşanabilirliğin anlamı; yere, zamana, yapılan değerlendirmenin amacına ve değerlendirmeyi yapan kişinin fikirlerine göre değişiklik gösterdiğinden yaşanabilirlik kesin bir tanıma sahip değildir (Oktay, 2007).

Yaşanılabilirlik kavramı ve kentsel kalite kavramı yaşam olanaklarını farklı yapı taşları üzerinde değerlendirmekle birlikte birbirleri ile yakından ilişkili olan iç içe geçmiş kavramlardır. Yaşam kalitesi kavramı, kent sakinlerinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasından çok kent sakinlerinin farklılıklarını gösteren ve onların artan beklentilerine yönelik bir kavram iken yaşanılabilirlik; toplumun refahını, kent sakinlerinin yaşadıkları mekânlardan memnuniyet duyacakları fiziksel, çevresel ve sosyal kaliteyi ifade etmektedir (Keçeli ve diğerleri, 2014).

Llewelyn Davies Yeang, Şehir Raporlarının durumu için “yaşanabilirliği” araştırırken, yaşanabilirliğin geniş kapsamlı bir tanımı içine dahil olan bir dizi kriter önererek aşağıdaki tanımlamadan ayrıntılarıyla bahsetmiştir (Ekici, 2021). Taslak dört geniş konu ve 13 parametre önermektedir (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1. Yaşanabilirliğin boyutu (Ekici, 2021)

A. ÇEVRESEL KALİTE (Environmental Quality)
1. Gürültü mü? – Sessiz mi? (Noisier - Quieter?)
2. Kirli mi? – Temiz mi? (Dirtier - Cleaner?)
3. Kalabalık ya da az kalabalık? (More or less congested?)
4. Yapım kalitesi, iyi ya da kötü? (Building quality, better or worse?)
B. Yerin Fiziksel Kalitesi (Place Quality (Physical)
5. Yapılı çevrenin kalitesi “ürün” (Quality of the built environment ‘product’)
6. Terkedilmiş mekânın seviyesi (Levels of derelict land)
7. Parkların ve yeşil mekânların kalitesi (Quality of parks and green spaces)
8. Halk mekânının kalitesi (Public realm quality)
C. Yerin İşlevsel Kalitesi (Place Quality (Functional)
9. Yayaların gezileri kolay – zor (Pedestrian journeys: easier or harder?)
10. Halk ulaşımı kalitesi (Public transport quality)
11. Servislerin canlılık ve yaşanabilirliği (Vitality and viability of services)
D. Güvenli Yerler (Safer Places)
12. Suç oranları (Crime levels)
13. Sosyal olmayan davranışlar (Anti-social behaviour)

The Economist dergisi, küresel boyutta yaşanabilirliği en yüksek ve yaşanabilirliği en düşük kentleri tespit etmek amacı ile her yıl Küresel Yaşanabilirlik Raporu hazırlamaktadır. Derginin 2017 yılı için hazırladığı “Küresel Yaşanabilirlik Raporu”nda kentsel yaşanabilirlik kavramı 5 ana kategoride 30 niceliksel ve niteliksel faktörlerle incelenmiştir (The Economist Intelligence Unit, 2017) (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2. Yaşanabilirlik göstergeleri (The Economist Intelligence Unit, 2017)

Güvenlik (Stability)	Sağlık (Healthcare)	Kültür ve Çevre (Culture & Environment)	Eğitim (Education)	Altyapı (Infrastructure)
Hafif suçların yaygınlığı Şiddetli suçların yaygınlığı Terör tehdidi Askeri çatışma tehdidi Sivil huzursuzluk/çatışma tehdidi	Özel sağlık hizmetlerinin varlığı Özel sağlık hizmetlerinin kalitesi Kamu sağlık hizmetlerinin varlığı Kamu sağlık hizmetlerinin kalitesi Reçetesiz ilaçların varlığı Genel sağlık göstergeleri	Nemlik ve sıcaklık derecesi Kullanıcılar için iklimsel konforsuzluk Yolsuzluk düzeyi Sosyal ve dini kısıtlamalar Sansür seviyesi Spor aktivitelerinin varlığı Kültürel aktivitelerin varlığı Yeme ve içme Tüketim ürünleri ve hizmetleri	Özel eğitimin varlığı Özel eğitimin kalitesi Kamusal eğitimin göstergeleri	Karayolu ağının kalitesi Toplu taşımanın kalitesi Uluslararası bağlantıların kalitesi İyi nitelikli konut olanaklarının varlığı Su temini kalitesi Enerji temini kalitesi Telekomünikasyon kalitesi

Anket sorularının oluşturulmasında kentsel kaliteyi ortaya çıkartabilmek için yukarıda yer alan çizelgelerdeki parametreler kullanılmıştır.

Aynı zamanda sürdürülebilirlik de yaşanabilirlik kavramı gibi kentsel yaşam kalitesi kapsamında ele alınan ve birbiri ile yakından ilişkili olan geniş bir kavramsal çerçeveye sahip bir kavramdır.

Çevresel, sosyal ve ekonomik yapıların arasındaki denge sürdürülebilirliği ifade etmektedir. I. Van Kamp vd. de sürdürülebilirlik kavramını fiziksel ve ekonomik alanların bir etkileşimi olarak görmektedir.²

Yaşam kalitesi araştırmaları, planlama ve dönüşüm gibi alanlarda bilimsel veriye dayalı politikalara dayanan sürdürülebilir uygulamaların gerçekleştirilmesine yönelik uygun bir

² Saim Can Beritan, “a.g.tz”, s. 89.

araç olmaktadır. Yaşam kalitesi araştırmalarının bu özelliği, politikalar ve uygulamalar arasındaki etkileşimi bir bütün olarak ele alıp analiz edebilmesinden kaynaklanmaktadır (Marans, 2007).

Toplumun sağlıklı olması ve onların ihtiyaçlarını karşılama niteliklerine sahip bir çevre ile etkileşim hâlinde bulunmaları bireylerin sahip olduğu yaşam kalitesi seviyesinin göstergesidir. Bireyin yaşam kalitesi, huzuru ve mutluluğu kentin yaşam kalitesinden bağımsız düşünülememektedir. Bu iki kavram birbiriyle sürekli olarak bir etkileşim hâlinindedir (Başaran, 2007).

Kentsel yaşam kalitesinin geliştirilmesinde kentlerin sağlıklı birer kent olma özelliğine sahip olmaları çok önemlidir. Sağlıklı kentler, kentlerin planlanması ve yapılandırılması aşamasında kent sakinlerinin huzurunu, sağlığını ve yaşam kalitesini ön planda tutarak herhangi bir zararın verilmediği kentlerdir.³

Kentsel yapının kalitesi toplum sağlığı açısından önemli bir yere sahiptir. Kentlerde yaşanan fakirlik, eşitsizlik, kirlilik, işsizlik, ulaşımda meydana gelen problemler, konut sektöründe yaşanan sıkıntılar, toplumlar arasında sıkı bir bağın olmayışı kentsel yaşam kalitesinin düşük olması ile ilgilidir. Dünya Sağlık Örgütü de bu konuyla alakalı yaptığı tanımlamada sağlık kavramının sadece hastalıkla ilgili bir kavram olmadığını, sağlığın aynı zamanda fiziksel, sosyal ve zihinsel anlamda refahın sağlanması hâli olduğunu savunmuştur (Başaran, 2008). Dünya Sağlık Örgütü, bu kapsamda “Sağlıklı Kentler Projesi”ni oluşturmuştur.

Sağlıklı Kentler Projesi, sağlığı Avrupa kentlerindeki önemli bir konuma yükseltmeyi amaçlayan, halk sağlığı alanında yerel düzeyde bir lobi oluşturmayı hedefleyen uzun vadeli bir geliştirme projesi olarak bilinmektedir. Bu proje kapsamında kent sakinlerinin fiziksel, sosyal ve çevresel esenliklerinin sağlanması, yaşam kalitelerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü kentlinin fiziksel, sosyal ve çevresel esenliklerinin sağlanmasını ve yaşam kalitesinin yükseltilmesini amaçlayan “Sağlıklı Kentler Projesi”ni oluşturmuştur (Ulusel ve Koç, 1999).

³ İ. Başaran, “a.g.m.”, s. 211.

Projedeki sağlıklı kent kavramı kentte yaşayan bireyler için olabilecek en iyi koşulların sağlandığı, yaşamlarını kolaylaştıracak ve geliştirecek uygulamaların hayata geçirildiği, kentsel kaynakların korunup, genişletilebildiği bir şehri ifade etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün "Sağlıklı Kentler Projesi" kapsamında belirlediği sağlıklı kent kriterleri aşağıdaki gibidir:

- Temiz, güvenilir ve yüksek kaliteye sahip olan bir çevre,
- Dengeli bir yapıya sahip olan sürdürülebilir bir ekosistem,
- Dayanışma içerisinde olan güçlü ve başarılı toplum,
- Birey sağlığı, kent sağlığı ve kent refahını etkileyen kararlara halk katılımının sağlanması,
- Kentlinin temel gereksinimlerinin karşılanması,
- Çeşitli iletişim araçlarının kullanımı ile bir etkileşim içine girilerek mevcut potansiyel kaynaklara ulaşabilme,
- Yaşamın devamını için farklı ve yenilikçi bir kent ekonomisinin sağlanması,
- Kültürel ve tarihsel mirasına sahip çıkan vatandaşların varlığı,
- Daha önce sahip olduğu özellikleri ile uyumlu olan ve bu özelliklerini geliştirme çabası içerisinde bulunan bir yapı,
- Tüm kent sakinleri tarafından kolayca ulaşılabilen ve yeterli düzeyde ilgi ve alakanın gösterildiği sağlık hizmeti,
- Sağlık düzeyinin yüksek olması.⁴

Bireyin ve toplumun sağlık ve esenliğinin sağlanmasını ifade eden sağlıklı şehirler, kentsel yaşam kalitesinin sağlanmasında son derece önemli bir husustur. Birbiriyle etkileşim içinde olan bu iki kavram sağlıklı, aynı zamanda yaşanılabilir yaşam alanlarının oluşturulmasını amaç edinmişlerdir. Yaşanabilirlik ve sürdürülebilirlik kavramları gibi toplumun sağlık ve esenliğinin sağlanmasını ifade eden sağlıklı şehir kavramı kentsel yaşam kalitesinin sağlanmasında da önemli rol oynamaktadır.

Kentsel yaşam kalitesini etkileyen bir sıra faktörler bulunmaktadır. Evans, bu faktörleri aşağıdaki gibi tanımlamıştır:

⁴ Evelyne De Leeuw, "a.g.m.", s. 38.

1. Hoşnutluk: Bireyin yaşadığı hayattan, ailesinden, çevresinden hoşnutluk gibi herhangi bir alanla ilgili hoşnutluk yaşam kalitesini etkilemektedir.
2. Yetenekler: Bireyin çevresiyle sosyal ilişki kurabilme, karşılaştığı problemleri çözebilme gibi özellikler yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyen özelliklerdir.
3. Sosyal Çevre
4. Bireyin karakteri ve sahip olduğu yetenekleri ile ilgili kişisel faktörlerin etkisi (algısal)
5. Biyofiziksel çevre faktörleri: Biyolojik, sosyal ve fiziki çevre toplumun yaşam kalitesi ile ilişkilidir. Örneğin, fakirlik/zenginlik, temiz/kirli hava gibi faktörler yaşam kalitesini etkilemektedir (Okumuş ve Eyüpoğlu, 2015).

Van Kamp ve arkadaşları yaşam kalitesi kavramını, çevrenin ölçülebilir fiziksel, sosyal ve ekonomik çevre kalitesine yönelik bileşenleri, bu bileşenlerin algılanma biçimlerini bir arada ele alan ve buna göre bireylerin algılama biçimlerinin objektif özelliklerinin yanı sıra bireysel etkilerin de değerlendirildiği bir yaklaşımla ele almaktadırlar. Ekonomik çevre kalitesi yaşam maliyeti ve alım gücü gibi özellikler ile tanımlanırken; sosyal çevre kalitesi ise yaşam biçimi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim (ulaşılabilirlik, ödenebilirlik gibi), örgütlülük ve gönüllülük esasına dayalı toplumsal faaliyetler, güvenlik, kimlik, yerellik (bağlılık açısından) vb. özellikler ile tanımlanabilir. Fiziksel çevre kalitesi ise açık ve yeşil alan varlığı, ulaşım ağı (erişebilirlik) - ulaşım türü – toplu taşıma, altyapı, iletişim, sosyo-kültürel aktiviteler, doğal ve tarihi değerlerin korunması, yaşam çevresinin planlı olması, yaşam alanının tipi ve kalitesi, rekreasyon alanlarının varlığı gibi özellikler ile tanımlanabilir (Kamp ve diğerleri, 2003).

Kentlerde yüksek yaşam kalitesinin sağlanabilmesi için yeterli gelir yaratılmasına katkıda bulunan ekonomik çevre ana başlığının altında, gelir/gider ve istihdam olmak üzere 2 temel kategori belirlenmiştir. Aynı zamanda sosyal çevre ana başlığı altında sağlık, eğitim, güvenlik ve sivil toplum başlıklarından oluşan 4 ve fiziksel çevre ana başlığı altında yapı ve doğal çevre başlıklarından oluşan 2 temel kategori belirlenmiştir (Çizelge 4.3) (Keleş, 2013).

Çizelge 4.3. Yaşam kalitesinin fiziksel çevre bileşeni temel ve alt kategorileri (Keleş, 2013)

Temel Kategoriler	Yapılı Çevre	Doğal Çevre
Alt Kategoriler	Konut, eğitim, sağlık, alışveriş olanakları, kültür, trafik, yeşil alanlar, rekreasyon, haberleşme, teknik altyapı, ulaşım, vs.	Enerji, atık su, katı atık, hava kirliliği, çevre koruma, iklim, flora, fauna, manzara kalitesi, gıda, temiz su vs.

Kentsel açık ve yeşil alanlar, fiziksel çevre bileşenleri içinde temel kategoriler içinde yapılı çevre bölümünde konut, eğitim, yeşil alanlar ile rekreasyon alanları; doğal kaynaklar bölümünde ise çevre koruma, flora, fauna, iklim, manzara kalitesi gibi alt kategorilerle direkt ve dolaylı olarak ilişkilidirler. Yaşam kalitesinin fiziksel çevre alt bileşenleri içerisinde açık ve yeşil alanlar ile rekreasyon alanları önemli bir yere sahiptir. Yaşam kalitesi fiziksel çevre bileşenleri içerisinde doğal kaynaklar kategorisinde korunması gereken doğal bileşenler yer almakta iken yapılı çevrede yapay olarak oluşturulmuş bileşenler yer almaktadır (Bıçkıcı ve Ak, 2019).

4.2. Kullanıcı ve Kullanıcı Algısı

Günümüzde algı, dış dünyadaki soyut ve somut nesnelere ilişkin alınan duyuşsal bilgilerin seçilmesinden sorumlu olan kişisel ve zihinsel bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, algı olgusu duyuşsal deneyimlerin anlamlı hâle geldiği ve insan nesnelerinin ilişkilerini, anlamlarını bulan bir süreçtir. Bu süreç genel olarak duyuşsal deneyimleri, fikirleri ve hayal gücü gibi insani durumları içermektedir (Hanifehnezhad, 2019).

Lang (1987), algıyı çevre ile ilgili bilgi edinme süreci olarak değerlendirirken, Altman ve Chemers (1980), duyu organları ile alınan bilginin zihinde şekillendirilmesi olarak ifade ederken, Hilgard ve Atkinson (2009) ise algının, kişinin çevresindekileri fark etmesi ve yorumlama süreci olduğunu belirtmektedir (Ünal, 2013). Kullanıcıların kişisel durumları ve deneyimleri de çevrelerini algılamasını etkilemektedir. Algılama duyu organları ile gerçekleştirilmektedir. Duyu organları ile beyine iletilen duyular yaş, cinsiyet, kültür ve geçmişte yaşadığı olaylar gibi süzgeçlerden geçerek insanın hissetmesini sağlamaktadır (Aşan, 2012). Örnek verecek olursak çocuk sahibi olan biri çocuk oyun alanlarını diğer bireylere göre daha çabuk algılamaktadır. Böylece, kullanıcıların yaşam çevrelerindeki

nesneler ve herhangi bir olayları birey kendi gereksinimleri ve değer yargılarına göre algılamaktadır. Diğer bir deyişle, kentsel mekânın biçimsel tanımlamasının yanında anlamlı bir hâle getirilmesi mekân algılamasını sağlamaktadır.

Lynch (2010), kentsel mekânı algılamasında yol (iz), sınır (kenar), odak (düğüm noktası) ve işaret öğelerinden (landmark) etkili olduğunu ortaya koymuştur. Lynch'e göre kullanıcı, farklı mekânları deneyimledikçe, kenti bir bütün olarak algılamaya başlamaktadır (Kaptan, 2018).

İnsan sürekli olarak çevresi ile etkileşim hâlinde olduğu için mekânı tanımakta ve zihninde şekillendirmektedir. Bu süreç ise algılama olarak adlandırılmaktadır. Kullanıcı çevresindeki nesneleri sosyal, kültürel, yaşamsal farklılıklarına göre algılamaktadır. Algılanan çevre kesin ve net bir sonuç değildir. Kişinin önceden algıladığı bir çevre ya da nesnenin anlamı, daha sonraki edindiği tecrübelerle göre değişebilmektedir (Karagenç, 1997). Bir kentin algılanması kentin içerisinde bireyin çevresini rahatlıkla tanıyabilmesi ve özgürce hareket etmesi anlamına gelmektedir (Hanifehnezhad, 2019).

1960'lı yıllardan sonra geliştirilmiş şehir planlama dinamikleriyle kentin tasarımı ve planlaması konusunda bakış açısı değiştirilmiş ve kentin insandan bağımsız olarak düşünülmesi gerektiği fikri kabul görmüştür. Bu nedenle mimarlık, mühendislik ve şehir planlama gibi "mekân oluşturma" ile ilgilenen temel disiplinler sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerin girdileriyle hareket ederek kenti yeniden planlama sürecine başlamıştır (Bayramoğlu, 2010).

Jane Jacobs 1960'larda üretilen planların kent kullanıcılarından ve kentte yaşanan eylemlerden bağımsız olarak düşünüldüğünü için başarısızlıklarla sonuçlandığını vurgulamıştır (Jacobs, 2009: 439-458). Christopher Alexander ise kent planlamada bilişsel yaklaşımın insan gereksinimlerini göz önüne alarak tasarlanmasıyla çok daha işlevsel çevrelerin oluşacağını savunmaktadır (Jacobs, 2009: 439-458). Bu yaklaşımları destekler nitelikte; kentin büyük bir çevre, bu çevrenin kullanıcılarının insanlar olduğu ve çevre ile insan arasında sürekli iletişimin var olduğu kabulüne dayanan çevre kuramları günümüz kent planlamasının temelini oluşturmaktadır (Bayramoğlu, 2010).

Kentsel mekânların şekillenmesinde kullanıcılarının fiziksel çevreyle ilişkileri, fiziksel çevredeki davranışları ve mekânları algılamaları önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle kentlerin planlanmasında insan mekân ilişkisinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

5. SANAYİ MİRAS ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜ: DÜNYA'DAN VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER

Genel anlamda endüstri miras alanlarının dönüşümü, kolektif bellek, kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi ile ilgili tanımlamalara yer verildikten sonra Bakü Siyah Şehir'den Beyaz Şehir'e dönüşüm uygulamasının daha iyi anlaşılabilmesi adına kent merkezinde atıl durumda kalmış endüstri miras alanlarının koruma yöntemlerinden biri olan yeniden işlevlendirme uygulamalarına ilişkin dünyadan ve Türkiye'den örnekler verilerek konunun desteklenmesi amaçlanmıştır. Yeniden işlevlendirme sonrasında bu alanların kentsel bellekteki yerinin devam edip etmediği ve kentin yaşam kalitesinin artıp artmadığı incelenmiştir. Bu kapsamda dönüşüm süreçlerinde, mekânsal yapılarında ve fonksiyon değişimlerinde benzer nitelikler taşıyan dünyanın farklı ülkelerinde yapılmış örnek uygulamalarına yer verilmiştir.

5.1. Dünya'daki Dönüşüm Projesi Örnekleri

1980'li yıllarında kent merkezlerinde bulunan sanayilerin işlevlerini yitirmesi sonucu gelmiş ülkelerin çoğunda önemli nüfus artışı ve işgücü kayıpları ve buna bağlı olarak kentsel çöküntü problemleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu kentlerin gelecek vizyonları çerçevesinde yeni kimlik oluşturma süreçlerinde, işlevsiz hâle gelen eski sanayi alanları önemli bir fırsat sunmakla birlikte ciddi çevresel sorunları da içermekteydi (Kılınç Ürkmez ve Atanur, 2016). Bu sebeple bu tür alanların dönüşümlerinde öncelik arazi üzerindeki tehlikeli atık ve kirleticilerin temizlenmesi ve rehabilitasyonu konularına verilmiştir. Buradaki temel strateji sanayinin kentte yaptığı tahribatı ortadan kaldırmak ve üretim süreçlerinde kentten kopuk kalan alanı kentle bütünleştirerek alandaki endüstriyel mirası korumak, yaşatmak ve kentsel kimliğin ve belleğin önemli bir unsuru olarak pazarlamaktır (Tolga, 2006).

Endüstri miras alanlarının dönüşümünün kentsel kimliğin bir parçası olarak düşünülmesi ve bu alanlarda geliştirilecek projelerin bölgenin geçmişteki sanayi kimliğini yansıtacak şekilde yapılması fikri Avrupa ülkelerince neredeyse temel bir prensip olarak algılanmış ve endüstriyel arkeoloji kavramı ile bu konuda bazı yasal-yönetmelik düzenlemeler yapılmıştır. ABD'de ise konunun bu boyutu neredeyse tamamen göz ardı edilmiştir (Kılınç Ürkmez ve

Atanur, 2016). Aşağıda verilecek örnekler iki yaklaşımın farklılıklarını ortaya koymak için anlamlı olacaktır.

5.1.1. Eski sanayi alanları dönüşümüne Avrupa'dan bir örnek: Ruhr Bölgesi, Almanya

Almanya'nın Kuzey Ren Westfalya eyaletinde bulunan, halk arasında 'Kohlenpott' ya da 'Pütt' olarak da bilinen Ruhr Bölgesi 5,3 milyonluk nüfusu ve 4 435 km'lik alanıyla kentin en büyük metropoliten yerleşim merkezidir. Avrupa'daki nüfus yoğunluğuna göre 5. sıradadır. Mülheim an der Ruhr, Duisburg, Essen, Oberhausen, Bochum, Bottrop ve Gelsenkirchen Ruhr bölgesinin belli başlı kentleridir. Ekonomisi yüzyıllarca madencilik, kömür ve çelik üretiminden sağlanan bölgedede toplam 53 kent bulunmaktadır (Aytaç ve Kuşluoğlu, 2012).

Ruhr Bölgesi 1970'li yıllarına kadar ağır sanayinin merkezi olmuş, 70'lerden itibaren kömür ve çelik işletmelerinin kâr oranlarının düşmesi, rezervlerin tükenmesi, sağlık koşullarının tehdit edecek düzeye ulaşan çevre kirliliği vs. gibi nedenlerden dolayı işlevini yitiren ve çöküntü bölgesi hâline gelen alanın tamamının dönüştürülmesine dair çalışmalar yapılmıştır (Köksal, 2012). IBA Emscher Park Planlama Şirketi tarafından gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesi sonucunda Almanya'nın bilişim teknolojisi (IT), lojistik ve alternatif enerji merkezi hâline gelmesiyle, Ruhr dönüşüm projesi işlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümünde önemli örneklerden sayılmaktadır.

Tarihsel gelişim

Ruhr Bölgesi sahip oduğu zengin maden ve kömür yatakları, demiryolu bağlantıları, doğal su kaynakları ile 20. yüzyılın başlarına doğru sadece Almanya'nın değil, bütün Avrupa'nın en büyük sanayi bölgesi hâline gelmiştir (Resim 5.1.) (Uğursal, 2011; Köksal, 2012).

Resim 5.1. Ruhr bölgesinden görünüm, 1949 (Wikipedia, 2021)

1970'lere dek ağır sanayi merkezi olan Ruhr Bölgesi; değişen üretim sistemleri, azalan doğal kaynaklar, ithal ürünlerin daha cazip gelmesi gibi nedenlerden dolayı çekiciliğini yitirmiş ve kapatılmaya başlanmıştır. 1980'li yıllarında Ruhr Bölgesi tamamen boşaltılmış, geride sadece işlevini kaybetmiş sanayi alanları kalmış ve bölge harabeye dönüşmüştür (Uğursal, 2011). Bölge 30 yıldan fazla bir süre içerisinde atıl, işlevini yitirmiş, yoğun işsizlik ve çevre kirliliği gibi problemleri maruz kalmış bir alan olarak varlığını sürdürmüştür (Marsikova, 2006).

Avrupanın en büyük sanayi bölgesi olan Ruhr Bölgesinin, 1989-1999 yılları arasında toplanan Uluslararası Yapı Fuarında gerçekleştirilen ıslah tartışmalarında kamusal faydayı ve kentsel yaşam kalitesini ön plana çıkaran nitelikte dönüşümünün gerçekleştirilmesi için planlama sürecine başlanılmıştır (Büyükköz, 2013).

IBA Emscher Park dönüşüm projesi

Adını Emscher nehrinden alan Emscher Park dönüşüm projesi, 1989-1999 yılları arasında Almanya kökenli IBA (Internationale Bauausstellung: International Building Exhibition) Emscher Park özerk örgütlenme organizasyonu tarafından ele alınmıştır. Kuzey-Ren-Westfalya federal eyaleti tarafından kurulan IBA, 12 Mayıs 1989 tarihinde Gelsenkirchen kentinde çalışmalarına başlamıştır (Kilper and Wood, 2015). Emscher Park Dönüşüm Projesinin ana hedefi, açık kanalizasyon olarak kullanılan Emscher nehrinin ve terk edilmiş sanayi alanlarının kirleticilerden temizlenmesi ve bölgenin endüstriyel miras kapsamında koruyarak konut, ticari ve eğitim birimlerinin yapılandırılması ve sanayi yapısının yeniden

kullanıma açılmasıyla hayata kazandırılması olarak belirlenmiştir (Resim 5.2) (Almaas, 1999; Şimşek, 2006).

Resim 5.2. Ruhr bölgesi dönüşüm öncesi hâli (Akşam, 2013)

Ruhr Sanayi Bölgesi için düzenlenen proje yarışması kapsamında; konut, iş, üretim, spor, rekreasyon ve bunlara bağlı yeniliklerin birbirine bağlandığı bir kentsel mekân arasına, doğal ve yapay su yollarını izleyerek sızmış birbirinden kopuk alanların, içlerinde farklı ekolojik canlıların yaşamasına imkân sağlayacak kesintisiz bir yeşil zincir halkasına dönüştürülmesi beklenmiştir (Resim 5.3) (Uğursal, 2011).

Resim 5.3. Ruhr bölgesi dönüşüm sonraki hâli (Kolât, 2011)

Proje için düzenlenen mimari yarışmalar sonucunda gerçekleştirilen 120 uygulamadan 60'ı belirlenmiş ve 20. yüzyılın sonlarına doğru bölge kullanıcılarının katılımlarıyla da bu eski sanayi alanının teknik ve sanayi müzeleri, çok amaçlı kültür merkezleri, eğlence ve dinlenme yerleri, kamu mekânları, vb. yeni işlevlerle yeniden hayata kazandırılmıştır. IBA'nın

Emscher Parkı proje maliyetlerinin üçte biri özel işletmeler, kalanı ise Nordrhein-Westfalen yönetimi ve Avrupa Topluluğu tarafından karşılanmıştır (Köksal, 2012). Emscher Landschaftspark 2010 projesinin Master Plan Proje Koordinatörlüğü Michael Schwarze-Rodrian tarafından yapılmaktaydı. Rodrian’a göre “bölgenin baskın olan sanayi devrimi yapılarının yok sayılmasının bölgenin kimliğini yok saymakla aynı anlama gelmektedir”. Ruhr Bölgesinde gerçekleştirilen çalışmalarda “bugün yıkılan bir yapı için gelecekte yeni fikirler üretme fırsatı olmayacağından, gerektiği gibi dönüştürebilmek için alanın olduğu gibi bırakılması anlayışının hiçbir proje olmaması nedeniyle tümüyle yıkıp temizleme anlayışından çok daha sağlıklı olduğu” fikri kabul görmüştür (Kılınç Ürkmez ve Atanur, 2016).

Hazırlanan Emscher Landschaftspark 2010 projesinin Master Planının 15 yıllık süreçte uygulanması öngörülmüştür. Yeni ihtiyaçlara ve yeni kullanıcı tiplerine cevap verecek esnek bir planlama modeli oluşturulması amacıyla Northrhine-Westfalen eyaletinde imzalanan “Park Anlaşması” tüm enstitü, topluluk ve kuruluşların Emscher Parkının geliştirilmesi için beraber çalışabilmelerini ifade etmektedir (Koçak, 2013).

Ruhr Bölgesinin dönüşümü kapsamında 457 km²’lik alanda 426 adet farklı proje uygulamasının gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Aşağıdaki tabloda bu projelerden bazıları örnek verilmiştir (Çizelge 5.1).

Çizelge 5.1. IBA Emscher Park projesi kapsamında gerçekleştirilen projeler (Köksal, 2012; Uğursal, 2011; Şimşek, 2006; Wikipedia, 2017)

Saarland-Völkling Demir İşletmesi	1873 yılında Julius Buch, Saar nehri kıyısında çelik işletmesi fabrikası olarak kurulmuş ve 1896’da terk edilmiştir. 1994 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası olarak ilan edilmesinin ardından 1999’da Avrupa Topluluğu ve Alman hükümetinin desteği ile “Dünya Kültür Mirası- Völklinger Hütte – Avrupa Sanat ve Endüstri Kültür Merkezi” adına kurulmuştur (Köksal, 2012).
Kuzey Duisburg Sanayi Yerleşkesi, Duisburg-Nord Peyzaj Parkı Projesi	1989 yılında ekonomik krizden etkilenen fabrikanın kapatılışı ile 200 hektarlık bir arazide gerçekleştirilen proje kapsamında alanın zehirli atıklardan temizlenmesi amacıyla toprak islah edilmiştir. Bölgede bulunan bütün makine ve teknik donanım yerinde korunarak, fabrika yapılarına konser salonu, kafe, restoran, toplantı alanı, gaz deposuna dalış yapılması gibi yeni işlevler verilerek dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Alanda çeşitli yürüyüş ve bisiklet yolları düzenlenerek sözü geçen alan çok fonksiyonlu bir kentsel açık alana dönüştürülmüştür (Uğursal, 2011).

Çizelge 5.1. (devam) IBA Emscher Park projesi kapsamında gerçekleştirilen projeler (Köksal, 2012; Uğursal, 2011; Şimşek, 2006; Wikipedia, 2017)

Zollverein Kömür İşletmesi (Essen Zeche Zollverein)	1928-1932 yılları arasında Ruhr Bölgesinin en büyük kömür madeni tesisi olarak Essen’de inşa edilmiştir. Çürümeye ve eskimeye başladığından dolayı 1986 yılında tamamen boşaltılmıştır. Terk edildikten sonra yerel halk ve yerel gazete tarafından korunmuştur. IBA’nın en başarılı korunan sanayi müzesi olarak bilinen tesis, Alman hükümeti ve Avrupa Topluluğu tarafından yapılan dönüşüm projesiyle sanayi müzesi, sergi salonu, bürolar, toplantı odaları, tasarım okulu gibi farklı işlevlerle yeniden kullanılmaya başlanmıştır (Şimşek, 2006). Aynı zamanda 2001 yılından itibaren UNESCO’nun Dünya Kültür Mirası’na alınmıştır (Wikipedia, 2017).
--	--

Sonuç olarak, bir zamanlar sanayi alanı olarak inşa edilen Ruhr Bölgesi, bugün çeşitli fonsiyonlar verilerek sanayi geçmişini yansıtan yaşayan bir karma kullanım alanına dönüştürülmüştür. Dönüşüm projesi kapsamında eskiden fabrika çalışanları tarafından kullanılan alanlara tiyatro, müze, rekreasyon alanı, park vs. gibi bir sıra eğitimsel, kültürel ve sanatsal işlevler verilerek halk tarafından yeniden kullanımı sağlanmıştır. Bu sayede kentsel kimlikte yer eden simge değeri ve kolektif bellekteki görsel bir algı unsuru olma özelliğini devam ettirmekte ve bunu daha fazla kişiye ulaştırarak ve yaşayarak deneyimleme imkânı vermektedir (Elhan, 2009).

IBA Emscher Park projesinde sanayi geçmişinin kalıntıları, sanayi alanının bellekteki yerini koruması açısından mümkün olduğunca korunmaya çalışılmıştır. Alandaki fiziksel dokunun korunması bugün endüstriyel mirasın izlerini okumada olanak sağlamaktadır. IBA Emscher Park Planlama Şirketi tarafından gerçekleştirilen proje fabrika alanlarından geriye kalan kültürün ve doğanın bir arada olduğu ve dönüştürülerek kente geri kazandırılan önemli bir yeniden işlevlendirme projesi sayılmaktadır.

5.1.2. Eski sanayi alanları dönüşümüne ABD’den bir örnek: Southside Works, Pittsburgh

Endüstri miras alanlarının dönüşümü konusunda ABD ilk sıralarda yer almaktadır. ABD’nin doğusunda Pennsylvania eyaletinde bulunan, “Çelik Şehri” olarak bilinen Pittsburgh kenti 1,7 milyonluk nüfusu ve 151,1 km’lik alanıyla Philadelphia kentinden sonra ikinci büyük metropol yerleşim merkezidir (Vikipedi, 2021). ABD metropol bölgeler arasında 22. sırada yer almaktadır. Aynı zamanda ABD’de “Ohio Nehri Vadisi Bölgesi” ve “Apalaş Dağları Bölgesi” içinde en büyük metropoliten yerleşim alanıdır (Vikipedi, 2021).

Pittsburgh kenti 1990'lı yıllarına kadar ABD'nin en büyük demir-çelik sanayi merkezi olmuş, aynı zamanda alüminyum, petrol, elektrik, otomotiv sanayi ve ulaşım üzerine büyük rol oynamıştır. Fakat 1990'lardan itibaren ABD ekonomisinin sanayi sektörlerini kaybedip bir "sanayisizleşme süreci"ne girmesi ve şehirdeki bütün sanayi tesisleri kapatılmasıyla işlevini yitiren ve çöküntü bölgesi hâline gelen kentin dönüştürülmesi planlanmıştır (Vikipedi, 2021). URA (Urban Redevelopment Authority) tarafından gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesi sonucunda Pittsburgh ağır sanayi kentinden sanat, sağlık, kültür ve mali merkez hâlini almıştır (VOA, 2011).

Tarihsel gelişim

Post-fordist üretim teknikleri, ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ve imalat sanayisindeki değişimler demir-çelik sanayisi açısından önemli bir bölge olan Pittsburgh kentinin 1970'li yıllarından sonra hızlı nüfus kaybetmesine ve kent içindeki işlevini yitiren sanayi alanlarının birer çöküntü bölgesi hâlini alması ile sonuçlanmıştır (Resim 5.4) (Kılınç Ürkmez ve Atanur, 2016). Bu da kentin yeni bir vizyonla yeniden planlanmasını gerektirmiş ve sanayi kentinden hizmet kentine geçiş sürecinde kent içerisinde işlevini yitirmiş eski sanayi alanlar birer fırsat olarak değerlendirilmiştir (Deitrick, 1999).

Resim 5.4. Pittsburgh kentinden görünüm, 1901 (Kobus, 2017)

Southside Works dönüşüm projesi

Pittsburgh kentinin ekonomik gelişmesinden sorumlu kurum olan URA alanın bir kısmını satın alarak temizleme faaliyetlerine başlamıştır (Kılınç, 2012). Bölgenin 3 nehrin

kesişiminde konumlanması, kent merkezine yakınlığı, altyapısı, ulaşım imkânları gibi nedenlerle çevre temizliğinin de tamamlanması ile yatırımcıların ilgisini çekmeye başlamıştır (Kılınç Ürkmez ve Atanur, 2016). Southside Works kentsel dönüşüm projesiyle kent içinde konut, otel, restoran ve bürolardan oluşan karma kullanımı ile çekici bir alan hâlini alan Pittsburgh’da 5 400 yeni istihdam ve 1 500 yeni iş imkânı sağlanmıştır (Resim 5.5; Resim 5.6) (WPBC, 2007).

Resim 5.5. Southside Works dönüşüm önceki hâli (Kılınç Ürkmez ve Atanur, 2016)

Resim 5.6. Southside Works dönüşüm sonraki hâli (Visit Pittsburgh , 2021)

Fakat Avrupa örneklerinden farklı olarak Southside Works projesi ile Pittsburgh kentinde dönüşüm sonrasında kent kimliğini vurgulayacak hiçbir sanayi tesisi bırakılmamış ve temizlik faaliyetleri yapılırken bütün sanayi binaları tamamen yıkılmıştır. Bu yüzden de yapılan müdahaleler sonucunda sanayi yerleşkesinin izlerine rastlanılmamaktadır. Silinen izlerle beraber kentsel bellekte sanayi alanı olarak yer etmiş alan yeni konut, ticari, idari ve turizm kullanımları ile karma yaşam alanına dönüşmüştür.

Yukarıda Avrupa ve ABD’den verilmiş her iki kentsel dönüşüm örneğinde ilk olarak çevresel olumsuzluklar giderilmiş, sonrasında ise kentin yeni kimliğine uygun olarak projeler geliştirilmiştir. Avrupa örneğinde kentin sanayi geçmişini yansıtacak bir düzenleme ve yeniden işlevlendirme yapılırken ABD örneğinde kente yeni kimlik kazandırılarak geçmişin izlerini tamamen göz ardı eden bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Pittsburgh alanı bir zamanlar kentsel bellekte üretim mekânı iken, günümüzde tüketim mekânı hâline gelmiştir. Her iki örnekte de istihdam kaybı yaşayan ve bir çöküntü sürecine giren eski sanayi alanlarında yeni iş imkânları, konut alanları ve yeşil alan düzenlemeleri yapılarak kentin kimliği biçimlendirilmiştir.

5.2. Türkiye’deki Dönüşüm Projesi Örnekleri

1980’li yıllarından sonra gelişen neoliberal politikalara bağlı olarak gelişen özelleştirme uygulamaları sonucunda kent merkezlerinde yer alan sanayi tesislerinin kapanması veya kent çeperlerine doğru kayan organize sanayi bölgelerine taşınmasıyla birlikte işlevini yitirmiş sanayi alanları ortaya çıkmışlardır. Genellikle kent merkezlerinde konumlanan bu alanlar rant değeri yüksek ve dönüşümleri ile ilgili spekülasyonların çokça yapıldığı alanlardır (Kılınç Ürkmez ve Atanur, 2016).

2000’li yıllardan itibaren yasalaşan “kentsel dönüşüm” kavramı afetlere ilişkin sorunların ortadan kaldırılması, eski sanayi alanlarının ekonomik açıdan canlandırılması, korunması ve kültürel mirasın turizme kazandırılması olarak karşımıza çıkmaktadır (Koçak, 2013). İşlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümü kamu yararı ilkesi çerçevesinde mülkiyet sorunlarını, alanın mevcut gelişme dinamiklerini ve daha yaşanabilir kentlerin ortaya çıkması için geliştirilecek bütün fırsatları kapsamaktadır.

Bu bölümde Türkiye’deki endüstri miras alanlarının dönüşümlerine en kapsamlı örnek olarak İzmit Seka Kâğıt Fabrikası ve İstanbul Haliç Tersaneler Bölgesi dönüşüm projeleri ele alınacaktır.

5.2.1. Eski sanayi alanları dönüşümüne İzmit'ten bir örnek: Sekapark dönüşüm projesi

Sekapark, Marmara Bölgesi'nin Kocaeli ilinin merkez ilçesi olan İzmit'te, körfezin doğu kısmında konumlanan bir kıyı yerleşkesi olup, Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasındaki geçiş güzergahı üzerinde kurulmuştur (Oğuz, Saygı ve Akpınar, 2010).

Sekaparkın İzmit ili sınırları içerisinde bulunduğundan, 480 km²'lik alanıyla büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının konumlandığı İzmit'in 2020 yılı toplam nüfusu 365 893'ye ulaşmıştır (Nufusu, 2008). Cumhuriyetin ilanından sonra İzmit'te büyük bir sanayileşme başlamış ve ilçe sınırları içinde 4 adet fabrika ve 5 adet toplu sanayi sitesi açılmıştır (Vikipedi, 2021).

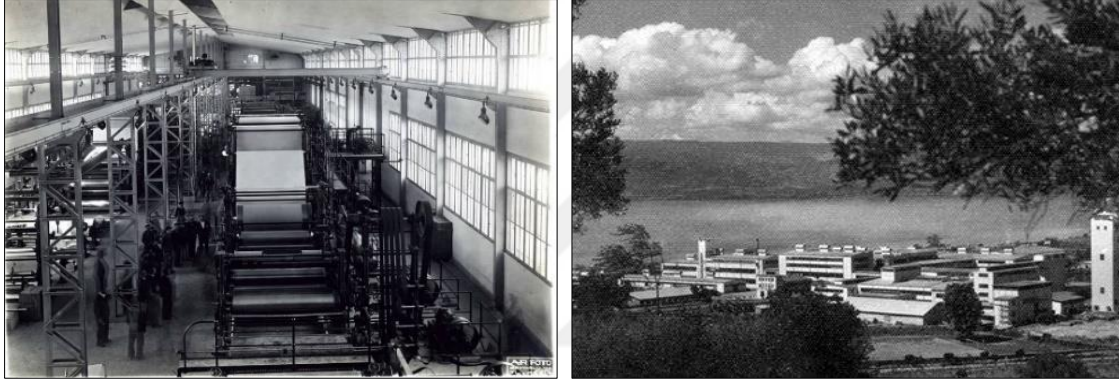
Türkiye'de ilk modern kâğıt üretiminin gerçekleştirildiği SEKA Kâğıt Fabrikasının kuruluşu 1930'lu yıllarda gerçekleştirilmiştir. Temelinin atıldığı tarihten zarar edip kapandığı 27 ocak 2005'e kadar misyonunu sürdürmüştür (Oral, 2007). Cumhuriyetin başlangıcında temeli atılmış SEKA Kâğıt Fabrikası zaman içerisinde gerek teknolojik ilerlemeler gerekse de özel sektörün daha ucuz üretim sağlaması ve daha yeni donanımlara sahip olması nedeniyle sürekli zarar eden bir fabrika durumuna gelmiştir. Neticede 1984 yılından sonra özel sektörün ulusal kâğıt sanayisine ağırlığını koymasıyla SEKA Kâğıt Fabrikası küçülmeye doğru gitmiş, özel kâğıt üreticileri ile rekabet edemez hâle gelmiş ve kapatılması kararı alınmıştır (Oğuz, Saygı ve Akpınar, 2010). Kapatılan fabrikanın Kocaeli Belediyesi'ne devredilmesiyle İzmit'in geleceği için büyük bir fırsat sunabilecek alanın dönüşümü yolunda Sekapark Endüstriyel Dönüşüm Projesinin temeli atılmıştır.

SEKA Fabrikası tarihsel sürecinde Cumhuriyetin başlangıç yıllarında temeli atılan önemli bir sanayi kuruluşuyken zaman içerisinde gerek teknolojik ilerlemeler gerek özel sektörün daha ucuz üretim sağlaması ve daha yeni donanımlara sahip olması, gerekse farklı rakiplerinin oluşması sonucu sürekli zarar eden bir fabrika durumuna gelmiştir.

Türkiye sanayisinin büyük bir kısmının yer aldığı, aynı zamanda yüzyıllar boyunca liman kenti olarak hizmet etmiş İzmit yapılan yeni plan çalışmalarıyla birlikte işlevini kaybetmiş sanayi alanları yer değiştirmekte, merkezi iş alanları, yeşil alanlar vs. gibi kentin yaşam kalitesini arttıracak fonksiyonlar ile gelişmektedir. SEKA Kâğıt Fabrikası da bu değişim geçiren alanlara örnek olarak Sekaparka Dönüşüm süreci yaşamıştır.

Tarihsel gelişim

Cumhuriyetin kurulması beraberinde sanayi sürecinin hızlanmasını ve Osmanlı döneminde ithal edilen çoğu ürünün Türkiye topraklarında üretilmesini sağlamıştır. Yurt dışından ithal edilen ve ülke ekonomisine pahalıya mal olan ürünlerden biri de kâğıttı. Türkiye’deki kâğıt üretimi için en önemli çabayı sarf eden isimlerden olan Mehmet Ali Kâğıtçı’nın “kâğıt sanayisinde tüketen değil üreten olmalıyız” başlıklı makalesiyle bu sektör için gerekli olan bütün ihtiyaçları belirtmesiyle 1934 yılında Seka Kâğıt Fabrikasının temeli atılmış ve 1936 yılında açılışı yapılmıştır (Resim 5.7) (Gemici, 2011). Fabrikanın hizmete açılmasıyla aşağıdaki tarihsel süreç izlenmiştir (Çizelge 5.2).

Resim 5.7. Seka kâğıt fabrikasından görünüm (Solak, 2018; Pinterest, 2021)

Çizelge 5.2. Seka kâğıt fabrikasının 1960-1980’li yılları arasında geçirdiği süreç (Gemici, 2011)

06.11.1936	2. Kâğıt Selüloz Fabrikasının temelinin atılması
1938-1940	1. Tip İşçi Evlerinin tamamlanması
24.07.1944	2. Kâğıt Fabrikasının işletmeye açılması
01.09.1950	3. Kâğıt Fabrikasının temelinin etılması
21.04.1954	3. Kâğıt Fabrikasının işletmeye açılması
21.06.1955	SEKA Müessesesi’nin (Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları) kurulması
06.07.1957	4. Kâğıt Fabrikasının temelinin atılması
09.11.1961	4. Kâğıt Fabrikasının işletmeye açılması

1960-1980 yılları arasında SEKA Kâğıt Fabrikasının gelişimini tamamlaması neticesinde fabrikadan elde edilen kârla diğer illerde de kâğıt fabrikaları açılmıştır. Neticede bu dönem de fabrikanın en güzel çağları olmuştur (Kocabaşoğlu ve diğerleri, 1996).

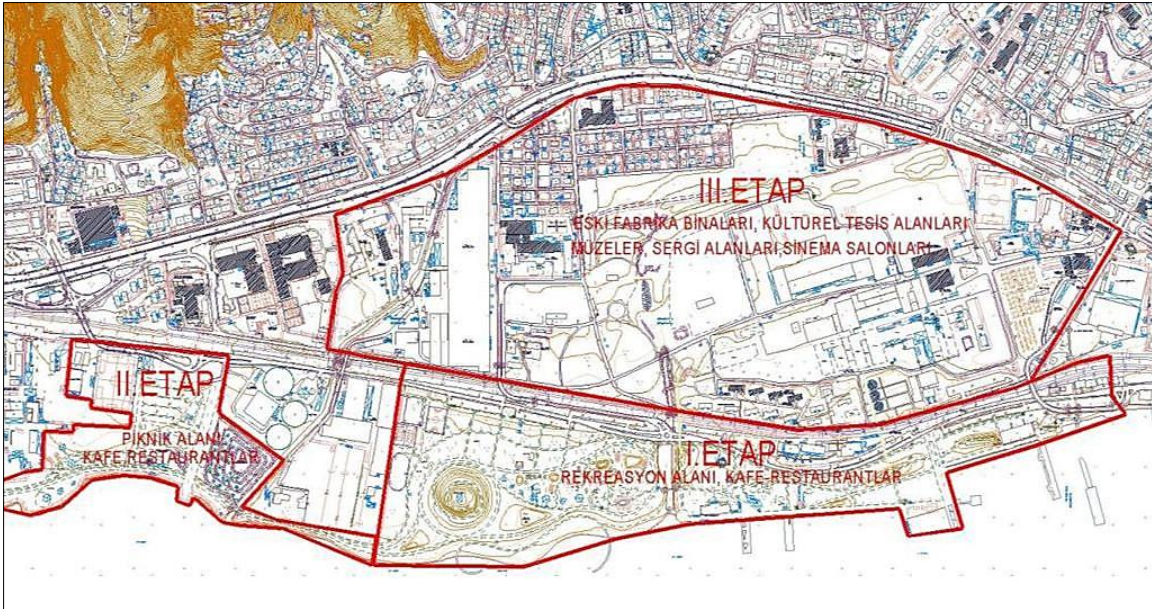
1980’li yıllarda özel sektörün ön plana çıkması ve SEKA Kâğıt Fabrikasının zarar etmesi neticesinde fabrikadaki makinelerin çoğu durdurulmuş ve bunun ardından 8 Kasım 2004 tarihinde Özelleştirme Yüksek Kurulu İzmit Seka Kâğıt Fabrikasının başa çıkılamaz giderlerinden dolayı ülke bütçesini etkilediği için fabrikanın kapatılması kararını almıştır. Kapatılan fabrika Kocaeli Büyükşehir Belediyesine devredilmiştir. Kurulun aldığı kararda arazinin belediyeye yalnız, halka açık yeşil alan, rekreasyon alanı amaçlı devredeceği hükmü de yer almaktadır (Oğuz, Saygı ve Akpınar, 2010). Fabrika çalışanlarını mağdur etmemek amacıyla Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin oluşturduğu sözleşmenin altyapısında belirtilen hususlar ile kentin kalitesini arttıracak, sosyal ve fiziksel açıdan sürdürülebilir bir yaşam alanı yaratacak projenin temelleri atılmıştır (Uzun, 2014). 2005 yılında ise Sekapark Endüstriyel Dönüşüm projesi çalışmalarına başlanılmıştır.

Sekapark dönüşüm projesi

2005 yılında SEKA Mülkiyetinin Kocaeli Büyükşehir Belediyesine devrinden sonra toplam 1, 156 milyon m² alana sahip olan bölgenin dönüşüm sürecine başlanılmıştır (Resim 5.8) (Gemici, 2011). Dönüşüm esnasında alanın satışının engellemek amacıyla hızla yürütülen tescil sürecinin devamında 2005 yılında hayata geçirilen ve aynı tarihte onaylanan SEKA KAİP oluşturulmuştur. Planın onaylanmasından hemen sonra merkezi yönetimin kararıyla kamu yararına rekreasyon alanı yapılması için alanın 3 etapta gerçekleştirilerek çalışmalarının başlatılmasına karar verilmiştir (Harita 5.1) (Koçak, 2013).

Resim 5.8. Seka Kâğıt Fabrikası dönüşüm önceki hâli (Gemici, 2011; Merdim, 2018)

Harita 5.1. Sekapark projesinin etapları ve fonksiyonlar, 2011 (Telli, 2018)

Projenin ilk etabında kıyı alanının tamamen rekreasyon, park, oyun ve piknik alanı olarak projelendirilmesi; aynı zamanda bu çerçevede spor alanları, yürüyüş alanları, bisiklet parkurları vs. gibi alanların oluşturulması amaçlanmıştır. Etabın sonu olarak 2005 yılında demiryolu ile deniz arasındaki alanda kıyı düzenlenmesi gerçekleştirilmiştir. 2008 yılında ise SEKA'nın 1. Kâğıt Fabrikasının müze ve bilim merkezi olarak temelleri atılmıştır (Uzun, 2014). Daha sonra alan içerisinde bulunan ilk dönem yapıları korunarak yeniden işlevlendirilmiş, korunmuş olan yapılara ise SEKA Kâğıt Müzesi, görsel sanatlar merkezi, sergi salonu, sinema, tiyatro, sanat atölyesi, endüstriyel tasarım galerileri, eğitim merkezi, kafe, restoranlar, kütüphane, nikah salonları, eğlence merkezleri gibi birçok yeni fonksiyonlar getirilmiştir (Oğuz, Saygı ve Akpınar, 2010). İkinci etabında ise alandaki

işlevini yitirmiş tesislerin farklı kullanım alanları olarak geliştirilmesi ve alanın batısında kalan arazinin park ve dinlenme alanı olarak yapılandırılması planlanmıştır. Projenin üçüncü etabında da ise alanda yer alan sanayi tesislerini modernize edilerek bilim ve kültür alanı olarak kullanılması öngörülmüştür (Resim 5.9) (Uzun, 2014).

Resim 5.9. Sekapark dönüşüm sonraki hâli, 2011 (Gemici, 2011)

1 210 965 m²'lik alanı kapsayan bu dönüşüm projesinin ilk iki etabı park alanı olarak tasarlanmışken, üçüncü etabı ise sosyo-kültürel aktiviteler için planlanmış bir bölgeden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci etaplarda kayak pisti, uçurtma tepesi, mini golf sahası, futbol sahası, basketbol sahası, bisiklet ve koşu yolları, kafe, restoran, otopark gibi kullanımlar yapılarak kentin rekreasyon ihtiyacı karşılanmıştır. İlk iki etap çerçevesinde yapılan çalışmalar ile birlikte kentteki sanayi izleri silinmiş ve alan park bölgesine dönüştürülmüştür. Bu da alanı kullanan bireylerin bölgenin sanayi tarihini anlayamamasına sebep olmaktadır. Üçüncü etap da demir yolunun kuzeyinde kalan fabrika yapılarının olduğu bölgeyi kapsamaktadır. Bu etapda yapılan çalışmalar sonucunda fabrikalar, silolar, lojman bölgesi, itfaiye binası, selüloz külesi gibi kültür varlığı olarak tescillenen birçok yapı SEKA Kâğıt Müzesi, sanat atölyeleri, endüstriyel tasarım galerileri, eğitim ve bilim merkezi, sergi salonu, SEKA anıtı, seyir kulesi, kütüphane, film platosu, kültür ve sanat merkezi gibi fiziksel, sosyal ve kültürel aktiviteler bölgesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Son etapta yeniden işlevlendirilerek Seka Kâğıt Müzesi'ne dönüştürülen yapı ile kentin sanayi tarihi kullanıcılara kısmen de olsa sunulmaktadır. SEKA Kâğıt Müzesi'nin yeniden işlevlendirilmesi ile alakalı; "SEKA Kâğıt Müzesi kent ve sanayi belleği açısından önemli bir girişim olsa dahi, emeğin sesini taşımayan, nostaljik, estetize edilmiş, çelişkilerden arındırılmış tarih anlayışını aşamayan bir mekân olarak günümüze yansımıştır" diyebiliriz

(Koçak, 2018). Bu yüzden de günümüzde İzmit'te yaşayan genç nüfusun çoğu alanın sanayi geçmişini bilmemekte ve bölgeyi yalnızca park olarak görmektedir.

Bütün veriler değerlendirildiğinde geçmişte tamamen sanayi alanı olarak kullanılan, kara ile deniz kesişmesinde bulunan, kentin kıyı ile bağlantısını kesen ve çevre sorunları da dahil olmak üzere birçok soruna yol açan endüstri miras alanının sürdürülebilir bir kıyı alanına dönüştürülmesi Türkiye'nin en geniş çaplı ve çok yönlü bir değişim süreci geçirmiş eski sanayi alanı dönüşüm projesi olduğunun göstergesidir. Fakat projenin parçacıl olarak planlanması neticesinde alanın kentsel bellekteki yeri göz ardı edilmiş ve sanayi yaşamının izleri silinmiştir. Uygulanan proje sonucunda alanının hem kolektif bellekteki, hem de kentsel bellekteki yeri sanayi alanından park alanına dönüşmüştür.

5.2.2. Eski sanayi alanları dönüşümüne İstanbul'dan bir örnek: Haliç Tersaneler bölgesi dönüşüm projesi

Günümüzde İstanbul'un ikinci yerleşim yeri olarak bilinen Haliç Tersaneler Bölgesi (Altın Boynuz), 1455 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan Tersane-i Amire, İstanbul'un Avrupa yakasını kapsayan, boğazın Marmara Denizine açıldığı kısmın güneybatısında yer alan ve Tarihi Yarımada'nın coğrafi olarak varolmasını sağlayan su yoludur (Yerliyurt ve Aysu, 2008). Güneybatısında Fatih ilçesine bağlı Sirkeci, Eminönü, Balat, Fener, Ayvansaray mahallelerini, kuzeydoğusunda ise Beyoğlu ilçesi sınırları içerisinde kalan Karaköy, Kasımpaşa, Sötlüce mahallelerini birbirinden ayıran bölgede yaklaşık 2,632 milyon m² kıyı alanı bulunmaktadır (Elhan, 2009; İpek ve Balyemez, 2019). Barbiros deresi ile Alibeyköy deresinin birleşmesi ve İstanbul boğazına ulaşması ile ortaya çıkmış doğal liman özelliğine sahip olan Haliç deniz girintisinin toplam uzunluğu ise yaklaşık 7,5 km'dir.

Haliç Tersaneler Bölgesi tarih boyunca deniz yolu ile hem ulusal, hem de uluslararası düzeyde liman olarak kullanılmış olan bir kültür etkileşim ve alışveriş bölgesi olmuştur. Aynı zamanda deniz sanayisi ile yan sanayi gibi bir mübadele alanı olmuştur (Karakoç, 2020).

İstanbul Büyükşehir Belediyesinin, geçmişteki kimliğini koruyarak yeniden kazanılması gereken büyük bir "kültür köyü", "kültür parkı" ilan ettiği bölge, 1980'li yıllarından sonra sanayisizleşme sürecinde tarihi merkez ve yakın çevresindeki küçük üretim birimlerinin kent merkez dışına taşınmasına konu olmuştur (Koçak, 2013).

Tarihsel gelişim

Cumhuriyetin başlangıç dönemlerinde 1936 tarihli Prost planıyla “sanayi bölgesi” tesis edilen Haliç’in gelişiminde 1980’li yıllarına kadar sanayi işleri belirleyici olup çevresindeki konut alanlarının yer seçimini ve kaçak yapılaşmayı tetiklemiştir. Bu süreç içerisinde Haliç Sanayi Bölgesine ilişkin kararlar İstanbul bütünüünün planlanmasında⁵ da önem kazanmıştır (Koçak, 2013).

İlk olarak 1949 yılında, sonrasında ise 1958-1960 yıllarda Haliç’in güney sakinlerinin tamamen temizlenip, sanayi faaliyetlerinin merkez dışına taşınması kararı alınmasına rağmen, bu dönemden sonra geliştirilen planlarda da Haliç bölgesinde sanayi kullanımını hâlen varlığının sürdürmekteydi. 1966 yılında yapılan İstanbul Sanayi Nazım Planı neticesinde Haliç kıyılarının sanayi gelişimi dondurulmuştur (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2001).

Sanayisizleşmeden önceki dönemde tekstil, gıda, kimya, deri sanayi, madeni eşya gibi alanlarda faaliyet gösteren Haliç Sanayi Bölgesi uzun yıllar boyunca sanayi işletmelerinin atıkları nedeniyle yoğun kirlilik ve koku problemlerine maruz kalmıştır. Bunun yanı sıra beraberinde plansız yapılaşma sorunu yaşayan Haliç İstanbul Büyükşehir Belediyesinin alana yüklediği yeni imaj kapsamında; 1980 tarihli İstanbul Metropoliten Alanı Nazım Planı bölgedeki sanayi alanlarının dezantralize edilmesi ve bu alanların kent dışında merkeze bağlı olan organize sanayi sitelerinin kurulmasına karar verilmiştir. Neticede kıyılarda yer alan imalathaneler kaldırılmış, Haliç Bölgesi kamuya açık alanlar hâlini almıştır (Koçak, 2013).

1989-1994 yılları arasında kesintiye uğrayan ıslah çalışmaları, 1994 yılında tekrar başlatılmıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü ve Yıldız Teknik Üniversitesinin yapmış olduğu araştırmalar kapsamında tekrar gündeme gelmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından dip çamuru taramaları gerçekleştirilerek, biriken

⁵ Haliç’e ilişkin karar üretilen plan ve öneriler; 1937 Prost Planı, 1949 Kessler Önerileri, 1952-1956 Müşavirler Heyeti Dönemi, 1954 Beyoğlu Nazım Planı, 1956-1960 Högg Dönemi, 1958-1960 Piccinato Dönemi, 1964 1/5000 ölçekli İstanbul Suriçi İmar Planı, 1966 Sanayi Planı, 1976 Bögaziçi Üniversitesi Önerileri, 1980 İstanbul Metropoliten Alanı Nazım Planı, 1985 Haliç Çevre Düzeni Nazım İmar Planı, 1984-1989 Dönemi Planı, 1995 1/50.000 ölçekli Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı, 2001 1/5000 ölçekli Kâğıthane II. Revizyon Nazım İmar Planı, 2003 Eyüp 1/5000 ölçekli Revizyon Nazım İmar Planı, 2009 1/100.000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı, 2009 SADABAD Tarihi ve Kentsel Sit Alanı 1/5000 ölçekli Çevre Koruma Amaçlı ve Etkileşim Geçiş Alanı Nazım İmar Planı yer almaktadır (Elhan, 2009; İstanbul Büyükşehir Belediyesi).

çamur uzaklaştırılmış, fakat sanayi parsellerine ilişkin ve Haliç'in dip çamurunun uzaklaştırılması ve Haliç Su Tüneli projesi kapsamında boğaz suyunun tünelle Haliç'e ulaştırarak, suyun yenilenmesini sağlayan proje haricinde henüz yakın çevresindeki toprağın ıslahına ilişkin gerçekleştirilen peyzaj çalışmaları dışında ıslah faaliyeti gerçekleştirilmemiştir (Koçak, 2013). Günümüzde ise Haliç bölgesinin su yolu, dinlenme alanı ve manzara potansiyellerinin değerlendirilmesi ve kimliğine uygun yerleşme düzenine ulaştırılması hedeflenmektedir (Baştürk, Mete ve Altun, 2001).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından projelendirme süreci kapsamında Haliç Bölgesi ve çevresinde

- Unkapanı – Galata Köprüsü Arası Kıyıları Kentsel Tasarım Projesi
- Eminönü, Mısır Çarşısı – Kiraz Han Arası Yeraltı Otopark Projesi
- Eminönü, Ahi Çelebi Cami ve Çevresi Düzenleme Projesi
- Ayvansaray Kentsel Sit Alanı Kentsel Tasarım Projesi
- Haliç Miniatürk ve Çevre Düzenleme Projesi
- Haliç Çevresindeki Projelerin Entegrasyonu ile Haliç Kıyıları ve Haliç Adalarının Düzenleme Projesi
- Haliç'te Nostaljik Tren ve Haliç Çevresi Raylı Sistem Ring Projesi
- Söğütözü Mezbahası Kongre ve Kültür Etkinlikleri Merkezi
- Kâğıthane Bölge Parkı, Alibeyköy ve Kâğıthane Dereleri Yeşil Kuşak Projesi
- Eyüp Merkez Rehabilitasyon Merkezi
- Feshane Rehabilitasyon ve Yeni Kullanım Projesi
- Piyerloti Mezarlığı Düzenleme Projesi
- Piyerloti ve Çevresi Rehabilitasyon Projesi
- Haliç Çevre Koruma Projesi
- Haliç Su Tüneli Projesi
- Haliçport Projesi vs.

gibi projeler geliştirilmiştir (Koçak, 2013).

Silahtarağa Elektrik Santral (Santral İstanbul) dönüşüm projesi

Hem İstanbul'un, hem de Türkiye'nin en önemli sanayi tesislerinden olan, Haliç'in kuzey ve güney kıyılarında yer alan Silahtarağa Elektrik Fabrikası, 1913 yılında Kâğıthane ve Alibeyköy Dereleri ağzında 118. 000 m²'lik bir alanda, Macar Ganz Elektrik Anonim Şirketi tarafından kurulmuş ve 1914 yılında ise faaliyete geçmiştir (Resim 5.10) (Koçak, 2013).

Resim 5.10. Santral İstanbul dönüşüm önceki hâli (Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, 2021)

1970 yılında Türkiye Elektrik Kurumu'na devredilmiş, daha sonra ise birtakım nedenlerden dolayı çalışmaz hâle gelmesi sebebiyle faaliyeti durdurulmuştur. Daha sonra kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının da katkılarıyla alanın kültür ve eğitim merkezine dönüştürülmesi kararı kapsamında 2004-2007 yılları arasında yenileme çalışmaları yapılan santral alanı Türkiye'nin en kapsamlı dönüşüm projelerinden biri hâline gelmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda, 2007 yılında Türkiye'nin ilk endüstriyel arkeoloji müzesi olan "Enerji Müzesi", çağdaş sergilerin ve kültürel etkinliklerin yapıldığı "Ana Galeri Binası", "Krek Tiyatrosu", "İstanbul Bilgi Üniversitesi Eğitim Binaları", yönetim binaları, kütüphane, konser salonu, 7000 kişilik açık hava anfityatrosu, rekreasyon alanları, kafe, restoran, konuklar için rezidanslar oluşturulmuştur (Koçak, 2013). Eğitim ve kültürel amaçlı yeniden işlevlendirilen Silahtarağa Elektrik Fabrikası, kültür ve sanat üretimi yapan alana dönüştürülmüştür (Resim 5.11). Enerji Müzesi'nde sanayi ve enerji mirası, enerji üretim öyküsü çağdaş bir yaklaşımla ele alınarak tasarlanmıştır.

Osmanlı döneminin ilk enerji tesisi olan Silahtarağa Elektrik Santrali yeniden işlevlendirme çalışmaları ile birlikte kentsel mekândaki yerini korumuş gözükmetedir. Yapıların eski formlarının korunması, makine donanımları gibi sembolik öğelerin tasarıma katılması ve her

türlü tipolojik özelliklerin korunması kentsel bellek açısından alanın bütüncül olarak algılanmasının sürekliliğini sağlamaktadır (Elhan, 2009).

Resim 5.11. Santral İstanbul dönüşüm sonraki hâli (Santral İstanbul, 2021)

5.3. Değerlendirme

Tez çalışması kapsamında ulusal ve uluslararası olmak üzere çeşitli endüstri miras alanlarına ait yeniden işlevlendirilme örnekleri incelenmiş, tüm benzer ve farklı yönleri karşılaştırılmıştır. İncelenen dönüşüm projelerinin tamamı zaman içerisinde farklı deformasyonlara uğrayarak verimliliği düşmüş veya tamamen işlevini yitirmiş, köhneleşmiş, çöküntü hâlini almış alanlardır. Seçilen projeler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda örnek alanların çalışma alanı olan Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesinin ana hatları ve uygulama sürecinin tespitinde yol gösterici olması ile birlikte yüksek oranda benzerlikleri tespit edilmiştir.

Kent içinde yer alan endüstri miras alanlarının dönüşüm projelerine bakıldığında, hemen her ülkede üretimden çok hizmet ağırlıklı alanların oluşturulduğu ortak bir çıkış yolu izlendiği ortaya çıkmıştır. Bunun yanında dönüşüm projelerinde rastlanan bir sıra ortak strateji unsurları ve ayrışan yönler de vardır. Bu özellikler aşağıdaki çizelgede daha detaylı olarak sıralanmıştır (Çizelge 5.3).

Çizelge 5.3. Dünyada ve Türkiye’de eski sanayi alanı dönüşümünde Emscher Park, Southside Works, Sekapark ve Santral İstanbul projelerinin değerlendirilmesi

DÖNÜŞÜM PROJELERİ	IBA EMSCHER PARK	SOUTHSIDE WORKS	SEKAPARK	SANTRAL İSTANBUL
Bölge/Kent İçindeki Konumu	Kuzey-Ren Westfalya Federal Eyaleti	Pennsylvania Eyaleti	İzmit Körfezi'nin doğusu	İstanbul'un Haliç mevkiinde

Çizelge 5.3. (devam)Dünyada ve Türkiye’de eski sanayi alanı dönüşümünde Emscher Park, Southside Works, Sekapark ve Santral İstanbul projelerinin değerlendirilmesi

DÖNÜŞÜM PROJELERİ	IBA EMSCHER PARK	SOUTHSIDE WORKS	SEKAPARK	SANTRAL İSTANBUL
Alan Büyüklüğü	~ 80 hektar	~ 13 hektar	~ 48 hektar	~ 12 hektar
Dönüşüm Senaryosu	Bilişim teknolojisi, lojistik ve alternatif enerji merkezi	Karma kullanım alanı	Aktiviteler bölgesi	Kültür, sanat ve eğitim merkezi
Önceki Arazi Kullanımı	Madencilik, kömür ve çelik üretimi	Demir-çelik, alüminyum, petrol, elektrik, otomotiv sanayi alanı	Kâğıt üretimi	Enerji üretimi
Yeni Arazi Kullanımı	Konut, idari, ticari, turizm, eğitim, kültürel, rekreasyon, altyapı ve lojistik kullanımları	Konut, sağlık, idari, ticari ve turizm kullanımları	Yeşil alan ve rekreasyon alanı	Eğitim ve kültürel kullanımlar
Fiziksel Etkileri	Kirliliğin önlenmesi, konut alanlarının yenilenmesi, ekolojik iyileştirme	Kirliğin önlenmesi, konut alanlarının yenilenmesi, kent ve kıyı entegrasyonu	Kent ve kıyı entegrasyonu, kirliliğin önlenmesi, ekolojik iyileştirme	Kirliliğin önlenmesi, ekolojik iyileştirme
Çevresel Etkileri	Toprakların kirleticilerden temizlenmesi, Emscher nehrinin temizlenmesi, ekolojik yaşam için elverişli yeşil alanın oluşturulması	Toprakların kirleticilerden temizlenmesi, bölgenin açık kamusal alanlarının artırılması	Toprakların kirleticilerden temizlenmesi, kıyı düzenlemesi, yeşil zincir halkasının oluşturulması	Toprakların kirleticilerden temizlenmesi
Ekonomik Etkileri	Yeni iş alanları oluşturulmuştur; yoğun turist akımı sağlanmıştır	Kentin konut açığı giderilmiştir, yeni iş alanları oluşturulmuştur; yoğun turist akımı sağlanmıştır	Yeni iş alanları oluşturulmuştur	Yeni iş alanları oluşturulmuştur
Sosyo-kültürel Etkileri	Dönüşüm projesi sosyo-kültürel yapıyı desteklemiştir	Kent tarihini ve kültürünü vurgulayacak sanayi yapılarının tümü yıkılmıştır	Müze, bilim merkezi, sanat atölyesi vs. gibi yeni fonksiyonlarla bölgenin sosyal ve kültürel yapısı desteklenmiştir	Projenin kültürel yenileşme projesidir
Kentsel Gelişme Stratejileri	Ekonomik değişimle beraber sürdürülebilir bir kentsel doku üretimi	Konut stoğunun değerlendirilmesi, sanat atölyeleriyle kente yeni imaj kazandırılması	Kent kıyısı ile bütünleşme, yeni teknoloji ve fonksiyonlarla kültür üretimi, kente yeni imaj kazandırılması	Yeni teknoloji ve fonksiyonlarla kültür üretiminin sağlanması
Koruma Stratejileri	Bölgede yer alan tarihi sanayi alanlarının/yapılarının yeni kullanımlarla korunarak geri kazandırılması	Rehabilitasyon çalışmaları sırasında kentin sanayi geçmiçini vurgulayacak hiçbir yapı korunmamıştır	Bölgede yer alan tarihi sanayi alanlarının/yapılarının yeni kullanımlarla korunarak geri kazandırılması	Bölgede yer alan tarihi sanayi alanlarının/yapılarının yeni kullanımlarla korunarak geri kazandırılması
Müdahale Oranı	Minimum müdahale yapılmış	Sanayi yapıları tamamen yıkılmış	Alana ve yapılara müdahale yapılmış	Alana ve yapılara müdahale yapılmış
Katılımcı Yaklaşımı	Tam katılım benimsenmiş	Benimsenmemiş	Benimsenmemiş	Yarım katılım benimsenmiş
Kentsel Bellekteki Süreklilik	Korunmuş	Korunmamış (karma kullanıma dönüşmüş)	Park alanına dönüşmüş	Kültür merkezi ve üniversite alanına dönüşmüş

İncelenen bu 4 endüstri miras alanlarının dönüşüm örnekleri arasında benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyabilmek amacıyla aşağıda bir karşılaştırma yapılmıştır;

- IBA Emscher Park, Sekapark ve Santral İstanbul projeleri bölgesel, Southside Works projesi ise kentsel bir dönüşüm projesidir.
- Southside Works, Sekapark ve Santral İstanbul proje alanları sanayi ve liman, IBA Emscher Park projesi alanı ise ağır sanayi bölgesi niteliğindedir.
- Tüm endüstriyel miras dönüşüm projelerinde bütüncül bir kentsel gelişim modeli uygulanmıştır. Projelerin tümü hem kentsel ekonomiyi hem de bölgesel ekonomiyi olumlu yönde etkilenemektedir. Sosyal ve kültürel aktiviteler, ticari yatırımlar hem yerli hem yabancı turistler için alanı cazibe merkezi hâline getirmiş ve yeni istihdam olanakları sağlamıştır.
- Projeler katılım açısından değerlendirildiğinde, IBA Emscher Park projesi süresince halk, yerel yönetim, sosyal dernekler ve öğrenciler olmak üzere projeye tam katılım, Santral İstanbul projesine sadece akademisyenler, mimarlar ve öğrencilerin katılımı sağlanmış yöre halkı ise bu sürece dahil edilmemiştir. Southside Works ve Sekapark projelerinde ise katılım ölçütü göz ardı edilmiştir.
- IBA Emscher Park, Southside Works ve Sekapark dönüşüm projelerinde alanın kirleticilerden temizlenmesi, yeni konut alanları, halka açık sosyal donatı alanlarının oluşturulması gibi nedenler dolayı kamu yararı gözetilmiş, fakat Santral İstanbul projesinde hedef kitle sadece akademisyenleri, sanatçıları ve öğrencileri içermektedir.
- IBA Emscher Park, Sekapark ve Santral İstanbul projelerinde tarihi sanayi yapıları restore edilerek müze, sanat ve bilim merkezi, sergi salonları vs. gibi fonksiyonlara yer verilerek sanayi kimliği korunmuştur. Southside Works projesinde ise aksine dönemin izlerini yansıtacak hiçbir yapı bırakılmamış, tümünün yıkımı gerçekleştirilmiştir.
- Endüstri miras alanı olan IBA Emscher Park yeniden işlevlendirme sonrasında kentsel bellekteki yerini hâlen sürdürmektedir. Southside Works projesi kapsamında endüstriyel miras yapısı olduğuna dair tek yapı bile bırakılmamış ve bu müdahaleler sonucunda kentsel bellekteki sanayi alanının izleri silinmiştir. Sekapark ve Santral İstanbul projelerinde dönemin sanayi yapısını vurgulayan fabrika ve diğer yapılarının yeniden işlevlendirilerek müze, sanat atölyeleri, kültür ve sanat merkezi, bilim merkezi, üniversite gibi yapılara dönüştürülmesi ile sanayi geçmişinin izlerini belirli ölçüde günümüze yansıtılarak yerersiz kalmış ve bu alanların kentsel bellekteki yeri de değişmiştir. Dönüşüm sonrasında Sekapark'ın kolektif ve kentsel bellekte yeri kültürel merkez ve park alanına çevrilmişken, Santral İstanbul ise kültür, eğitim ve sanat merkezi olarak yer edinmeye başlamıştır.

- IBA Emscher Park ve Southside Works projelerinde konut, ticaret, rekreasyonel, kültürel ve sanatsal işlevlerin kamu alanları ile birlikte karma kullanım yaratması bölgenin canlılığını sağlamıştır. Sekapark ve Santral İstanbul projeleri kapsamında ise sadece rekreasyonel ve sosyo-kültürel işlevlerin yer alması alanın yalnızca gündüz canlı kalmasına olanak tanımıştır.

Ulusal ve uluslararası düzeyde incelemiş olduğumuz endüstri miras alanlarının dönüşümlerine örnek teşkil edecek uygulamalardan çalışmamıza ışık tutabilecek ortak planlama yaklaşımları tespit edilmiştir.

- Mevcutta kalan işlevini sürdüren sanayi tesislerinin kentin dışına doğru taşınması,
- Sanayinin kentte yarattığı tahribatın ortadan kaldırılması,
- Çevre temizliğinin sağlanması,
- Sanayi geçmişinin izlerinin günümüze taşınması,
- Sembolik öğeler ve cephe özellikleri ile birlikte tarihi sanayi ve kültürel yapıların dönüşümünün yapılması,
- Koruma altına alınan yapıların yenilenerek farklı işlevlerle kullanılması,
- Yeni konut alanlarının inşası,
- Yeni istihdam alanlarının tasarlanması,
- Yeşil alanların geçmişteki kimliği yitirmeyecek şekilde geliştirilmesi ve onlar arasında bağlantıların kurulması,
- Alandaki fiziksel doku korumasından ziyade, bölgedeki çalışma ortamını, teknik süreci, sanayi döneminin sosyo-ekonomik, kültürel ve politik yapısını yansıtacak nitelikte bütüncül düzenlemelerin yapılması ve bu sayede halkın deneyimleyerek bilgi edinilmesini sağlaması,
- Endüstriyel miras yapılarının bütüncül olarak kentsel kimlik, kolektif bellek ve kent belleğindeki yerinin ve canlılığının sürdürülmesi,
- Rekreasyon, spor, sanatsal-kültürel gibi faaliyetlerin düzenlenmesi,
- Bölgenin canlılığını sağlamak amacı ile konut, iş yeri, kültür ve sanat merkezleri, rekreasyon alanları gibi fonksiyonların bir arada toplanması,
- Geliştirilen fonksiyonlara halkın kolayca ulaşabilmesi için yaya, köprü ve geçitler gibi ulaşım akslarının yapılması,
- Araç trafiğini engellemek amacıyla bütün yol donatılarının inşası,

- Bölgeyi bir cazibe merkezi durumuna getirecek yüksek kaliteli sosyo-kültürel merkezlerin inşası,
- Ekonomik ve sosyal anlamda refah kazandırılması,
- Kentsel kalitenin artırılması.

6. ÇALIŞMA ALANI: BAKÜ SİYAH ŞEHİR PETROL SANAYİ BÖLGESİ

Bu bölümde çalışma alanının konumlandığı, zengin kültürel mirasa sahip, Hazar Denizi'nin Batı kıyısında yer alan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti olan Bakü kentinin tarihsel gelişimi, şehir planlaması, sanayisi ve özellikle petrol sanayisi ele alınmıştır. Bakü'nün sanayi gelişimi ile alakalı bilgiye yer verildikten sonra, kentin güneydoğusunda yer alan Siyah Şehir Petrol Sanayi Alanı'nın tarihsel gelişimi, mevcut durumu ile günümüzdeki yapısı incelenerek, Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesi kararları açıklanmaktadır.

6.1. Bakü Kentinin Tarihsel Gelişimi ve Sanayi Sektörü

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti ve 2200 km²'lik bir alana sahip olan Bakü, Hazar Denizi'nin Batı kıyısında, Apşeron yarımadasında güneyinde 40", 23' ve 49", 51' boylam meridyenlerinin kesiştiği noktada bulunan Kafkasya'nın en büyük ticari, politik ve kültürel şehridir. Bakü kentinin ismi farsçada “Badkubə” ‘bad’ rüzgar, ‘kubə’ vurmak kelimelerinden gelerek rüzgarın estiği yer anlamını taşımaktadır. Yapılan arkeolojik kazılara göre Bakü'nün kuruluşu üç bin yıldan daha uzun bir süre öncesine Tunç Çağı'na dayanmaktadır. Azerbaycan nüfusunun yaklaşık 1/3'i (ortalama 3 milyon) burada yaşamaktadır. Azerbaycan'ın en kalabalık ili olması ile beraber Hazar, Binagadi, Karadağ, Nerimanov, Nesimi, Nizami, Sabayıl, Sabunçu, Hatai, Surahani, Yasamal ve Pirallahi olmak üzere toplamda 12 ilçeden ve 59 yerleşim biriminden oluşmaktadır (Harita 6.1) (Azerbaycan Cumhuriyeti Bakü Şehri Yürütme Otoritesi, 2022). Bakü, Azerbaycan'ın bilim ve kültür merkezidir. Doğunun ilk operası, üniversitesi, kütüphanesi Bakü'de kurulmuştur. Hazar Denizi'nin kıyısında bulunan şehir, günümüze dek ülkenin en önemli sanayi, ticaret, bilim ve kültür merkezi konumunun yanında bir liman bölgesi olmuştur. Deniz taşımacılığı önde gelen üç yerden birini kaplamaktadır. Demiryolu hatları Bakü'yü Rusya, İran ve Gürcistan'a bağlamaktadır. Tarih boyunca taşımacılığın ve ticaretin merkezi olan Bakü'de petrol ve gaz endüstrisi, petrokimya, makine endüstrisi, hafif sanayi, gıda endüstrisi, inşaat, iletişim, ulaşım vb. gibi sanayi alanları faaliyet göstermiştir (Azerbaycan Cumhuriyeti Bakü Şehri Binagadi İlçe Yürütme Otoritesi, 2022). Fakat son yıllarda kıyının daha çok konut, rekreasyon, ticaret, hizmet alanlarını birleştiren karma alan olarak değerlendirildiği projelerin arttığı görülmektedir. Yüzyıllar boyu Azerbaycan sanayisinin büyük bir kısmı Bakü sınırları içinde yer almakta ve yapılan yeni projelerle birlikte işlevini yitiren bu sanayi

Otoritesi, 2022). Bu tarihler dikkate alındığında bugün Bakü'nün yaşının 5500'den fazla olduğu görülmektedir.

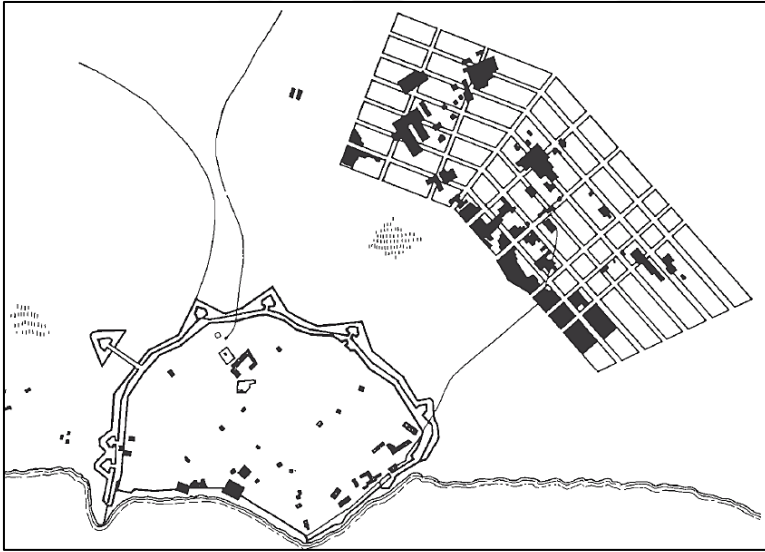
Bakü kentinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat V-VII. yüzyıllarda Bakü'de bulunan Sasani defnesi, buranın o dönemde bir yerleşim yeri olduğunun göstegesidir. Tarihi Bakü, V-VI. yüzyıla ait kaynaklarda Bagavan ve Ateş-i Baguan, X. yüzyıldaki arap kaynaklarında Bakuya, Bakuh, Baku, XV. yüzyıla ait rus kaynaklarında Baka, Safevi dönemi farsça kaynaklarda ise Badkuba olarak geçmektedir.

Orta Çağ'ın başlarında Bakü ekonomisinin temelini petrol ve tuz üretimi ile Bakü ve Apşeron bölgesinde yetiştirilen safran oluşturmıştır. Azerbaycan petrolünün tarihi kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Arap tarihçi, coğrafyacı ve gezgin olan Ahmed el-Balaruri (IX. yüzyıl), Apşeron'daki ekonomik yaşamın uzun süredir petrol ile ilişkilendirildiğine dikkat çekmiş, Abu-İshak İstahri (XI-X. yüzyıllar), Abu-d-Hasan Ali Masudi (X. yüzyıl) Bakü petrol arazisi olan Apşeron'un "beyaz" ve "siyah" petrolü hakkında bilgi vermiştir. İtalyan gezgin Marco Polo (XIII-XIV. yüzyıllar) Bakü petrolünün Orta Doğu'ya taşınması, Alman diplomat ve gezgin Adam Oleari (XVII. yüzyıl) Bakü'deki petrol kuyuları, Türk gezgin Evliya Çelebi (XVII. yüzyıl) petrol yatakları, petrolün İran'a, Orta Asya'ya, Türkiye'ye ve Hindistan'a taşınması ve petrolden kazanılan yıllık gelir hakkında bilgi vermiştir. Balahani'da bulunan petrol kuyularından birinde bulunan 35 m. derinliğindeki taş kuyunun usta Allahyar Mammadnur oğlu tarafından 1594 yılında açılarak işletmeye verildiği gösterilmiştir. Amin Ahmed Razi'ye (İran, 1601) göre, XVI. yüzyılın başında Bakü civarında, hem "siyah" hem de "beyaz" petrolün çıkarıldığı 500 civarında petrol birikintisi ve kuyusu varmış (Azerbaycan Cumhuriyeti Enerji Bakanlığı, 2020).

Bakü kentinin ilk önemli gelişimi feodalizm dönemine, XII. yüzyıla tekabül etmektedir. Hem kara kervan yollarıyla hem de deniz yoluyla Uzakdoğu ülkelerine yapılan ihracat feodal şehrin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. 1191 yılında meydana gelen depremin bir sonucu olarak Şirvan devletinin başkenti Şamahı'dan Bakü'ye taşınmıştır. XII. yüzyılın sonları ve XIII. yüzyılın başlarında Bakü bir ilerleme dönemi (feodal gelişme dönemi) yaşamıştır. Bu dönemlerde Şirvanşahlar kentte bir sıra yapılar inşa ederek Bakü Kalesinin planlı yapısını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, Bakü Kalesi coğrafi konumu, petrol ve gaz gibi doğal zenginlikleri ile birlikte bir tek Azerbaycan'ın değil aynı zamanda Hazar Denizi'nin batı kıyısının en büyük yerleşim yerine çevrilmiştir. Bakü'nün feodal gelişimi

XVII. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Bundan sonraki dönemde Azerbaycan'da değil, tüm Doğu Asya ülkelerinde var olan şehir hayatının gerilemesi görülmektedir. XVIII. yüzyılın birinci yarısında devam eden kentsel gerileme sadece ticaret yollarının değişmesi, feodal savaşlar ve ülkenin parçalanması ile değil, aynı zamanda ateşli silahların Doğu'da yaygınlaşması ve askeri teçhizatla petrol kullanma ihtiyacının ortadan kalmasından dolayı petrol ihracatının azalmasıyla da açıklanmaktadır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Bakü'nün kentsel ekonomisinde belirli bir canlanma gözlemlenmiş ve bu sayede kapitalist ilişkiler gelişmeye başlamıştır.

1813 yılında imzalanan Gülistan Antlaşması'ndan sonra Bakü'nün Rus İmparatorluğu'nun bir parçası hâline gelmesi neticesinde Bakü kenti yeni bir gelişme dönemine girmiştir. Bu gelişme sonucunda XIX. yüzyılın başlarında Bakü'nün kale duvarlarına doğru genişleyerek yeni yaşam alanlarının inşası gerçekleşmiştir (Harita 6.2). Nitekim, 1807 yılında Bakü Kalesi'nde 500 hane ve 3000 nüfus varken, 1849 yılında hane sayısı 1600'e, nüfus ise 8120 kişiye ulaşmıştır.

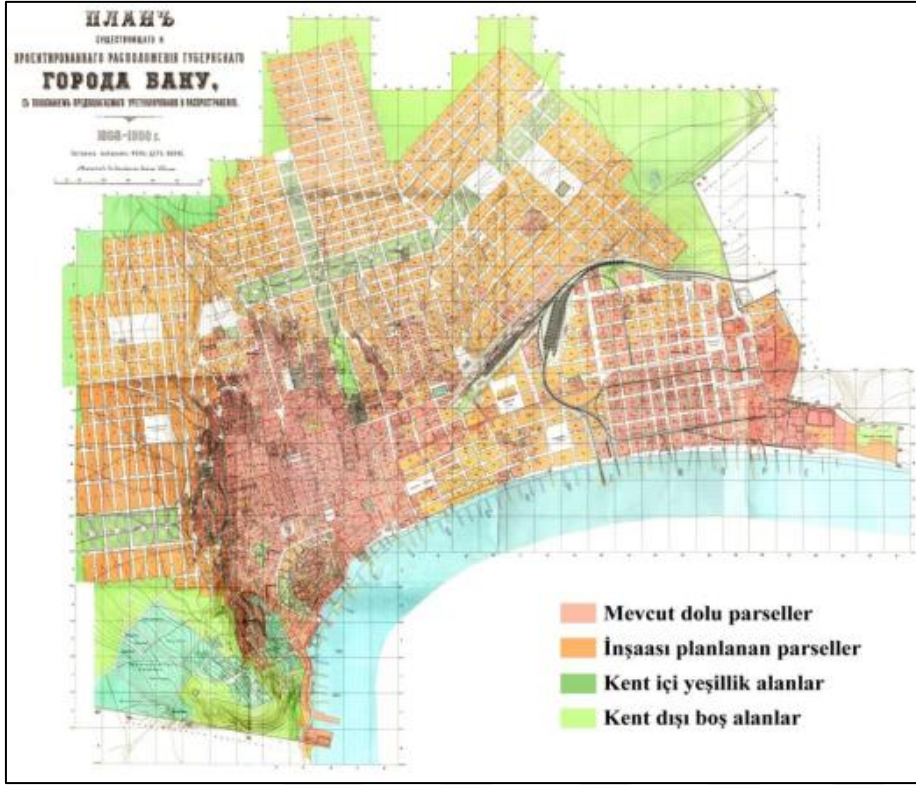
Harita 6.2. 1822 yılındaki Bakü Kentinin Ana Planı (Fatullayev, 2013)

1859'da Rusya'nın büyük endüstri merkezlerinden biri olan Şamahı'da gerçekleşen deprem sonrasında Bakü guberniya kenti olarak seçilmiştir. Böylece Şamahı'da yer alan tüm devlet idareleri Bakü'ye taşınmış ve bu sayede bir sıra zorlukları meydana gelmiştir. Çünkü Bakü Kalesinde yer alan yapılar devlet idareleri için yeterli gelmemiştir. Bu yüzden de kale kenarındaki eski tek katlı yapılar yıkılarak yerlerine 2-3-4 katlı binalar yapılmıştır. Artık 1864 yılında Bakü'nün toplam yüz ölçümü 128 hektara tekabül ediyordu (Harita 6.3).

hâline gelmiştir. 1867 yılında Baküde artık 15 petrol rafinerisi kurulmuştur. 1871 yılında ilk defa olarak Apşeron Yarımadası'nda Balahanı – Sabunçu - Ramani petrol yatağı endüstriyel yöntemle faaliyete başlamıştır. 1872 yılında petrol sanayisindeki ilişkileri düzenlemek için “Petrol kuyuları ve petrol ürünleri üzerindeki tüketim vergisi” ve ‘Kiracıların elinde bulunan petrol alanlarının açık artırma yoluyla özel kişilere satışı’ kanunları kabul edilmiştir. 31 Aralık 1872 tarihinde ilk petrol kuyularının satışı için Balahanı’da 15, Bibiheybet’te 2 bölge açık artırıma çıkarılmıştır.

1874 yılında Bakü’de ilk anonim petrol şirketi olan Bakü Petrol Şirketi kurulmuştur. 1873 yılında İsveç vatandaşı olan Robert Nobel, Bakü’ye gelmiş ve petroldeki ekonomik patlamaya tanık olmuştur. 1876 yılında Nobel kardeşler Bakü’de petrol üretimi ve rafinasyonu için bir petrol şirketi kurmuştur. 1876 yılında petrol ürünleri üzerindeki tüketim vergisinin kaldırılmasının ardından yeni rafineriler inşa edilmiş ve faaliyete geçmiştir. Daha sonra 1886 yılında Fransız yatırımcı Rothshild tarafından Bakü’de Hazar-Karadeniz Petrol Şirketi kurulmuştur. 1890 yılında Rothschild Bankası, Bakü’nün petrol ihracatının %42’sini kontrol etmekteydi. 1901 yılında Azerbaycan, dünya petrol üretiminin %50’sinden fazlasını oluşturan 11 milyon ton petrol üretmiştir. 1880 yılında ünlü kimyager-bilim adamı D.İ. Mendeleev, Bakü petrolünün dünya pazarlarına çıkarılmasını sağlamak için Bakü-Batum petrol boru hattını inşa etmeyi önermiştir. 1897 yılında bu boru hattının inşasına başlanmış ve 1907 yılında çalışmalar tamamlanmıştır. Azerbaycan’da petrol sanayinin millileştirilmesinden önce 109 anonim şirket vardı. Bunlardan 72’si Rus sermayesine ve 37’si ise İngiliz sermayesine aitti. Bakü kenti, İngiltere, ABD, Almanya, Belçika gibi bir sıra ülkelerin egemenliği altına girmiştir. Bu gelişmeler aynı zamanda Bakü’nün kentleşmesine de etki etmiştir.

Bakü kentinin ilk ana planı 1898-1900 yılları arasında Rus inşaat mühendisi Nikolaus von der Nonne tarafından geliştirilmiştir (Harita 6.4). Yapılan plan sonrasında 1900 yıllarında Bakü dünyanın en önemli petrol kentlerinden biri hâline gelmiştir. Kentte toplamda 2000’den fazla petrol kuyusu keşfedilmiştir. Bakü’deki bu ani büyüme ani nüfus artışı gibi bir takım sorunlara yol açmıştır. Nitekim, 1880 yılında Bakü’nün nüfusu 40 000 iken, 1913 yılında bu sayı 400 000’e kadar çıkmıştır.

Harita 6.4. Bakü'nün İlk Ana Planı (1898-1900) (Dadaşova, Gasımszade ve Memmedov, 2013)

1918 yılında özgürlüğünü kazanmış Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 2 yıl sonra çökmesi ile birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulmuştur. O yıllarda Sovyet Rusya'sının A. İvanitskiy, A. Shusev, L. Rudnev, A. Vesnin ve B. Vesnin kardeşleri gibi önde gelen mimarları Bakü kentine gönderilmiştir. Bunun bir sonucu olarak, Bakü'nün gelişimi için pek çok bireysel konut, sanayi yerleşmeleri, kamu binaları ve kentsel planlama gibi büyük projeler tasarlamışlardır (Aliyev, 2013). Bu dönemlerde kentin hem tarihi merkezinde hem de çevresinde büyük toplu konut alanları ve kültür yapıları inşa edilmiştir. Petrol sanayi işçilerinin barınmasını sağlamak amacıyla yeni yaşam alanları ve yeni kentsel bölgeler kurulmuştur. Bunun yanında, kentteki yeşil alanların arıtma çalışmalarına da mühim yer verilmiştir.

1932-1934 yıllarında Moskova'da bulunan Rusya Devlet Şehir Planlama ve Yatırım Enstitüsü'nde Prof. V.N. Semyonov ve ulaştırma alanında kıdemli uzman Prof. V.N. Obraztsov tarafından Bakü'nün ikinci Ana Planı'nın tasarımına ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Proje, genel olarak Apşeron'daki kasabaların kurulması ilkelerinin ayrıntılı şekilde detaylandırılmasına hizmet etmekteydi. Bununla ilgili olarak ilk kez gelecekteki

uydu - kentin imajını tanımlayacak olan yoğun yerleşim alanlarının kurulması konusu gündeme gelmiştir (Hacıyeva, 2001).

V. V. Semyonov-Prozorovskiy Bakü ve Apşeron Yarımadası'ndaki planlama çalışmalarının ilk aşaması başlıklı makalesinde böyle bahsetmiştir: "Apşeron'un planlamasından önce her türlü binaların - başta sanayi, konut ve hizmet binalarının 1500 km²'lik bir alanda yerleştirilmesi konusu yer alıyordu. Apşeron'un planlamasının temel özelliği, Bakü'nün sorunlarını yarımada sorularından ayırt etmenin imkânsızlığını ve bölgenin karşılıklı gelişme ihtiyacını göstermekti." (Naghiev ve Huseynov, 2013: 24-25).

Proje, kentin kalkınma ve inşaat programını, konut geliştirme sorunlarını, nüfus hareketliliğini, sıhhi ve hijyenik özellikleri, şehir ve ilçe merkezlerinin gelişimini ve diğer konuları kapsamaktaydı. Bunun yanı sıra Ana Plan'da öncelikle deniz kenarındaki şehir manzarasının doğal yarım daire şeklinde bir merkez oluşturulması için doğru bir plan hazırlanmıştır. Projede, deniz sahilinde yer alan merkeze doğru yönelik ana yollarını kendinde birleştiren bazı bölgesel merkezler geliştirilmiştir.

XX. yüzyılın başında şehir planlamasında yeni bir aşama başlanmıştır. Apşeron Yarımadası için ilk kez olarak bir bölgesel planlama projesi geliştirilmiş ve o dönemde bu proje, ölçek olarak Azerbaycan ve Sovyetler Birliği'nin en büyüğü ve dünyanın en önemli projelerinden biriydi. Yaklaşık 13 hektarlık bir alanı kaplayan bu proje verilmiş görevlerin geniş yelpazesi ve kentin benzersiz özellikleri nedeniyle oldukça karmaşıktı. Bakü'nün topografyası, iklimi, sanayisi, yoksul işçi mahallelerindeki evler ile şehir merkezindeki zengin binalar arasındaki keskin zıtlık, nüfusun bileşimi bunların hepsi uyumlu bir şekilde ele alınması gereken bir sorunlar kompleksini oluşturmaktaydı.

İvanitski, Bakü ve Apşeron Yarımadası'nın kasabalarının tüm şehir planlama kompleksinin çözümü üzerinde çalışmaya başlamış ve 2-3 yıl içinde bu kadar hızlı gelişen Bakü gibi bir kentin projesi birtakım soruları gündeme getirdiğini belirtmiş, bunlar: bir taraftan şehir dışı sanayi işletmeleri ile fabrika alanları, demir ve liman yollarının gelişim aşamasıyla ilgili sorular, diğer yandan ise sıhhi ve halk eğitimi, hastane, okul, spor tesislerinden oluşan ağın inşası, büyük kasabaların inşası konusu, Bakü ile yakın bağları olan ve hatta gelecekte Bakü'nün gelişimi için gereken koşulları sağlayabilecek Azneft gibi büyük bir alanın organizasyonuna ilişkin sorular.

Ekonomide rekabet gücünün artırılması ve yapısının iyileştirilmesi açısından sanayinin gelişmesi ülkedeki ekonomi politikasının temel önceliklerinden biridir. Sanayileşme sadece ekonomik açıdan değil; aynı zamanda istihdam, gelir seviyeleri, kentleşme, kalifiye işgücü, araştırma ve geliştirme gibi bir çok sosyal, bilimsel ve kültürel yönden de önemlidir.

Azerbaycan’da Sovyet hâkimiyetinin kurulmasından sonraki ilk yıllarda, petrol endüstrisinin gelişimi, yeniden yapılanma ve iyileştirme ardından da petrol endüstrisi için yeni işletmelerin (‘Şmidt’, ‘Dzerjiski’, ‘Montin’, ‘Bakü işçisi’, ‘Paris Komunası’ ve diğer fabrikalar) inşasına başlanmıştır. Artık 1921 yılında petrol üretimi azalarak 2,4 milyon tona düşmüştür. Bakü’de birçok yeni petrol kuyusu (özellikle Gala, Buzovna - Maştaga vb.) keşfedilmiş ve faaliyete geçirilmiştir. Teknik yeniden yapılanma yüksek hızda petrol üretiminde artışa neden olmuştur. 1927-1928 yıllarında Azerbaycan’ın petrol endüstrisi petrol üretimi açısından devrim öncesi seviyesini aşmıştır. 1941 yılında petrol üretimi 23.6 milyon tona ulaşmıştır ve bu, o zamanki SSCB’nin petrol üretiminin %76’sını oluşturmaktadır.

Savaş öncesi dönemde Bakü petrol endüstrisinin yeni vizyonunun temeli atılmıştır. Petrol sanayisinin ve Azerbaycan ekonomisinin diğer sektörlerinin yoğun gelişimi, Bakü ve Apşeron Yarımadası’nın genel planı üzerinde daha fazla çalışmayı gerekli kılmıştır. Bakü’de çok kısa bir süre içinde yapıcı tarzda bir Volodarski (mimar S. Belkov) adını taşıyan bir dikiş fabrikası inşa edilmiştir.

Yeniden yapılanma çalışmaları ile on kat büyüyen ve nüfusu beş kat artan Bakü dikkat çekmekteydi, çünkü eski “hisli ve mazutlu, hiçbir yeşil alanı ve ağaçları olmayan, kum ve petrolle kaplı, pas rengi sokakları” olan kapitalist ve sosyal zıtlıklar kenti olan Bakü artık yoktu.

1942 yılının haziran ayında ortaya çıkan savaş, Sovyet halkının kentsel gelişme planlarını bozmuştur. 1945 yılında Nazi Almanyası’na karşı kazanılan zaferden sonra, Sovyetler Birliği’nin tüm nüfusu gibi Azerbaycanlı mimarlar da ortak yeniden yapılanma çalışmalarına katılmıştır.

1940’lı yıllarının sonlarında inşaat sektörünün temelinin güçlendirilmesi nedeniyle Azerbaycan Cumhuriyeti’nde, özellikle Bakü’de alçak katlı binaların inşası, mali

verimsizlik nedeniyle durdurulmuş, dört-beş katlı binaların inşasına geçiş sırasında ortak inşaat parametrelerine sahip tek seri bölmelere ihtiyaç duyulmuş ve bu da temel ürünlerin tipolojik sayısında azalmaya neden olmuştur. Böylece kademeli olarak toplu inşaat sektörüne geçiş koşulları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum ise yeni kurulan alanların bir bütün olarak kimliksizleşmesine yol açmıştır (Fatullayev, 2013).

Ülkenin ünlü mimarları S. Dadaşov, M. Hüseyinov, E. Gasımsade, G. Alizade ve diğerleri savaş sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mimarinin gelişmesinde öncü rol oynamaya devam etmişler. Savaş sonrası dönemde, SSCB tarafından 2 önemli karar kabul edilmiştir. Bunlardan ilki, gelecekteki sanayileşme süreci için önlemlerin alınması, çevresel kalitenin iyileştirilmesi, inşaat maliyetlerinin düşürülmesi, ikinci ise tasarım ve sanayideki fazlalıkların ortadan kaldırılmasıdır.

1945 yılında SSCB Azerbaycan Bilimler Akademisi bünyesinde bugünkü Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsünün kurulması, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin kentsel mirası ve gelişiminin öğrenilmesi açısından önemli bir olaydı.

Savaş sonrası ilk dönemde, Azerbaycanlı mimarların temel görevleri 1946-1950 yılları arasında Ulusal Ekonominin Restorasyonu ve Kalkınması Kanun ile belirlenmiştir. Plan, endüstriyel üretim profilindeki köklü bir değişiklik temelinde şehir planlamasının gelişimini öngörmektedir. 1941-1945 savaşı sırasında petrol ekipmanı ve petrol uzmanlarının SSCB'nin doğu bölgelerine (Tataristan, Türkmenistan, Başkurdistan vb.) gönderilmesi nedeniyle Azerbaycan'daki petrol üretimi hızlı bir düşüş yaşamıştır. Bu dönemin mimari gelişimindeki eğilimler endüstriyel yapıların mimarisine de yansımıştır.

1952-1954 yıllarında Bakü Devlet Tasarım Enstitüsü, savaş sonrası dönemde toplu konut inşası için bir teklif içeren üçüncü Bakü Ana Planı'nı hazırlamıştır. 1967 yılında Bakü Devlet Tasarım Enstitüsü tarafından 25 yıllık kentsel gelişimin fizibilite çalışması geliştirilmiştir. 1975-1976 yıllarda fizibilite çalışması temelinde yeni bir Bakü Ana Planı hazırlanmış ve 1986 yılında Azerbaycan SSC Devlet İnşaat Komitesinin tavsiyeleri doğrultusunda Ana Plan'da bazı değişiklikler yapılmış ve Bakünün dördüncü ana planı olarak süresi 2005 yılına kadar uzatılmıştır (Naghiev ve Huseynov, 2013: 134).

Bakü'deki yaşam alanlarında meydana gelen gelişmelerle beraber 1967 yılında Kafkasya'nın ilk metro hattının açılması kent içi ulaşımında önemli bir olay olmuştur. Bununla birlikte kentin eski ulaşım arterlerinin yeniden inşası ve yeni otoyolların, kavşakların yapımı sağlanmıştır.

XIX. yüzyılda ulaştırma mühendisliğinin gelişmesiyle birlikte petrol sanayisinin gelişmesi ihtiyacı artmış ve böylece Bakü'ye komşu Apşeron Yarımadası'nda büyük bir petrol üreten bölge oluşmuştur. Bakü'de petrol üretimi ile birlikte petrol üretimi ve rafinasyonu ile uğraşan küçük zanaatkar sanayi kuruluşları ortaya çıkmıştır. Sovyet iktidarının ilk yıllarında Azerbaycan'da petrol ve petrol arıtma sanayisinin geliştirilmesi kararı alınmış ve bu sektör hızla gelişmeye başlamıştır.

Bakü Fizibilite Çalışması Ana Planı'nda kentin bölgesel gelişiminin çeşitli versiyonlarını değerlendirilmiş ve petrol üretim alanlarının sınırları içindeki tüm alanların dikkatli bir şekilde sağlanmasının Bakü'nün gelecekteki kalkınması için amaca yönelik bir çözüm olacağı kabul edilmiştir. Bakü'nün bu sınırlar içindeki toplam alanı 21,95 hektardır.

1969 yılında Azerbaycan halkının milli lideri Haydar Aliyev cumhuriyetin başına geçince Azerbaycan Cumhuriyeti'nde sanayiye yönelik tutumlar değişmiştir (Azizov, 1980). Haydar Aliyev liderliğinde, SSCB'nin merkezi yetkililerine cumhuriyetin yalnızca petrol üretimine odaklanan tek taraflı endüstriyel gelişiminin kaldırılması için bir çağrı hazırlanmıştır. Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları dikkate alınarak mühendislik, enerji, madencilik, gıda ve diğer alanlar gelişmeye başlanmıştır.

1960-1990 yıllarında Bakü'deki sanayi yapılarının mimarisi hem binaların mimari ve sanatsal içerikleri hem de mimari-planlama açısından yüksek zirvelere ulaşmıştır. Moskova Caddesi'ndeki ayakkabı fabrikası (mimar R. Aliyev, R. Mammadov), Metbuat Caddesi'ndeki yayın kompleksi (mimar Ö. Ömarov), ev tipi klima fabrikası (mimar S. Sardarov, Y. Tişenkoy, vb.), şampanya ve şarap fabrikası, radyo fabrikası vs. o yılların sanayi mimarisinin örnekleri sayılabilir (Naghiev ve Huseynov, 2013: 212-215).

Bu dönemde Azerbaycan'da ulusal ekonominin tüm sektörlerinin yanı sıra petrol, doğalgaz ve özellikle açık deniz petrol üretiminin yüksek dinamik gelişimi ile karakterize edilmiştir. 1970 yılında "Hazardenizneft" Üretim Birliği tesis edilmiştir ve SSCB Petrol Sanayisi

Bakanlığı Hazar Denizi'nde Azerbaycan petrolcülerinin deniz koşulları altında iş deneyimlerini dikkate alarak Hazar Denizi'nin tüm sektörlerinde (o yıldan itibaren Hazar Denizi sektörlerine ayrılmıştır) jeolojik arama, sondaj, geliştirme, işletme ve diğer işleri Azerbaycan petrolcülerine havale edilmiştir.

Bugüne kadar, Hazar Denizi'nde kullanılan teknik ve diğer ekipmanlar sadece 40 m'ye kadar derinlikteki alanlarda çalışmaya izin verilmekteydi. O dönemde, Hazar Denizi'nin Azerbaycan bölümünde 40 metreye kadar ümit vaat eden derinliklerde neredeyse tüm petrol ve doğalgaz kuyuları keşfedilmiştir. Denizde petrol ve doğalgaz üretimindeki artış daha derinlerde bulunan petrol ve gaz alanlarından kaynaklanmaktaydı. Azerbaycan halkının ulusal lideri Haydar Aliyev'in girişim ve çabaları sonucunda 1970-1980 yıllarında Azerbaycan'a 75 çeşitte 400'den fazla ağır kaldırma kapasiteli vinç gemisi, boru döşeme gemileri, sismik, yolcu vb. gemiler getirilmiştir. 2 bin 500 ton kapasiteli Azerbaycan ağır kaldırma kapasiteli vinç gemisi, Hazar Denizi'ne indirilmiştir. Bunun dışında ilk başta o yıllarda denizin 70 m derinliğinde bulunan kuyularda jeolojik arama çalışmaları yapmak için "Hazar" tipi kendinde tahrikli sondaj kulesi ve daha sonra 200 m derinliklerde çalışmaya izin veren "Shelf" tipi yarı dalgıç sondaj kulelerinin satın alınması sonucu denizin daha derin yerlerinde zengin petrol ve doğalgaz kuyularını keşfetmek için zemin oluşmuştur.

Sonuç olarak, 1960'lı yılların sonlarına kıyasla 8 yeni petrol ve doğalgaz kuyusu keşfedilmiş, petrol rezervleri iki katına ve doğalgaz rezervleri ise üç katına çıkmıştır. 1975 yılında toplam petrol ve doğalgaz üretimi 27,1 milyon tona (konvansiyonel yakıt) ulaşmıştır. 1980'li yıllarda yüzer sondaj platformlarının sayısı 11'e ulaştı ve kullanımları sonucunda günümüzde Azerbaycan petrolünün büyük kısmını oluşturan ve denizin 80-350 m derinliğinde bulunan zengin petrol rezervlerine sahip kuyular bulunmuştur (Güneşli, Çırak, Azeri vs.).

O dönemde dünyada eşi benzeri bulunmayan Bakü Derin Temeller Fabrikası'nın Azerbaycan'da - Bakü'de inşası için Sovyetler Birliği'nden 450 milyon USD tahsis edilmiştir.

Bu yıllarında Azerbaycan'ın sanayi potansiyelinin gelişmesi nedeniyle, cumhuriyetin birçok kenti, özellikle cumhuriyetin başkenti Bakü, yeni şehirler ve gelecek vaat eden küçük ve orta

şehirler bölgesel merkezler hem bölgesel, hem de nüfus sayısı açısından etkili bir şekilde gelişmekteydi.

Azerbaycan arazisinin sadece % 7,1'ini oluşturan Apşeron Yarımadası, ana sanayi üretim sektörünün 4/5'ini oluşturmaktaydı. Apşeron'daki yerleşim sorununun çözümü açısından bakıldığında, sanayi kuruluşlarının Bakü'den gelecek vaat eden kalkınma bölgelerine taşınması fırsatları nadiren kullanılmaktaydı. Bundan dolayı, belirli mekânsal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Yoğun nüfus artışı, sanayi alanların genişlemesi, ulaşımın iyileştirilmesi Bakü kentinin bölgesel kalkınma sorununu daha da kötüleştirmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 1991 yılında ve sonraki yıllarda ülkenin bağımsızlığı, özgürlüğü ve egemenliğinin bir sonucu olarak köklü değişiklikler yaşanmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığı kazanmasının ardından yaşanan Birinci Karabağ savaşı tüm ülke tarihinde derin yaralar açmıştır. Savaş nedeniyle ülke uzun süre boyunca kaos ve istikrarsızlık içerisinde kalmıştır. Savaş sonrasında Azerbaycan Cumhuriyeti, topraklarının beşte birini işgal eden Ermenistan'ın tecavüzünün yol açtığı sorunları gidermek zorunda kalmıştır (Aliyev, 2022). Bu sorunlardan en önemlisi ise Dağlık Karabağ çatışması sırasında evlerini ve her şeylerini bırakmak zorunda kalan insanların barınma ihtiyacının karşılanmasıdır. Bu insanların çoğunun Bakü kentine göçmesi ile birlikte kentsel nüfusta plansız büyüme, insanlara barınma hakkını sağlamanın yanında sosyal ve kamusal hizmetler, ulaşım vs. gibi hizmetlerin sağlanmasında bir sıra sorunlara yol açmıştır. Bunlarla yanaşı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin özgürlüğüne kavuşması sonucunda SSCB ve diğer bazı cumhuriyetler arasındaki ekonomik bağlar kopmuş ve neticede Bakü'de yer alan fabrika ve diğer üretim birimleri potansiyel değerlerini kaybetmiş ve kapanmıştır. Bu dönem Azerbaycan'ın yeni tarihini kapsayan “Yeni petrol stratejisinin” ortaya çıkmasıyla karakterize edilmektedir (Vikipedi, 2021).

1994 yılında Haydar Aliyev'in Azerbaycan Cumhuriyeti'nin liderliğine dönmesi ve halk tarafından cumhurbaşkanı olarak seçilmesi sonucunda Azerbaycan'ın iç siyasi durumu istikrara kavuşmuş ve büyük uluslararası petrol yarımlarının için koşullar sağlanmıştır. Bu gelişmeler hem Türk hem de yabancı yatırımcıları Bakü'ye çekerek büyük ölçekli inşaat çalışmalarının yapılmasına sebep olmuştur.

2000 yılından itibaren Bakü’de 16-22 katlı geniş ölçekli binaların inşaatına başlanılmıştır. Bu tip konut yapılarının inşası her ne kadar olumlu bir gelişme sayılsa da, mimari çözümlerinde standartların dışına çıkılması, yapıların birbirine çok yakın olması, şehir planlama düzenlemelerine uyulmaması ve çevreye ilişkin dil birliğine dikkat edilmemesi gibi olumsuz yönleri de ortaya çıkmıştır (Kasimov, 1994).

Bu dönemlerde aynı zamanda küçük ve orta ölçekli üretim de sistematikleştirilmiştir. İnşaat malzemeleri üretimi aktif olarak gelişmiş, tarımsal ürünlerin işletmeleri için araç üretimine başlanmıştır. Şarap üretimi iyileştirilmiştir. Bununla birlikte, 2000 yılına kadar yeni üretimlerin payı, petrol sektörünün % 20’ni oluşturmuştur.

Endüstriyel mimari, 2000 yılından sonra yeni ve modern bir aşamada Bakü kenti fabrikaların, yeni tesislerin, hafif sanayi ve gıda işletmelerinin, büyük su tesislerinin, tarımsal ürünleri işleme tesislerinin inşası ve iyileştirilmesi sırasında kendini göstermeye başlamıştır.

Bu dönemlerde Bakü kenti ve yakınlarında çelik fabrikası, “Kaspian Fiş”balık” konserve fabrikası, makarna fabrikası, şampanya fabrikası gibi bir sıra sanayi yapılarının inşası tamamlanmıştır. Bunun yanında yeni dijital telefon ağları ve iletişim hatlarının devreye alınması, santrallerin restorasyonu ve yeni ünitelerin devreye alınmasıyla birlikte inşaat sektörü aktif şekilde gelişmiş ve 200’den fazla özel üretim kompleksi, kümes hayvanı fabrikası, değirmen vs. inşa edilmiştir (Naghiev ve Huseynov, 2013: 322-325).

1995-2005 yıllarında Bakü arazisinde inşaat için ayrılan toplam alan, son 40 yılda inşaat için ayrılan alandan %57 daha fazladır. Bu tür bir gelişme ticari ve ofis binalarının istisnai bir şekilde inşa edilmesine yol açmış ve tarihi binaların ‘sermaye’ değeri önemli ölçüde düşmüştür. Bütün bunlar, sürdürülebilir şehir planlamanın ve inşaat sektörünün gelişimi için ek zorluklar yaratmıştır (Kasimzade, 2001).

Nisan 2009 yılından itibaren Şehir Planlama ve Mimarlık Devlet Komitesi tarafından “Büyük Bakü’nün Kalkınma Planı” (BBBKP) projesinin uygulanması için gereken hazırlıklar yapılmaktaydı. Projenin amacı ilk önce Büyük Bakü’nün proje arazisinin mevcut durumunun ekonomik ve ekolojik tahlillerine dayanarak Apşeron bölgesinde önümüzdeki

20-30 yıl için ana bir plan geliştirmek ve benimsemekti. Proje ayrıca Bakü'de bir şehir planlama yönetim sistemi geliştirmeyi planlamaktaydı fakat bu ana plan onaylanmamıştır.

Azerbaycan Cumhuriyetinin onurlu mimarı İlgar İsbatov'un öncülüğünde Bakü Devlet Tasarım Enstitüsü personeli tarafından hazırlanan beşinci Bakü Ana Planı mevcut planlama yapısının fiili bir yeniden yapılanma projesi olup sadece şehir içinde değil, şehir çevresinde inşa edilen yerleşim alanları, sanayi merkezleri, kamu ve hizmet kuruluşları grupları, kamu dinlenme alanları, mühendislik ve teknik tesisler ile ulaşım tesislerini birleştiren daha geniş bir hacim planlama sistemine yayılmaktadır.

Yeni Bakü Ana Planı'nın geliştirilmesi ve planlama yapısının yenilenmesi sırasında bir öncekinden farklı olarak sadece kentin doğal ve doğru bir şekilde mevcut veya belirlenmiş sınırları değil, ayrıca komşuluğundaki arazi ve yerleşim yerlerinin (Sumgayıt, Hırdalan, Hövsan vb.) yeniden yapılanma önlemleri de değerlendirilmektedir. Komşu yerleşim yerleri ile Bakü arasındaki güçlü üretim, ekonomik, kültürel, kamu, ulaşım ve diğer bağlar onları mekânsal planlamada yakınlaştırmaya ve bu etkileşim sistemini kümeleşmeye dönüştürmeye yardımcı olmaktadır.

Çevresindeki yerleşim yerleri arasında büyüklüğüyle öne çıkan ve çok işlevli yapıya sahip Bakü kenti izolasyonunu kaybetmiş ve tek merkezli yığılmanın ana parçası olarak kabul edilmektedir. Bakü aglomerasyonu kapalı bir planlama yapısına sahip komşu yerleşim yerlerinin mekanik varlığı ile değil, tüm köyleri ve açık yerleşim yerlerini tek bir bölüme bağlayan ve değişen yaşam ihtiyaçları temelinde gelişen bütün bir planlama sistemi olarak tanımlanmaktadır.

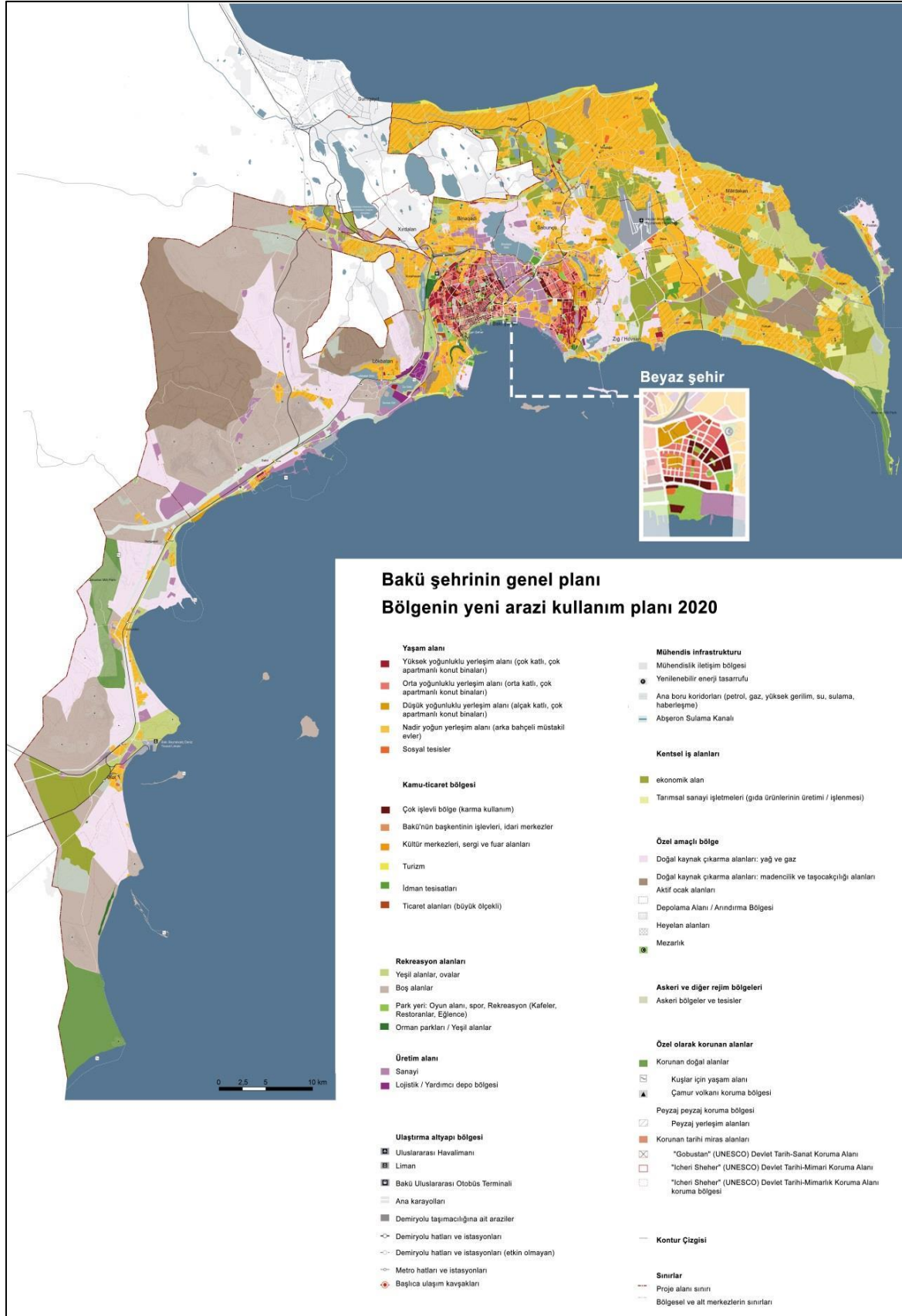
Bakü'nün Ana Planı, 2020-2040 yılları için 20 yıllık bir perspektif dönemini kapsamaktadır. Bakü 2040 Ana Planı 2019 yılında hazırlanmaya başlamış ve 2020 yılının aralık ayında tamamlanmıştır (Harita 6.5). Ana Planın ilk aşamasında (2020-2027) özellikle en önemli hususlar: bölgesel imar ve çok merkezli kentsel çözümler, sermaye inşaatı, ulaşım altyapısı, sosyal kurumlar, mühendislik ve iletişim sistemleri, çevresel rehabilitasyon ve çevre düzenlemesi üzere faaliyetleri belirlenmektedir. Bir sonraki adım olarak, ilk aşamada elde edilen sonuçlar dikkate alınarak başkentin sürdürülebilir kalkınması ve elverişli bir kent ortamını yaratmak için bu alanlardaki faaliyetlerin sürdürülmesi ve ayrıca Ana Plan kapsamında konut stoku, sanayi sonrası dönemin gereklerine göre planlanan kamu-iş

(karma) bölgeleri, toplu taşıma, yeşil alanların ve ıslah edilmiş alanların mühendislik tesislerinin kapasitesinin hesaplama dönemi için Ana Plan'ın teknik ve ekonomik göstergelerinde belirtilen parametrelere getirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması planlanmaktadır.

Bakü Ana Planı, 4 öncelikli hedef temelinde hazırlanmıştır. Bu hedeflere ulaşmak için koordineli planlama çalışmalarının uygulanması önerilmektedir. Bakü Ana Planı kapsamında ana odak noktası aşağıdaki alanlar olacaktır:

- Kentin sürdürülebilir gelişimi;
- Kentsel ve çevresel rejenerasyon;
- Kentin mimari imajına ve tarihi mirasına gösterilen özen;
- Kent içi yeni konsept (Kasimzade, 2001).

Bakü 2040 Ana Planı'nın hedeflerinden yola çıkarak kentin sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi, kentin çevresinde kentsel yenilenmenin gerçekleştirilmesi, kentin mimari mirasının korunması ve kentiçi yeni bir içerik geliştirilmesi doğrultusunda Bakü'nün güçlendirilmesi neticesinde karma kullanımla desteklenmiş farklı tip konut, idari ve ticari alanları içeren Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi geliştirilmekte ve uygulanmaktadır.

Harita 6.5. Bakü Kentinin 2040 Ana Planı - Arazi Kullanımı (Aliyev, 2022)

6.2. Siyah Şehir Petrol Sanayi Bölgesinin Konumu ve Tarihsel Gelişimi

Bakü'nün doğu kesiminde yer alan Siyah Şehir XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ilk petrol patlamasının mirası ve uzak geçmişin kentsel planlama önlemlerinin sonucu olarak kabul edilmektedir. Yaklaşık 100 yıldır bölge “siyah altının” işlenmesi, depolanması ve taşınması için çeşitli altyapıların yoğunlaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Siyah Şehir, yerel petrol arıtma endüstrisinin başarısı nedeniyle Bakü yakınlarında ortaya çıkan küçük bir yerleşim yeri sayılmaktadır. Fakat bu bölgede ağırlıklı olarak petrol fabrikaları yer almıştır.

Fabrikaların ortaya çıkması, Bakü'nün yakında bir sanayi kenti olacağını habercisiydi. Bakü'nün giderek hızlanan gelişimi, 17 Şubat 1872 tarihinde petrol sanayisindeki yükümlülükler sistemini (kiralama) ortadan kaldıran bir yasanın kabul edilmesinden sonra başlamıştır. Bu olay Bakü için çok önemliydi. Sadece Azerbaycan'da değil, tüm Rusya'da petrol sanayisinin gelişmesi yolunda çok ilerici bir adımdı. Bu olay Bakü'nün şehir planlamasında da etkili olmuştur.

İsveç vatandaşı Robert Nobel 1874 yılında Bakü'ye gelerek Nobel Kardeşleri Şirketini kurmuştur. Daha sonra 1889 yılında Fransız yatırımcı F. Rothschild tarafından Hazar-Karadeniz Şirketi kurulmuştur. XIX. yüzyılın sonlarında ise İngiliz sermayesinin temsilcisi James Vishau Bakü'ye gelmiştir. İleriki zamanlarda Belçika, Almanya, ABD ve diğer ülkeler Bakü petrol sanayisine nüfus etmeye başlamışlardır. Onlar Abşeron'un doğal kaynaklarını açıkça yağmaladılar ve kısa bir süre sonra Rusya'daki devrimci hareketin önde gelen liderlerinden birine dönüşerek Bakü proletaryasını acımasızca sömürmeye başlamışlar (Naghiev ve Huseynov, 2013: 75-80).

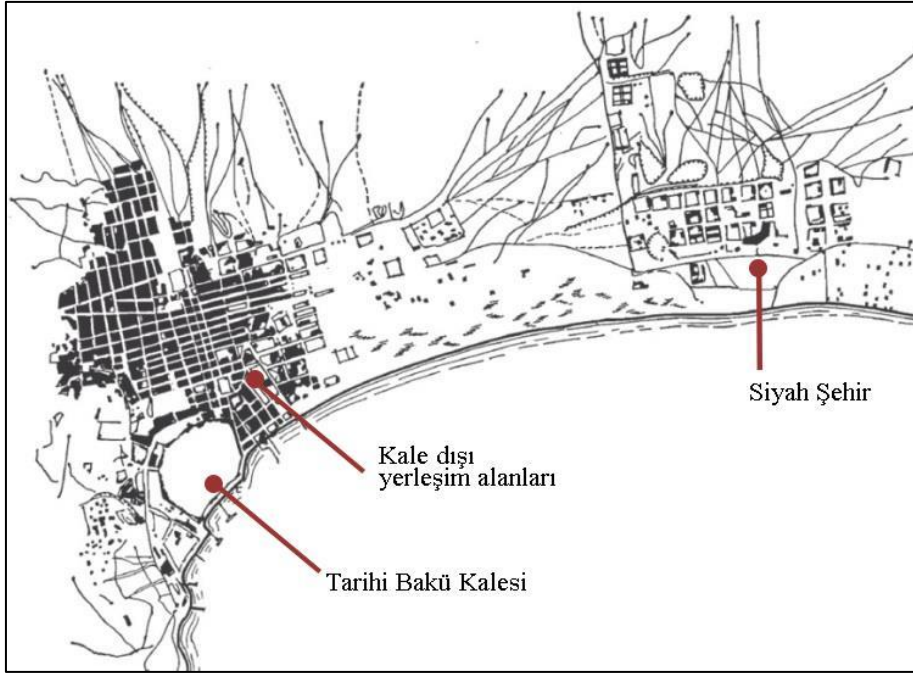
1870'li yılların başlarında Bakü'de çok sayıda petrol rafinerisi vardı ve bunlar kentte dağınık geniş bir alanı işgal etmekteydi. Petrol sanayisinin yoğun gelişimi bölgenin genellikle doğusuna doğru üç paralel yolun geliştirilmesi için zemin oluşturmaktaydı. Forstadt'taki bu yakınlık, onun gelişimi ve orada uygun yaşam koşullarının sağlanması üzerinde olumlu bir etkiye sahip değildi. Buradaki temel sorun fabrikaların inşaat tesislerinin çok fazla yer kaplaması ve bir şekilde organize olmalarına rağmen, fabrikalardan gelen sürekli koku ve dumanın genel olarak bölgedeki büyük ölçekli yerleşimlerin inşası için elverişsiz koşullar

sağlamasıydı. Bu kapsamda 1873 yılında birçok fabrikanın Bakü dışındaki boş alanlara kaldırılması emri çıkarılmıştır. Bu dönemde artık Siyah Şehir alanında 100'e yakın fabrika, ticarethane ve konut inşa edilmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında hızla gelişen petrol endüstrisi Bakü çevresinde geniş bir alanı kaplamış ve bu bölgede bulunan fabrikalardan çıkan duman ve is tüm alanı kaplamıştır. Kullanıcılardan gelen çok sayıda şikayet ve kamusal yaşamdaki canlanma guberniya⁶ yetkililerini kentin normal gelişimini engelleyebilecek yerleşim yerlerinin yakınında bir sanayi bölgesi kurulması konusunu ciddiye almak zorunda bırakmıştır. Guberniya petrol rafinerilerinin kentin otlaklarına taşınması konusunu gündeme getirmiştir. Bunun üzerine 1870 yılında guberniya yetkilileri, şehirde ve şehrin yerleşim alanlarında bulunan 147 fabrikanın yıkılmasına ve şehrin yerleşim yerlerinden 2 km uzakta olmak kaydıyla boş alanlara taşınmasına karar vermiştir.

Girişimcilerin haklarının kentsel gelişme ve kamu yararı için böylesine büyük çaplı bir ihlali, kapitalist Bakü tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir olay olmuştur. Fabrika bölgesinin kent otlaklarının doğusuna taşınması amacıyla 1876 yılında yeni arazilerin planlaması için bir proje hazırlanmıştır. Burada kentin merkezinden kaldırılanlar yerine yeni petrol rafinerileri inşa edilmiştir. Siyah şehrin “dışında iyileştirilmiş sağlık koşullarına sahip petrol rafinerileri inşa etmek” kesinlikle yasaklanmıştı. Böylece kısmen Keşle köyünün otlaklarında ve kentin dinlenme yerlerinde – yerel halkın meyve ve sebze bahçelerinin bulunduğu yerde adını karanlık fabrika binalarından almış Siyah Şehir ortaya çıkmıştır (Harita 6.6) (Nerimanoğlu, 2020).

⁶ Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti dönemlerinde (1708-1929 yılları) varolan yönetim bölümü. Guberniya sistemi ilk kez I. Petro Tarafından uygulanmıştır (Vikipedi, 2021).

Harita 6.6. 1878 yılında Bakü'nün ana planı – Siyah Şehir'in konumu (Dadaşova ve ark., 2013)

Rus şehir planlama tarihinde ilk kez bir sanayi bölgesi için doğru bir geometrik planlama projesi geliştirilmiştir. Planlama projesine göre, Siyah Şehir'in mahalleleri dikdörtgen bir ağ şeklinde inşa edilmiştir. Geniş ve düz otoyollar sanayi bölgesinin büyük mahallelerini birbirine bağlamaktaydı. Bu otoyollardan biri, çok sayıda otoyola doğrudan erişimi olan bir şehir meydanında sona ermekteydi.

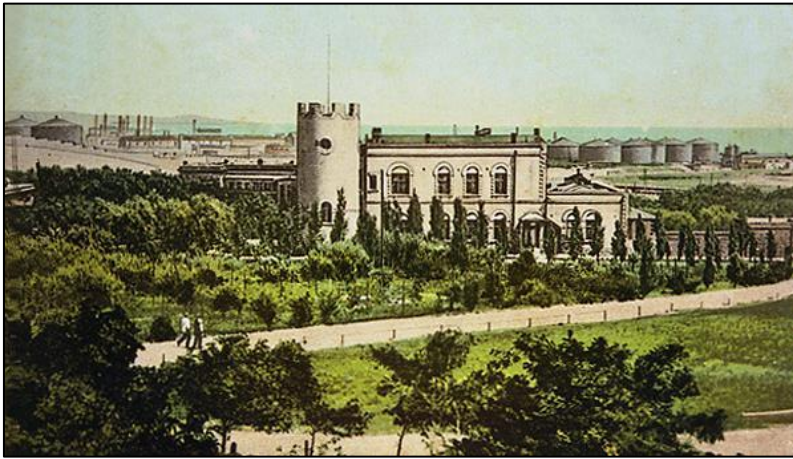
Küçük mahalleler ve dar sokaklardan oluşan küçük bir ağa sahip Siyah Şehir'de yeni dönem için karakteristik olan planlama ölçeği ve sanayi bölgesini yerleşim alanlarından uzak tutmanın önemin iyi anlaşılmış olması açıkça görülmektedir.

Başlangıçta, Siyah Şehir'in güney mahallelerinde sadece petrol rafinerileri inşa edilmiştir. Köylerarası yollar ve Siyah Şehir'in kuzeyi de 1876 tarihli planına uygun binalarla doldurulmuştur.

Siyah Şehir'in kıyı şeridi ancak oradaki bataklık alanı kuruduktan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Sonraki dönemde Siyah Şehir planlamasında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ancak inşaatı sırasında, teknik kazanımlar ve üretim sürecinin iyileştirilmesi nedeniyle düzenli olarak yeniden yapılanma ve onarım çalışmaları yapılmıştır. Projede belirtilen sınırlar dahilinde Siyah Şehir civarında inşaat için alan kalmadığından dolayı

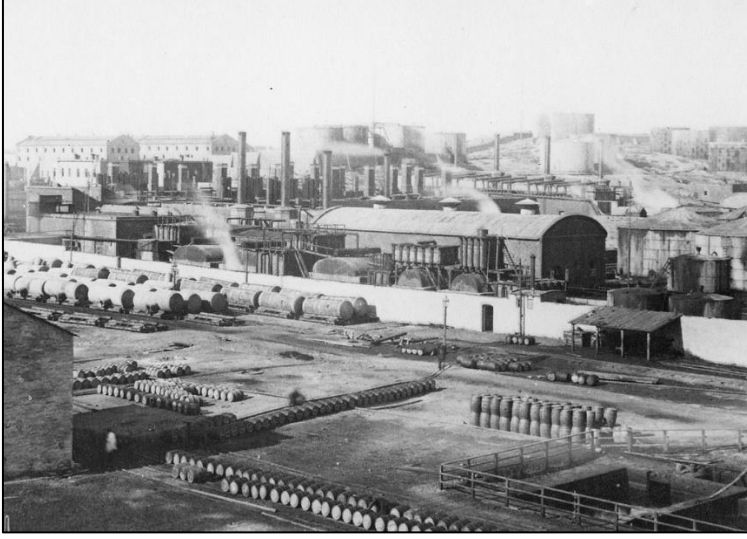
fabrika sahipleri işletmeye uygun yeni arsalar aramaya başlamışlar. Fabrikalar zamanla gelişerek daha büyük alanları kaplamaya başlamış ve Siyah Şehrin en büyük mahalleleri bile bu tür fabrikaların yeni gereksinimlerini karşılayamamıştır. Girişimciler göre, alan yetersizliğinin yanında bölgesel sorunlar da ortaya çıkmaya başlamış ve demiryollarının geçeceği geniş alanlara ihtiyaç doğmuştur (Aliyev, 2022).

Bu açıdan en uygun yer Siyah Şehir’e yakın bölge olan ve arazisinde tez bir zamanda daha bir sanayi bölgesinin oluşturulacağı Keşle köylülerine ait arazi olmuştur. 1902 yılının sonunda, burada yaklaşık 20 büyük petrol rafinerisi ve petrol endüstrisi ile ilgili ticaret işletmesi kurulmuştur (Montaşov Kardeşlerin fabrikaları, Hazar-Karadeniz Şirketinin fabrikaları, Çıbayev Kimya Fabrikası, vs.). Siyah Şehir’in bir kısmında petrol çıkarma ve rafine etmek yasak olduğundan dolayı burada kentin merkezi, yani Beyaz Şehir kurulmuştur. Beyaz Şehir Siyah Şehir’in devamıydı. Beyaz Şehir alanında petrol zenginlerinin barınması için evler inşa edilmiştir. Bu yapılardan en önemlileri ise Nobel Kardeşlerin yerleşim yeri - Villa Petrolea ve çevresinde inşa edilen tiyatro ve kulüp binalarıdır (Resim 6.1). Siyah Şehir’in aksine, Beyaz Şehir’deki fabrikalar daha modern ve daha işlevseldi ve bölge daha az kirliydi. Bakü’nün sanayi bölgesinin gelişme eğilimleri, tam olarak Beyaz Şehir’e yansımıştır (Nerimanoğlu, 2020).

Resim 6.1. Nobel Kardeşlerinin yerleşim yeri – Villa Petrolea (Asbrink, 2002)

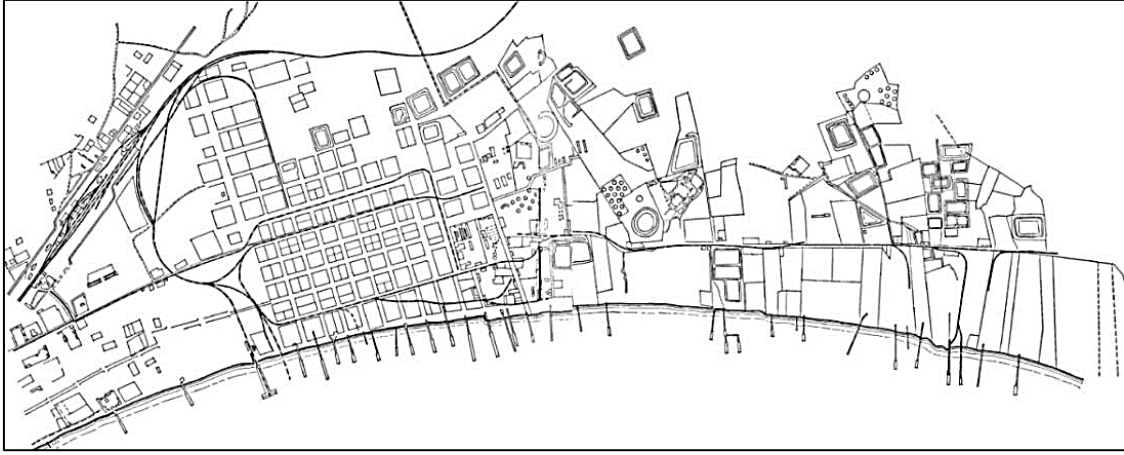
Siyah Şehir alanının yaşam koşulları Beyaz Şehir’e göre çok daha kötü durumdaydı. Fabrika işçilerinin çoğunluğu burada yaşamaktaydı. Fabrikalardan ve petrol rafinerilerinden çıkan siyah duman ve his araziye siyaha boyamış ve bölgenin haklı olarak “Siyah Şehir” olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Resim 6.2).

Resim 6.2. Bakü Siyah Şehir petrol sanayi bölgesinden görünüm

1890 yılında Siyah Şehir alanına gelen bir Türk seyyah burayı; “Her şey siyah; duvarlar, toprak, hava ve hatta gökyüzü. Yağı hissediyorsunuz, dumanı içinize çekiyorsunuz ve kötü kokü sizi boğuyor. Gökyüzünü kaplayan duman bulutları arasıda yürüyorsunuz.” şeklinde anlatmıştır (Aliyev, 2022).

Kapitalizmin gelişme aşamasında, boş arazilerin geliştirilmesinde artık yeni ilkeler tercih edilmekte ve Siyah Şehir dikdörtgen ağının planlanmasına dayanan belirli kurallara önem verilmemiştir. Artık her şey sadece sanayicinin çıkarlarına ve fabrikanın teknik gereksinimlerine bağlı düzenlenmiştir. Aynı şekilde Beyaz Şehir alanının da gelişme aşaması düzenli planlama faktörüne göre uygulanmamıştır. Sadece bazı istisnai fabrikaların inşası belli bir seviyeye kadar düzenli bir şekilde yapılmıştır. XX. yüzyılın başlarında Bakü’de büyük sanayi bölgesi ortaya çıkmıştır. Sanayiciler ve fabrika sahipleri şehir yönetiminden farklı olarak işlerinde daha ciddi tutum sergilemiş ve bu açıdan sanayi bölgesinin yeni planlama sisteminin küçük mahalleler ve dar sokaklar üzerindeki üstünlüğünü çabucak değerlendirmiş ve kentin yönetiminde daha fazla söz sahibi olmuşlardır. Bu nedenle de sanayi alanının yeni planlama sistemini bozmakta zorluk çekmemişlerdir (Fatullayev, 2013). Yapılan planlamalar sonucunda artık 1900’lü yıllarda Bakü dünyanın en önemli petrol kentlerinden birine dönüşmüştür (Harita 6.7).

Harita 6.7. Bakü Siyah Şehir alanının 1899 yılındaki planı (Fatullayev, 2013)

İkinci dünya savaşı sırasında SSCB'nin faşizme karşı kazandığı zaferde Sovyet askeri ve nakliye aracılığında Siyah Şehir petrol ürünlerinin etkisi büyük olmuştur. Bu nedenle Adolf Hitler savaş döneminde Bakü'nün Siyah Şehir petrol sanayi bölgesinin peşine düşmüştür. Bu kapsamda 25 eylül 1942 tarihinde Hitler Siyah Şehir alanına saldırı planı hazılamış, fakat geçen sert kış Hitler tarafından planlanan saldırının önüne geçmiştir (Aliyev, 2022).

1950 yıllarından itibaren Urallar ve Volga arasındaki bölgede, Obi nehrinin alt kısımlarındaki bataklıklarda yeni petrol bölgelerinin kurulması sonucunda petrol çağının lideri olan Siyah Şehir alanı SSCB için eski önemini kaybetmiştir (Aliyev, 2022). Neticede bölgede yer alan fabrikalar kent merkezinden uzaklaştırılmış ve Siyah Şehir neredeyse 2000'li yıllara kadar çevresel durumu kötüleşmiş bir banliyö alanına çevrilmiştir (Resim 6.3; 6.4 ve 6.5).

Resim 6.3. Dönüşüm öncesi atıl halde kalmış Siyah Şehir petrol sanayi bölgesinden görüntüler (Azər Tac, 2022)

Resim 6.4. Dönüşüm öncesi Siyah Şehir petrol sanayi bölgesindeki yaşam alanları (Report, 2015)

Resim 6.5. Dönüşüm öncesi Siyah Şehir petrol sanayi bölgesindeki petrol atıkları (Azər Tac, 2022)

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması ile birlikte yaşanan hızlı gelişim Bakü kenti içinde yer alan sanayi alanlarının kentin dışına doğru taşınmasına ve atıl işlevsiz kalan banliyö alanlarına dönmüş bu boş arazilerin yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Bu projelerden en kapsamlısı ise Siyah Şehir petrol sanayi bölgesi için geliştirilen Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesidir.

6.3. Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Proje Süreci

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra, ulusal lider Haydar Aliyev'in geliştirdiği yeni petrol stratejisinin başarılı bir şekilde uygulanması sonucunda Azerbaycan'da 221 hektarlık bir alanı kaplayan bir "Siyah Şehir" ortaya çıkmıştır.

Bugün, Bakü Körfezi'nin merkezinde bulunan Siyah Şehir'in yeniden canlanması için eşi benzeri görülmemiş bir perspektif oluşturulmuştur. Başkent merkezinin doğu kesiminde,

dinamik olarak gelişen bir kentsel altyapı ile çevrili ve 1650 hektarlık arazinin yeni bir kent olarak yeniden canlanma ve yatırım için en cazip fırsatlardan biri hâline gelmesi şansı ortaya çıkmıştır (Harita 6.8). Siyah Şehir alanı denize doğru eğimli bir topoğrafyaya sahiptir. Bakü Beyaz Şehir, modern dünyanın en büyük projelerinden biri ve ekolojik olarak ekilmiş toprak araziye sahip eski bir sanayi sitesi üzerine inşa edilmektedir (Baku White City, 2021).

Harita 6.8. Beyaz Şehir'in konumu (Baku White City, 2021)

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile onaylanan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde çevresel durumu iyileştirmek için 2006 ve 2010 yıllarında Kapsamlı Önlemler Planı" çerçevesinde eski sanayi tesisleri kentten taşınmış, kirlenen alanlar temizlenmiş ve sahil bulvarı iyileştirilmiştir (Nerimanoğlu, 2020). (Ek-2)

Bakü Belediye Başkanı'nın 11 Haziran 2007 tarihli emriyle arazisi şu anda ana otoyollardan biri olan ve Bakü'nün merkezini Haydar Aliyev Uluslararası Havalimanı'na bağlayan Siyah Şehri restore etme ve planlama kararı alınmıştır (Harita 6.9). 20 Mayıs 2010 tarihinde Bakü Kenti Yönetim Kurulu altında Mimarlık ve Şehir Planlama ana bölümü, 21 Haziran 2010 tarihinde ise Azerbaycan Cumhuriyetinin Şehir Planlama ve Mimarlık Komitesi Beyaz Şehir ana planının onayını gerçekleştirmişlerdir (Azertac, 2014).

Beyaz Şehir dönüşüm projesinin ilk aşaması 221 hektar arazinin yenilenmesini kapsamaktadır. Kentsel dönüşüm projesinin ilk ve en önemli amacı bu atıl kalmış alanının ekolojik durumunu iyileştirerek Bakü kentinin yeni modern merkezi hâline getirmektir.

Harita 6.9. Beyaz Şehir projesinin ana planı (Baku White City, 2021)

Bakü Beyaz Şehir gelişiminin temel ilkesi ise projenin sosyal, ekonomik ve çevresel konsolidasyonu açısından sürdürülebilirliğidir. Projeye sosyal olarak farklılık kazandırılmıştır. Proje ülkenin ekonomik kalkınmasını etkilemekte olup, aynı zamanda proje çerçevesinde altyapı, enerji ve diğer kaynakların verimli kullanımı yoluyla çevre standartlarına uyulmaktadır.

Bakü Beyaz Şehir projesi, çevre güvenliği açısından altyapısının ve peyzajının verimli kullanımına bir örnektir. Bu projenin gelişimi aşağıdaki sürdürülebilirlik ilkelerine dayanmaktadır:

- Kirilenmiş toprağın iyileştirilmesi ve şu an çalışmaların yürütüldüğü arazideki mevcut çevre kirliliği etkenlerinin ortadan kaldırılması;
- Şehir merkezinin hemen yakınında bulunan ana alanda çalışmaların yoğunlaşması, mevcut altyapının kullanılmasına izin verecek ve kent dışında çevreye duyarlı arazileri kullanma ihtiyacını aza indirecektir;

- Özel ulaşım olan bağımlılığı azaltmak için toplu taşıma, metro istasyonu ve su taşımacılığının kullanımı dahil olmak üzere alternatif seçenekler kullanılmaktadır;
- Yayalar ve bisiklet kullananlar için uygun koşullar sağlamak amacıyla şehir ve kamu altyapısının geliştirilmesi;
- Yeni iş yerleri, dinlenme ve eğlence alanlarının oluşturulması için mevcut arazinin verimli kullanımı; bunların yanı sıra belediye işletmelerinin yerleşim alanlarında ve birbirlerinin hemen yakınındaki tesislerin konumu, uzun mesafeli yer değiştirme ihtiyacını önemli ölçüde azaltacaktır;
- Bakü ve Azerbaycan’a ekonomik kalkınma ve çeşitlilik kazandıran yeni ufuklar;
- Mevcut yeşil alanların ve parkların iyileştirilmesi ve yenilerinin kurulması;
- Sokakları ve caddeleri yeşillendirerek yol kirliliğinin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi;
- Boyut, hedef pazar ve değer bakımından farklılık gösteren farklı konut türlerinin kombinasyonu karma sosyal konut grupları oluşturmaya yardımcı olmaktadır (Baku White City, 2021).

Dünyaca ünlü mühendislik ve mimari tasarım şirketi ATKINS (İngiltere) Bakü Beyaz Şehir Projesi’nin baş danışmanı olarak görev yapmıştır. Projeye UN Studio, DLR Group, RTKL gibi yabancı ve Konstruktor MMC gibi yerli mimarlık ve mühendislik şirketlerinin yanı sıra efsanevi Norman Foster tarafından kurulan ünlü mimarlık şirketi “Fosters+ Partners” ve ticari alanların organizasyonunda geniş deneyime sahip Amerika Birleşik Devletleri’nin tanınmış “F +A Architects” mimarlık bürosu da dâhil edilmiştir (Nerimanoğlu, 2020).

Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesi ilk aşamada 221 hektar alanı kapsamış, fakat daha sonraki aşamada hem doğu hem de batı yönlerine doğru 621 hektara kadar büyütülmüştür (Harita 6.10; Harita 6.11).

Harita 6.10. Beyaz Şehir projesinin ilkin aşaması (Baku White City, 2021)

Harita 6.11. Beyaz Şehir projesinin son hâli (Baku White City, 2021)

Proje konseptinin oluşumunda mimari çeşitlilik, ekolojik uyumluluk ve yeni alanın mevcut kentsel toplulukla iyi düşünülmüş entegrasyonu önemli yönler olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak, çok ilginç mimari örnekler ve yatırım beklentilerinin yanı sıra, arazinin canlandırılmasını ve inşasını teşvik etmek ve burada yaşama ve çalışma arzusunu harekete geçiren çekici bir ortam ve altyapı oluşturmak için bir proje öne sürülmüştür.

Rakamlar

- En büyük projelerden biri

Ekolojik olarak restore edilmiş sanayi bölgesinde inşa edilen Bakü Beyaz Şehir dünyanın en büyük modern projelerinden biri olacaktır.

- 1650 hektarlık alan

Bakü Beyaz Şehir boyutuna göre Monako'dan büyük ve İçeri Şehir ile kıyasla 1 650 hektarlık bir alanı kaplayacak ve bu mekânı Kafkasya'daki en büyük proje hâline getirecektir.

- 280 000 nüfus

Proje tamamlandığında Bakü Beyaz Şehir nüfus sayısına göre Andorra Prenslığı'nin nüfusundan daha büyük olacaktır.

- 350 hektarlık manzara

Londra'nın en büyük parklarından biri olan Hyde Park'ın arazisinin yarısından fazlasını kapsayacaktır.

- 10 mahalle

Bakü Beyaz Şehri, 10 komşu mahalleyi birbirine bağlamaktadır (Harita 6.12). Her yerleşim alanının başarılı inşaatı tüm Ana Planın uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

- Toplam inşaat alanı 15 milyon metrekare olacak

- 120 000 konut ve hizmet tesisi
- 6 farklı çeşit mimari yapı

Paris konutları, Knighstbridge bölgesi, Yeşil Ada villaları, Çeşme Meydanı konutları, Kule binalar ve Gökdelen grubu gibi 6 farklı çeşit mimari yapı bölgesi tasarlanmıştır.

- 240 000 iş yeri
- Merkezi Park İş Meydanı

Projenin tamamlanması ardından Bakü Beyaz Şehir 240 000 kullanıcıyı iş yeriyle temin edecektir.

- 200 000 otobüs durağı

Kişi başına düşen en büyük otobüs duraklarından biri Bakü Beyaz Şehir’de olacaktır.

- 350 hektarlık peyzaj alanı

Proje kapsamında toplam 350 hektarlık bir alanı kaplayacak şekilde peyzaj bölgesinin tasarlanması planlanmıştır. Bu peyzaj alanının en önemlilerinden ise Beyaz Şehir Bulvarı, Çeşmeler meydanı ve Nizami Parkı olacaktır.

- Kamusal mekânların varlığı

Proje kapsamında alana bulvar, meydanlar ve yeşil alanlar olmak üzere Bakü sakinlerin kullanması için 3 tip kamusal mekân yapılmıştır.

- Bulvar hattının uzunluğu

Beyaz Şehir projesi mevcut tarihi Bakü Bulvar hattını 10 km daha uzatarak onu dünyanın en uzun bulvarı yapacak ve kent sakinlerini su ile buluşturacak yeni mekânlar yaratacaktır.

- 65 metrelik Gözlem Çarkı

Boyutlarına göre bulvardaki arktan iki defa büyük ve Paris'in meşhur Gözlem arkı'ndan (Grande Roue de Paris) daha yüksek olan 65 metre yüksekliğindeki gözlem arkı deniz sahiline güzellik katacaktır.

- 4 hektarlık yeni eşmeler Meydanı

Bakü Beyaz Şehri'nin eşmeler Meydanı, mevcut eşmeler Meydanı'ndan (2 hektar) daha büyük olacaktır. Alanda farklı tip çeşmeler, yeşil alan düzenlemeleri, dinlenme ve ocuk oyun alanları gibi mekânlar yapılmıştır. Bunlara ek olarak meydanın zemininde eski fabrika binalarındaki taşların kullanılması ve burada Siyah Şehir alanının geçmişi hakkında bilgilendirici levhaların yerleştirilmesi ile Beyaz Şehir'in eski kimliğinin korunması amaçlanmıştır.

- Tarihi yapılar

Kentsel dönüşüm projesinden önce alanın atıl hale gelmesi nedeniyle Beyaz Şehir'de korunacak çok az sayıda yapı kalmıştır. Bunlardan biri Nobel Kardeşlerinin zel ikametgahı, diğerleri ise sırasıyla 2 adet petrol arıtma ve 1 adet su paylama tesisleridir. Dönüşüm sonrasında Nobel Kardeşlerinin ikametgahı restore edilerek petrol temalı müzeye dönüştürülmüş, diğer tesisler ise korunarak restore edilmiştir.

- Her bölgenin kendi manzarası

Bakü Beyaz Şehri'nin tüm incileri - genellikle izleme koridorunun sonunda bulunan ve binalar arasındaki yükseklik ve özgünlükleriyle ayırt edilen binalar, geçiş kompozisyonları ve köprüler kentsel ortama renk katarak bölgenin özgün silüetini ortaya çıkaran benzersiz unsurlar olacaktır.

- En büyük Alışveriş Merkezi

Bakü Beyaz Şehir'de bölgenin en büyük alışveriş merkezi olan Baku City Mall yer alacaktır.

- Open Mall

Nobel Caddesindeki yaya geçidi üzerinden Bulvardaki “Baku City Mall” alışveriş merkezi ile birleşen, modern eğlence ve alışveriş merkezi olan Open Mall Bakü Beyaz Şehri’nin Çeşmeler Meydanı’na güzellik katacaktır.

- Yeni metro istasyonu

Bakü Beyaz Şehri’nin Çeşmeler Meydanı’nda yer alacak yeni metro istasyonu, mevcut Azadlıg-Hatai hattının devamı olacaktır.

- Örnek bisiklet yolu

Örnek bisiklet yolu yapıldıktan sonra tüm şehir boyunca bu yollarının devamlılığı sağlanacaktır.

- Yayalar ve kaldırımlar

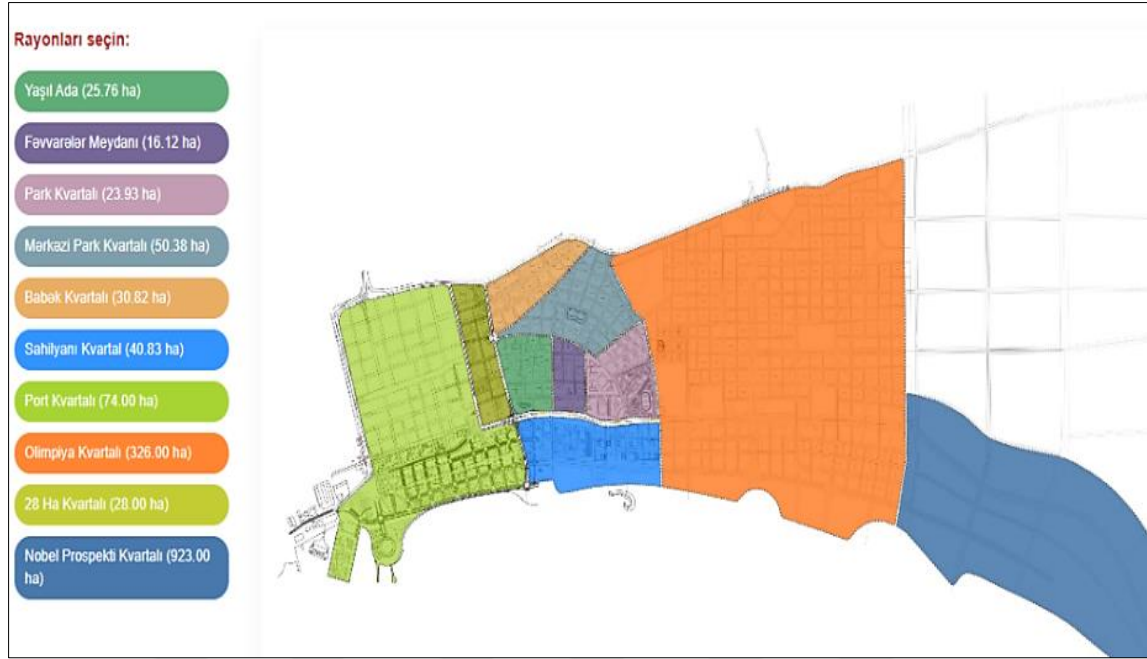
Yayalara özgü yolların, engelsiz sokakların, gerekli kaldırım ve geçit düzenlemeleri de yapılacaktır.

- Binaların yoğunluğu = 1,55

Bakü Beyaz Şehir’deki bina yoğunluğu % 1,55 olacaktır.

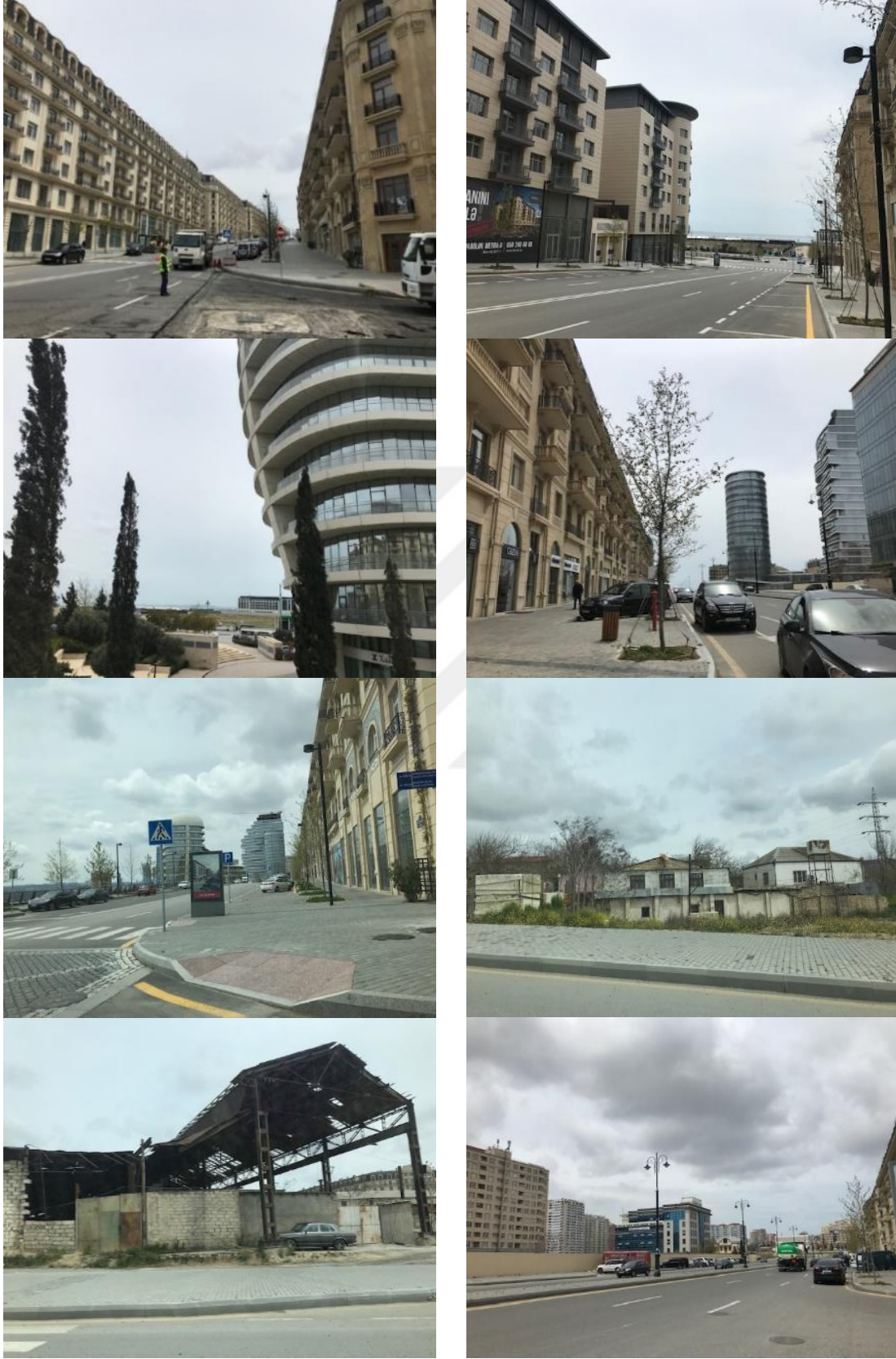
- Şehir merkezine yakınlık

Bakü Beyaz Şehir, Bakü’nün incisi olan Kız Kulesi’ne sadece 4 km uzaklıktadır (Baku White City, 2020).

Harita 6.12. Beyaz Şehir’de bölgelere göre alanların dağılımı (Baku White City, 2021)

Fikrin muhteşemliği ve yapılan işin profesyonelliği Bakü’nün modern şehir planlamasındaki en son eğilimlere entegrasyonunu sağlamakta ve Bakü Beyaz Şehir projesinin dünyanın önde gelen ve modern şehir planlama projeleri seviyesine getirmektedir (Resim 6.6).

Resim 6.6. Beyaz Şehir bölgesi'nden görüntüler

Bu projenin uygulanmasıyla Siyah Şehrin endüstriyel imajı geçmişte kalacak ve yerini Bakü Beyaz Şehir olarak adlandırılan bir uyum ve konfor alanına bırakarak kendine özgü özellikleriyle bölgede lider olan Bakü'nün yeni ve modern bir merkezine dönüşecektir (Baku White City, 2021).

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde çevresel durumunun iyileştirilmesine yönelik 2006-2010 yılları için Kapsamlı Önlemler Planı" kapsamında uygulanan Bakü Beyaz Şehir projesi yatırım miktarına bakılmaksızın yatırımcılara kamu tarafından hukuki ve kurumsal destek sağlamaktadır (Nerimanoğlu, 2020).

7. ALAN ÇALIŞMASI

Siyah Şehir alanının Beyaz Şehir'e dönüşüm projesi Bakü Belediye Başkanı H. Abutalibov'un 2007 tarihli kararından sonra başlamıştır. Endüstri miras alanı olarak bilinen Siyah Şehir, konut alanları, iş alanları, ticari merkezler, kafe ve restoranlar, spor alanları, bulvar, yeşil kamusal alanlar, Çeşmeler Meydanı, Villa Petrolea Parkı, Nobel Kardeşleri Müzesi, Nobel Petrol Kulübü, Uluslararası Konferans Merkezi vs. gibi çeşitli fonksiyonlarla yeniden işlevlendirilmiştir. Alan için kurgulanan kentsel dönüşüm sonrasında Beyaz Şehir projesinin içerisinde bulundurduğu bu yeni fonksiyonlarla beraber kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi bağlamında değerlendirilmesi ve belli sonuçlara varılması anlamlı olacaktır. Bu kapsamda Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi, literatürde bahsedilen mekânsal bileşenler çerçevesinde iki yöntem üzerinden değerlendirilecektir. Bunlardan birincisi, kişisel gözlem ve değerlendirme yöntemi ile alanın kentsel bellek bağlamında değerlendirilmesi, ikincisi ise kent kullanıcılarına yönelik yapılan anket çalışması yöntemi ile alanın algı açısından kentsel yaşam kalitesi bağlamında değerlendirilmesidir.

7.1. Kentsel Bellek Bağlamında Beyaz Şehir Alanının Değerlendirilmesi

Bakü kentinin merkezinde bulunan Siyah Şehir endüstri miras alanı, sanayileşme geçmişine tanıklık ederek, o dönemin toplumsal ve mekânsal izlerini yansıtarak ve toplumun belleğinden yer edinilerek kentin kimliğinde, kolektif bellekte ve kentsel bellekte önemli bir değere sahiptir. Siyah Şehir petrol sanayi alanı Bakü'deki ortak yaşanmışlığın mekânsal izlerini yansıtmaktadır. Bu nedenle, zamanla bu alanın yok olması veya tahrip edilmesi kentsel bellekteki sürekliliğin bozulmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda kültürel miras değeri taşıyan Siyah Şehir endüstri miras alanının koruyarak yeniden işlevlendirilmesi konusu gündeme gelmektedir. Siyah Şehir alanının Beyaz Şehir dönüşüm projesi kapsamında yeniden işlevlendirilerek alanın yeni fonksiyonları ile kentsel bellekteki etkisini ölçmek amacıyla tezin önceden belirtilmiş kavramsal çerçevesinde yer alan TICCİH tarafından geliştirilen endüstri miras alanlarının korunması yönelik ilkeler (Endüstriyel Miras için Nizhny Tagil Sözleşmesi) çerçevesinde bölgenin analizi yapılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda kentsel dönüşüm projesi kapsamında yeniden işlevlendirilen Siyah Şehir petrol endüstriyel mirasın kentsel bellek sürekliliğine katkısına ilişkin bazı değerlendirilmeler yapılmıştır. Değerlendirilmeler genel olarak kentsel belleğin mekânsal bileşenleri çerçevesinde yapılmıştır. Bu doğrultuda kentsel bellek açısından önemli bir yere

sahip olan yapıları çevrenin devamlılığını ortaya koyabilmek amacıyla Beyaz Şehir alanının dönüşümü sonrasında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin petrol sanayi geçmişini yansıtan yapılar hakkında bilgilere yer verilmektedir.

Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi öncesinde alanın köhneme sürecine girmesi ile sanayi yapılarının atıl duruma düşmesinden dolayı yeniden işlevlendirilme sonrasında alanda çok az sayıda korunacak yapı kalmıştır. Bu yapılardan biri Villa Petrolea olarak adlandırılan bölgede yer alan Nobel kardeşlerinin özel ikametgahı, diğerleri ise 19. yüzyılda Siyah Şehir alanında kurulmuş olan 2 petrol arıtma ve su paylama tesisleridir (Resim 7.1 ve Resim 7.2).

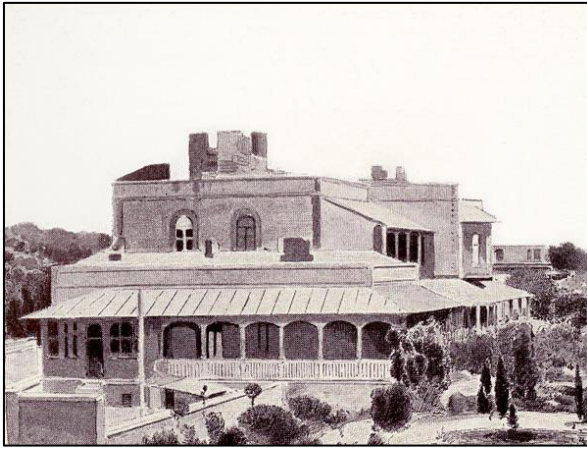
Resim 7.1. Beyaz Şehir projesi kapsamında restore edilmiş Nobel Kardeşleri'nin ikametgahı Villa Petrolea (Aliyev, 2022)

Resim 7.2. Beyaz Şehir projesi kapsamında restore edilmiş yapılar: A) 2 petrol arıtma tesisi B) su paylama tesisi (Aliyev, 2022)

Latince “petrol mülkü” anlamına gelen Villa Petrolea Bakü'nün Keşla belediyesinde bulunan ve Hazar Denizi'ne bakan tarihi bir bölgedir. Petrol Üretim Şirketi Nobel Kardeşleri (Branobel) tarafından 1884 yılında inşa edilen alan, şirketin idari ve teknik personeli için hizmet etmiştir (Resim 7.3). Konut alanlarının yanı sıra bölgede bir İsveç-

Alman okulu, bir tiyatro, bir hastane ve Nobel ailesinin bir aile konağı inşa edilmiştir. Araziyi ithal toprak ve bitkilerle iyileştirerek, Polonyalı peyzaj mimarları tarafından 10,5 hektarlık bir Villa Petrolea parkı tasarlanmıştır (ERİH, 2022). Fabrika çalışanları o zamanlar taş temelli bir veya iki katlı ahşap evlerde yaşamaktaydı. Nobel ailesinin konağının alt katlarında ofis alanları, en üst katlarında ise dinleme odaları, kütüphane ve bir kulüp yer almaktaydı. Artık 1890 yıllarında Villa Petrolea bölgesinde bowling salonu, biliardo salonu, tenis kortu gibi eğlence tesisleri inşa edilmiş, 1911’de ise bölge halkı tarafından birçok performans ve spor kulübü kurulmuştur. Villa Petrolea 1920 yılında millileştirilinceye kadar yaklaşık 40 yıl boyunca Nobel Kardeşleri’nin mülkiyetinde kalmıştır.

Resim 7.3. 1884 yılında Villa Petrolea (BNHF, 2022)

Sovyet döneminde Villa Petrolea bölgesinde bulunan binaların kullanılamaz hale gelmesi, yaşam alanlarının yıkılması, tiyatro ve kulübün bir yangında kül olmasının bir sonucu olarak alan köhneme sürecine girerek atıl duruma gelmiştir. Bunun yanında Nobel Kardeşleri’nin konağı da 2000’li yıllarına kadar bakımsız halde kalmıştır (Resim 7.4). Bu kapsamda 2004 yılında kâr amacı gütmeyen Bakü Nobel Miras Fonu (Baku Nobel Heritage Fund) adında bir kamu kuruluşu kurulmuş ve Nobel konağının orijinal durumunu yansıtacak şekilde restore edilerek yenilenme kararı alınmıştır. 2007 yılında BNHF tarafından restore çalışmaları tamamlanan Villa Petrolea bölgesinde İsveç dışında ilk Nobel müzesi olan Nobel Kardeşleri Müzesi, Uluslararası Konferans Merkezi ve Bakü Nobel Petrol Kulübü hizmete açılmıştır (BNHF, 2008). Nobel Kardeşleri Müzesi’nin temel amacı petrol endüstrisine vurgu yapan tarihi bir anıt olmasıdır. Nitekim müze, petrol temasına adanmış ve Nobel ailesinin yaşamları boyunca kullandıkları eşyaları ve mobilyaları içerisinde barındırmaktadır. Müzenin içi,

ailenin buradan ayrılmasından öncekiyle tamamen aynı olmasa da, şömine gibi bazı unsurlar çok hassas bir şekilde yeniden yaratılmaya çalışılmıştır (Resim 7.5).

Resim 7.4. Dönüşüm öncesinde 2003 yılında Villa Petrolea (BNHF, 2022)

Resim 7.5. Dönüşüm sonrasında 2007 yılında Villa Petrolea (BNHF, 2022)

Kentsel dönüşüm sonrasında Nobel Kardeşleri müzesinin yanı sıra Siyah Şehir bölgesinde yer alan iki petrol arıtma ve bir su paylama tesisleri ise sadece fanus içerisinde korunmuş, herhangi bir işlev verilmemiştir. Böylece bu yapılarda petrol endüstri geçmişini hatırlatacak bir işlevlendirme yapılmamıştır. Bakü'nün sanayi kimliğini belirli ölçülerde yansıtan bu yapılar dışında Beyaz Şehir alanının önemli kamusal mekânlarından birine çevrilen Çeşmeler Meydanının zemininde kullanılan taşlar da eskiden Siyah Şehir alanında yer alan petrol fabrikalarının binalarındaki taşlardan yapılmıştır. Taşların yapıldığı alanda aynı zamanda Siyah Şehir'in sanayi kimliği hakkında bilgi veren levha yerleştirilmiştir (Resim 7.6). Böylece dönüşüm projesi sonrasında Beyaz Şehir alanının eski sanayi kimliğinden bazı izlerin korunmasına çalışılmıştır.

Resim 7.6. Çeşmeler Meydanında eski fabrikalara ait olan taşlardan yapılmış park zeminleri ve bilgilendirici tabelalar (Aliyev, 2022)

Kentsel dönüşüm projesi kapsamında korunarak farklı işlevlerle yeniden kullanıma açılan bu yapılar dışında Siyah Şehir'de endüstriyel miras olarak değeri olan fabrika ve diğer sanayi tesisleri tarihi değerleri göz önüne alınmadan yıkılmış ve yerlerine konut, iş, rekreasyon, turistik vs. gibi alanlar inşa edilerek karma yaşam alanı ile temiz bir görüntü kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu da doğal olarak Bakü kentinin kimlik ve bellek bütününde kayıplara sebep olmuştur.

Tez çalışması kapsamında Beyaz Şehir alanının kentsel bellek açısından değerlendirmek amacıyla TICCIH tarafından geliştirilen ilkeler çerçevesinde aşağıdaki Çizelge 7.1 oluşturulmuştur.

Çizelge 7.1. Beyaz Şehir alanının TICCIH koruma ilkeleri çerçevesinde kentsel bellek açısından değerlendirilmesi

NO	İLKELER	DEĞERLENDİRME
1	Endüstriyel mirasın korunması işlevsel bütünlüğün korunmasına bağlı olduğu için bir sanayi sitesine yapılacak müdahaleler bunu mümkün olduğunca sürdürmelidir. Bir sanayi yapısındaki makineler veya bileşenler tahrip olursa/kaldırılırsa, o sanayi sitesinin değeri ve özgünlüğü de düşmüş olur.	-
2	Sanayi alanlarının hangi amaçlarla inşa edildiğinin bilinmesi sanayi süreçleri hakkında kapsamlı bir bilgi gerektirir. Bu nedenle de sanayi alanlarının tüm eski kullanımları incelenmeli ve değerlendirilmelidir.	+/-
3	Yerinde koruma her zaman öncelik olmalıdır.	+/-
4	Yeniden işlevlendirme yapılırken önemli malzemeye saygı göstermeli, orijinal dolaşım ve faaliyet modelleri korumalı ve orijinal ya da esas kullanımla mümkün mertebe uyumlu olmalıdır. Önceki kullanımı yorumlayan bir bölge önerilir.	+/-
5	Endüstriyel miras, çürüyen veya gerileyen alanların ekonomik yenilenmesinde mühim bir role sahiptir.	+
6	Müdahaleler minimum etkili ve geri dönüşümlü olmalıdır.	-
7	Eski bilinen bir duruma geri döndürme veya yeniden yapılanma düşünülüyorsa alanın bütününe fayda sağlıyorsa yapılmalıdır.	+
8	Belgesel kayıtların, imar planlarının, şirket arşivlerinin ve endüstriyel ürün örneklerinin korunması teşvik edilmelidir.	+/-
9	Sanayi sürecinde yer alan birçok eski ve modası geçmiş insan becerileri, yeri doldurulamaz önemli bir kaynak olduğundan dikkatlice kaydedilmeli ve gelecek nesillere aktarılmalıdır	-

Bu çizelgeye göre;

- 1) Alanda işlevsel bütünlüğün korunmasını sağlayacak üretim sürecine dair herhangi bir kalıntı, makine ve hatta fabrika yapısının korunmamış ve hepsinin yıkımı gerçekleştirilmiştir.
- 2) Daha önce de belirttiğimiz gibi alanda sadece Villa Petrolea bölgesinde yerleşen Nobel Kardeşleri'nin özel ikametgahı, su paylama tesisi ve iki petrol arıtma tesisi korunmuştur.

Kentsel dönüşüm projesi kapsamında korunarak yeniden işlevlendirilen tek alan olan Villa Petrolea bölgesi kapsamlı bir şekilde incelenerek tekrar değerlendirilmiştir.

- 3) Proje kapsamında Nobel Kardeşleri'nin özel ikametgahı müze işlevi verilerek korunmuş, diğer iki petrol arıtma ve su paylama tesisleri için de olduğu gibi yerinde koruma uygulanmıştır.
- 4) Nobel Kardeşleri'nin özel ikametgahı restore edilirken yapının fasadında kullanılmış malzemeye saygı gösterilerek binanın orijinalliği korunmuştur. Yapı restore edilip Villa Petrolea müzesine dönüştürülerek önceki işlevini yorumlayan bir yapıya çevrilmiştir.
- 5) Siyah Şehir miras alanı için uygulanan Beyaz Şehir projesinin hayata geçirilmesi ile kentte yeni istihdam alanları, cazibe noktaları yaratılarak Azerbaycanın ekonomisine büyük bir katkı sağlayacağı görülmektedir.
- 6) Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde eskiden alanda yer alan sanayi yapılarının buradan taşınması ve yeni modern merkezin yaratılması planlanmıştır. Alan yıkılıp neredeyse tamamen inşa edilmiş, yani maksimum müdahale yapılmıştır.
- 7) Siyah Şehir'in Beyaz Şehir'e dönüşümü ile birlikte kentin bütününe fayda sağlanmıştır.
- 8) Bu doğrultuda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.
- 9) Bu çerçevede projede herhangi bir uygulama yapılmamıştır.

Siyah Şehir'in Beyaz Şehir'e dönüşerek yeniden işlevlendirme sonrasında kentsel bellekteki değişimini ortaya koymak amacıyla çalışma alanının kişisel gözlem yoluyla değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme sonucunda Siyah Şehir'in Beyaz Şehir'e dönüşümü sonrasında kentsel bellekteki devamlılığının zarar gördüğü anlaşılmıştır. Beyaz Şehir'in kentsel belleğinin zarar gördüğünü ortaya çıkarmak için alandaki yapıları çevrenin devamlılığı ve kentin sanayi geçmişini yansıtacak yapıların, yani mekânsal bileşenlerin korunup korunmadığı sorgulanmıştır.

Sonuçlara bakıldığında, dönemin modernleşme çabasıyla içerisinde konut, iş, eğitim, ticaret ve sosyal faaliyetlerin yer aldığı Beyaz Şehir karma yaşam alanında sanayi geçmişinin önemli kalıntıları olan fabrika yapılarının işlevi ve tarihini hatırlatacak izlere rastlanamıştır. Alanda korunarak günümüze aktarılan sadece 4 yapı kalmıştır. Bunlar: dönüşüm sonrasında müzeye çevrilen Nobel Kardeşleri'nin özel ikametgahı, iki petrol arıtma ve bir su paylama tesisleridir. Fakat dönüşüm sonrasında sadece bu dört yapının korunması kentteki sanayinin izlerinin tamamen silinerek yeni bir modern yaşam alanı olarak tasarlandığı anlamına gelmektedir. Çünkü bu müze ve Çeşmeler Meydanında bulunan tek bilgilendirici tabela

dışında Beyaz Şehir alanında Bakü kentinin sanayi kimliğini yansıtacak herhangi başka bir uygulama yapılmamış görülmektedir. Nitekim, dönüşüm uygulaması fabrikaların tarihinin aktarılması konusunda fazla yetersiz kalmıştır. Bir zamanlar siyah altının kaynağı olarak bilinen Bakü Siyah Şehir alanının kentsel dönüşüm sonrasında endüstri geçmişi hakkında yüzeysel olarak bilgi vermesi kent kullanıcıların alanın sanayi tarihinin anlayamamasına sebep olmaktadır. Özetle, Beyaz Şehir alanının şuanki genel durumu kentsel dönüşüm öncesi işlevi hakkında kullanıcılara yetersiz bilgi sağlamaktadır. Bu da doğal olarak Beyaz Şehir alanının kentsel bellekteki eski yerinin sürdürmemesine, eski sanayi kimliğinin silinmesine ve zamanla kentsel bellekteki yerinin değişerek hem fonksiyonları hem de tasarım bileşenleri çerçevesinde modern karma yaşam alanına dönüşmesine neden olmaktadır. Çünkü alanda sanayi yaşamışlığının izlerinin görülememesi kentsel belleğin devamlılığını zedelemektedir.

7.2. Kentsel Yaşam Kalitesi Bağlamında Beyaz Şehir Alanının Değerlendirilmesi

Tezin bu bölümünde Beyaz Şehir kullanıcılarına yönelik anket sonuçları üzerinden, Bakü kentine yeniden kazandırılan Beyaz Şehir işlevinin başarılı olup olmadığı, kullanıcıların alana ilişkin düşünceleri ile alanda meydana gelen kentsel yaşam kalitesinin kullanıcı algısı üzerinden ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda gerek zaman kısıtlılığı gerekse uzak mesafe nedeniyle internet ortamında SurveyMonkey web anket yazılım aracı üzerinden anket görüşmeleri yapılarak SPSS yazılım platformunda veri tabanı oluşturulmuştur. Anket sorularının oluşturulmasında literatürde bahsettiğimiz yaşam kalitesinin fiziksel ve çevresel kriterleri kullanılmıştır. Nitekim, bu saha çalışmasında kullanıcılara daha çok alanın mekânsal boyutları sorularak Beyaz Şehir'in kentsel yaşam kalitesi kullanıcı algısı açısından değerlendirilmektedir. Anketin sonuçlarına göre, alan kullanıcıları kentsel dönüşüm projesi ile beraber Beyaz Şehir'deki yaşam kalitesini arttı diye algılamaktadır. Bunun yanında yapılan testler ile birlikte aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

- “Beyaz Şehir ve çevresine yakın bir evde oturmak isteyenler ile kentin yaşam kalitesini arttırmıştır düşünenler arasında pozitif bir ilişki vardır.”,
- “Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesinin bölge genelinde gerçekleştirilmiş başarılı bir dönüşüm örneği olduğunu düşünenler ile kentin yaşam kalitesini arttırmıştır düşünenler arasında pozitif bir ilişki vardır.”,

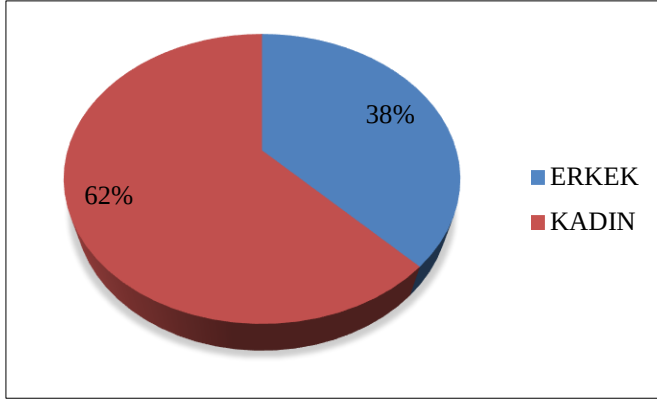
- Beyaz Şehir'in Bakü'nün rekreasyon (yeşil alan, eğlence, oyun vs.) ihtiyacını karşılaması aynı zamanda kentin yaşam kalitesinin arttığının göstergesidir.”,
- Beyaz Şehir'in Bakü'de yaşayanlar için önemli sosyal buluşma alanı olması kentin yaşam kalitesinin arttığının göstergesidir.”,
- “Beyaz Şehir'de gerek taşıt gerekse yaya olarak ulaşımının kolay olması kentin yaşam kalitesinin arttığının göstergesidir.”,
- “Siyah Şehir'in Beyaz Şehir'e dönüşmesiyle beraber çevre kirliliğinin azalması kentin yaşam kalitesinin arttığının göstergesidir.”.

Ankette yer alan ilk 6 soru kullanıcı profiline yöneliktir. 7. sorudan 14. soruya kadar olan bölüm Beyaz Şehir'e gitmek için kullanılan ulaşım türü, ziyaret sıklığı, hangi amaçla ziyaret edildiği, kentsel dönüşüm sürecinden haberdar olup olunmadığı, hangi yolla bilgi sahibi oldukları, Siyah Şehir petrol sanayi alanı döneminde kullanım amacıyla şu an kullanılan amacının karşılaştırılması yönelik sorulardan oluşmaktadır. 14. sorudan 21. soruya kadar olan kısımda ise kullanıcıların algılamasına yönelik likert ölçeğine göre hazırlanmış sorular yer almaktadır. Son kısımda yer alan sorular kentsel yaşam kalitesini ortaya koyan ilkelere rekreasyon ihtiyacının karşılanması, sosyal buluşma mekânı olması, ulaşım kolaylığının sağlanması, çevre kirliliğinin azalması gibi faktörlerden oluşmaktadır.

7.2.1. Kullanıcıların profili

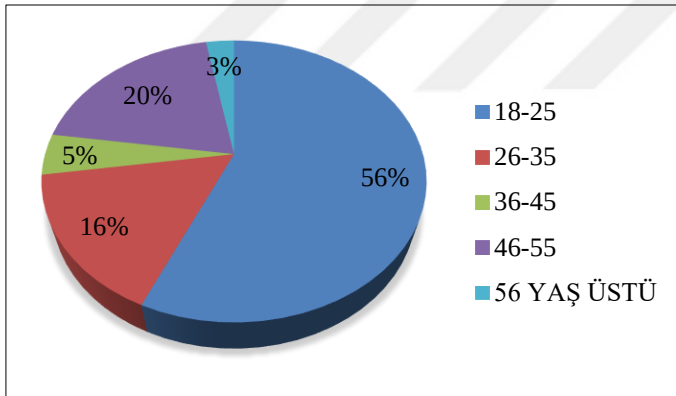
Daha önce bahsedildiği gibi ilk bölüm 1. sorudan 7. soruya kadar olan kullanıcıların profiline yönelik kısmı kapsamaktadır. Bu bölümde alan kullanıcılarının cinsiyetini, yaşını, eğitim durumunu, mesleğini, gelir durumunu ve yaşadığı yer gibi demografik yapıyı ortaya çıkaran sorular yer almaktadır.

Anketin ilk sorusu olarak kullanıcıların cinsiyete göre dağılımı Şekil 7.1'de verilmiştir. Bu dağılıma göre ankete katılan kullanıcıların %62'si kadın (66 kişi) ve %38'i erkektir (40 kişi).

Şekil 7.1. Cinsiyete göre dağılım

Anket yapılan kullanıcıların yaşlarına göre dağılımı Şekil 7.2’de verilmiştir. Buna göre kullanıcıların %56’sı 18-25 yaş (60 kişi), %16’sı 26-35 yaş (17 kişi), %5’i 36-45 yaş (5 kişi), %20’si 46-55 yaş (21 kişi) ve %3’ü 56 yaş ve üstü (3 kişi) aralığındadır. Sonuç olarak, anket uygulanan kişilerin % 50’sinden fazlasının 18-25 yaş aralığında genç kullanıcılardan oluştuğunu söylemek mümkündür.

Şekil 7.2. Yaşa göre dağılım

Anket yapılan kullanıcıların eğitim durumuna göre dağılımı Çizelge 7.2’de verilmiştir. Çizelgeye göre kullanıcıların % 1’i ilkokul (1 kişi), % 2’si ortaokul (2 kişi), % 7’si lise (7 kişi), % 66’sı lisans (70 kişi) ve % 24’ü (26 kişi) yüksek lisans ve üstü mezunudur. Yapılan anket sonuçlarına göre, Beyaz Şehir kullanıcılarının çoğunluğunun üniversite lisans veya yüksek lisans mezunu olması nedeniyle bireylerin eğitim seviyelerinin yüksek olduğu iddia edilebilir.

Çizelge 7.2. Eğitim durumuna göre dağılım

<i>EĞİTİM</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
İlkokul	1	1
Ortaokul	2	2
Lise	7	7
Üniversite-Lisans	70	66
Yüksek Lisans ve Üstü	26	24
Toplam	106	100

Anket yapılan kullanıcıların mesleklerine göre dağılımı Çizelge 7.3'te verilmiştir. Buna göre kullanıcıların %35'i öğrenci (37 kişi), %11'i memur (12 kişi), %23'ü özel sektörde çalışmakta (24 kişi), %2'si emekli (2 kişi) ve %29'u diğer meslek gruplarında çalışmaktadır (31 kişi). Diğer meslek grupları olarak tanımlanan grup ev hanımı, tacir ve çalışmayan bireyleri kapsamaktadır.

Çizelge 7.3. Mesleklere göre dağılım

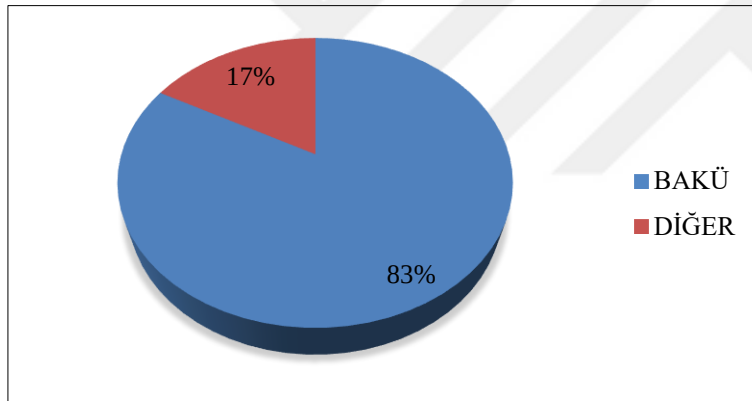
<i>MESLEK</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Öğrenci	37	35
Memur	12	11
Özel Sektör	24	23
Emekli	2	2
Diğer	31	29
Toplam	106	100

Anket yapılan kullanıcıların gelir durumuna göre dağılımı Çizelge 7.4'te verilmiştir. Buna göre kullanıcıların %29'u 0-1000 TL (31 kişi), %11'i 1001-2000 TL (12 kişi), %23'ü 2001-3000 TL (24 kişi), %19'u 3001-4000 TL (20 kişi) ve %18'i 4001 TL ve üstü aylık (19 kişi) gelire sahiptir. Sonuç olarak kullanıcıların büyük bir kısmının 0-1000 TL aralığında gelire sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Devlet İstatistik Komitesi'nin paylaştığı en son verilere göre Azerbaycan'da kişi başına düşen aylık gelir yaklaşık 1750 TL'dir (385,2 AZN). Bu verilere göre katılımcıların çoğunun aylık gelirinin Azerbaycan ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Çizelge 7.4. Gelir durumuna göre dağılım

GELİR	N	%
0-1000 TL	31	29
1001-2000 TL	12	11
2001-3000 TL	24	23
3001-4000 TL	20	19
4001 TL VE ÜSTÜ	19	18
Toplam	106	100

Anket yapılan kullanıcıların yaşadıkları yere göre dağılımı Şekil 7.3'te yer almaktadır. Bu çizelgeye göre kullanıcıların %83'ü Bakü'de (88 kişi) ve %17'si diğer yerde (18 kişi) yaşamaktadırlar. Diğer olarak tanımlanan alanlar Azerbaycan'ın Bakü dışındaki illerinde ve yurt dışında yaşayan kullanıcıları kapsamaktadır.

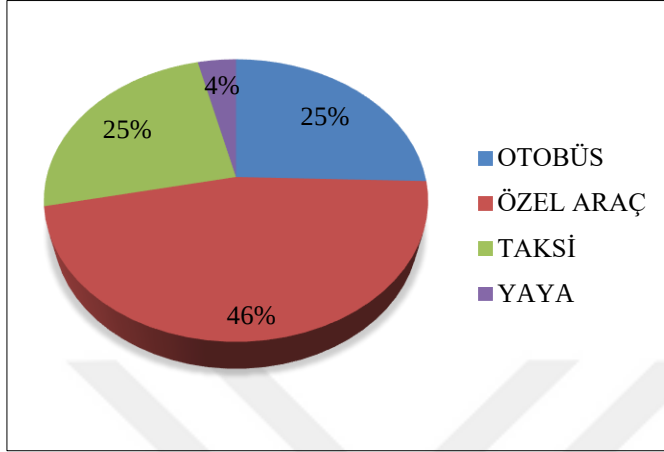
Şekil 7.3. Kullanıcıların yaşadıkları yere göre dağılım

7.2.2. Beyaz Şehir kullanımı ve dönüşüm

Anketin ikinci kısmını 7. sorudan 14. soruya kadar olan kısım kapsamaktadır. Bu sorulardan alınan yanıtlarla Beyaz Şehir'i ziyaret eden kullanıcıların hangi ulaşım aracı ile geldikleri, hangi sıklıkta geldikleri, hangi amaçla geldikleri, dönüşüm sürecinden haberdar olup olmadıkları, hangi yolla dönüşümden haberdar oldukları, Beyaz Şehir ve yakın çevresinde oturmak isteyip istememeleri, hangi fonksiyonunu önerdikleri ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır.

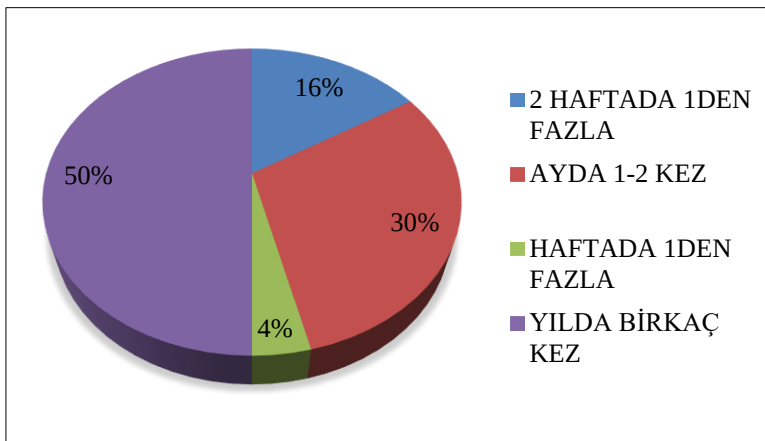
Anket yapılan kullanıcıların "Beyaz Şehir'e ulaşımınızı hangi ulaşım aracı ile sağlıyorsunuz" sorusuna bireylerin vermiş olduğu cevaplar Şekil 7.4'te gösterilmiştir. Buna

göre kullanıcıların %25'i otobüs (27 kişi), %46'sı özel araç (49 kişi), %25'i taksi (26 kişi), %4'ü yaya (4 kişi) yanıtlarını vermiştir. Sonuç olarak özel araç kullanımının diğer ulaşım araçlarına göre daha yoğun olduğu görülmektedir.

Şekil 7.4. Ulaşım türü

Ankete katılan kullanıcıların “Beyaz Şehir’i hangi sıklıkta ziyaret ediyorsunuz” sorusuna vermiş olduğu cevapların dağılımı Şekil 7.5’te gösterilmiştir. Bu şekile göre kullanıcıların %4’ü haftada 1’den fazla, %16’sı 2 haftada 1’den fazla, %30’u ayda 1-2 kez ve %50’si yılda birkaç kez olarak bu soruyu cevaplamıştır. Anket yapılan bireylerin çoğunluğu Beyaz Şehir’i yılda birkaç kez ziyaret ettikleri görülmektedir.

Şekil 7.5. Ziyaret sıklığı

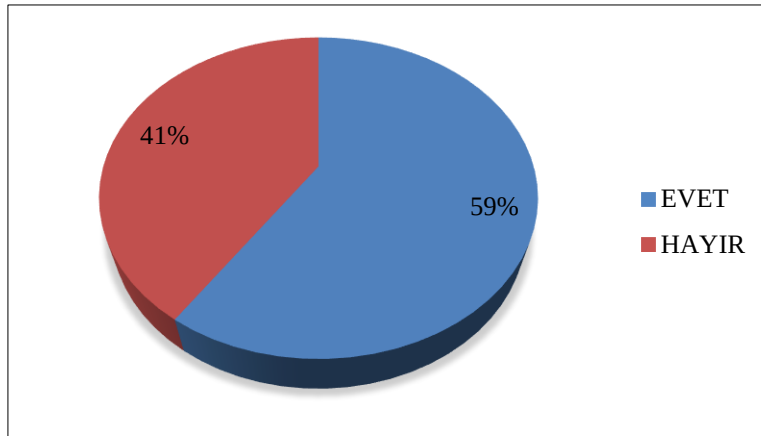
Anket yapılan kullanıcıların “Beyaz Şehir’i hangi amaçla ziyaret ediyorsunuz” sorusuna verdikleri cevaplar Çizelge 7.5’e yansıtılmıştır. Buna göre kullanıcıların %7’si iş (8 kişi), %2’si eğitim (2 kişi), %2’si yemek (2 kişi), %4’ü spor (4 kişi), %7’si eğlence (8 kişi), %54’ü

gezinti (57 kişi) ve %24'ü diğer amaçla (25 kişi) Beyaz Şehir'i ziyaret ettiğini belirtmiştir. Sonuç olarak anket yapılan kullanıcıların çoğunluğu Beyaz Şehir'e gezinti amacı ile geldiklerini söylemektedirler.

Çizelge 7.5. Ziyaret etme amaçları

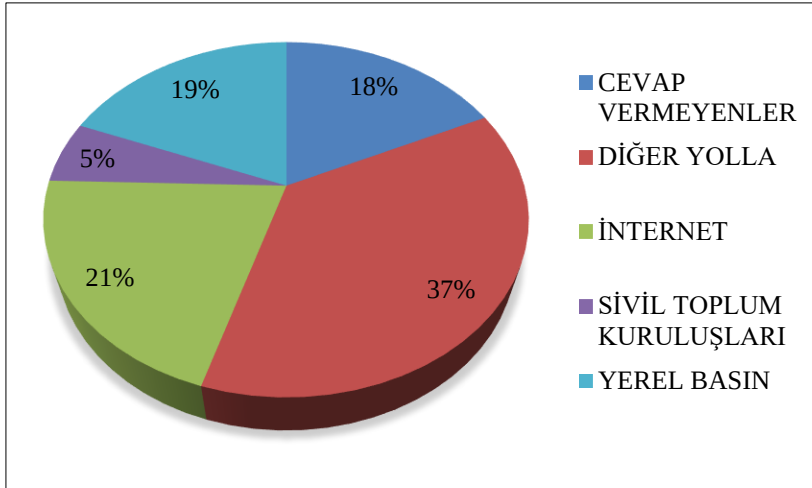
ZİYARET AMACI	N	%
İş	8	7
Eğitim	2	2
Yemek	2	2
Spor	4	4
Eğlence	8	7
Gezinti	57	54
Diğer	25	24
Toplam	106	100

Anket yapılan kullanıcıların “Beyaz Şehir kentsel dönüşüm sürecinden haberdarmıydınız” sorusuna verdikleri cevaplar Şekil 7.6’da yansıtılmıştır. Buna göre kullanıcıların %59’u evet (63 kişi), %41 ise hayır (43 kişi) cevabını vermişlerdir.

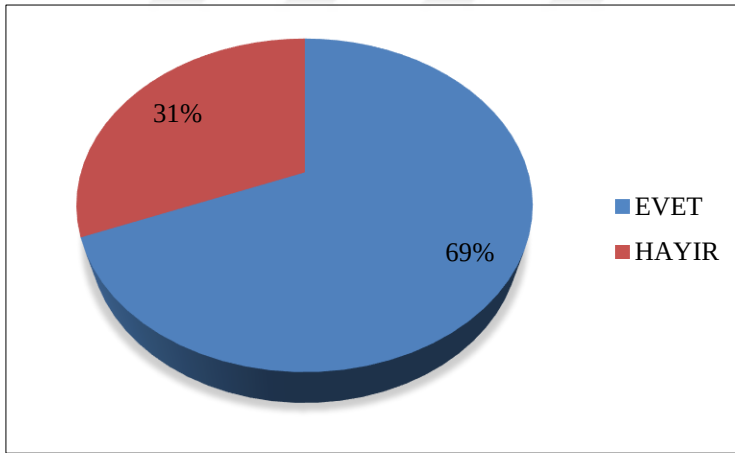
Şekil 7.6. Dönüşüm sürecinden haberdar olma durumu

Anket yapılan kullanıcıların Beyaz Şehir dönüşüm sürecinden hangi yolla haberdar oldukları Şekil 7.7’de gösterilmiştir. Buna göre kullanıcıların %19’u yerel basın, %21’i internet, %5’i Sivil Toplum Kuruluşları, %37’si diğer olarak soruyu cevaplamış, kullanıcıların %18’si ise soruyu yanıtlamamıştır.

Şekil 7.7. Beyaz Şehir dönüşüm sürecinden hangi yolla haberdar oldukları bilgisi

Anket yapılan kullanıcıların “Beyaz Şehir ve çevresine yakın bir evde oturmak istermiydiniz” sorusuna verdikleri cevaplar Şekil 7.8’de gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre kullanıcıların %69’u Beyaz Şehir ve çevresine yakın bir evde oturmak istediklerini (73 kişi) belirtmiştir. Kullanıcıların %31’i ise Beyaz Şehir ve çevresine yakın bir evde oturmak istemediklerini (33 kişi) belirtmiştir.

Şekil 7.8. Beyaz Şehir ve çevresine yakın bir evde oturma istek durumu

Beyaz Şehir ve çevresinde oturmak isteyen kullanıcıların “Neden burada oturmak isterdiniz” sorusuna verdikleri cevaplar Çizelge 7.6’da gösterilmiştir. Bu çizelgeye göre kullanıcıların %71’i soruya cevap vermemiş (52 kişi), %11’i estetik öneminin olduğu (8 kişi), %7’si etrafa göre daha düzenli olduğu (5 kişi), %6’sı elverişli konumda yer aldığı (4 kişi), %4’ü lüks olduğu (3 kişi) ve %1’i sakin oldu (1 kişi) şeklinde yanıtlar vermişlerdir.

Çizelge 7.6. Beyaz Şehir ve çevresinde oturmak isteme nedeni

NEDEN	N	%
Cevapsız	52	71
Estetik Önem	8	11
Düzen	5	7
Elverişli konum	4	6
Lüks	3	4
Sakin	1	1
Toplam	73	100

Beyaz Şehir ve çevresinde oturmak istemeyen kullanıcıların “Neden burada oturmak istemezsiniz” sorusuna verdikleri cevaplar Çizelge 7.7’de verilmiştir. Çizelge sonuçlarına göre kullanıcıların %64’ü soruya cevap vermemiş (21 kişi), %24’ü çevre kirliliğinin olduğunu (8 kişi), %6’sı radyasyon bölgesi olduğunu (2 kişi), %3’ü yüksek gelir grubuna hitap ettiğini (1 kişi) ve %3’ü yaşadığı yerden memnun olduğu (1 kişi) şeklinde cevaplamıştır.

Çizelge 7.7. Beyaz Şehir ve çevresinde oturmak istememe nedeni

NEDEN	N	%
Cevapsız	21	64
Çevre kirliliği	8	24
Radyasyon	2	6
Yüksek gelir grubu	1	3
Yaşadığı yerden memnun	1	3
Toplam	33	100

Anket yapılan kullanıcıların “Beyaz Şehir’in daha çok hangi fonksiyonunu önerirdiniz” sorusuna vermiş olduğu cevaplar Çizelge 7.8’de sıralanmıştır. Buna göre kullanıcıların %5’i sanayi (5 kişi), %12’si turizm (turizm), %7’si ticaret (8 kişi), %39’u konut (41 kişi) ve %37’si rekreasyon (39 kişi) cevabını vermiştir. Sonuç olarak ankete katılan kullanıcıların çoğunluğu Beyaz Şehir bölgesini daha çok konut amaçlı kullanım için elverişli buluyor.

Çizelge 7.8. Beyaz Şehir'in önerilen fonksiyonları

<i>FONKSİYONLAR</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Sanayi	5	5
Turizm	13	12
Ticaret	8	7
Konut	41	39
Rekreasyon	39	37
Toplam	106	100

7.2.3. Kullanıcıların Beyaz Şehir'i algılamasına ilişkin sorular

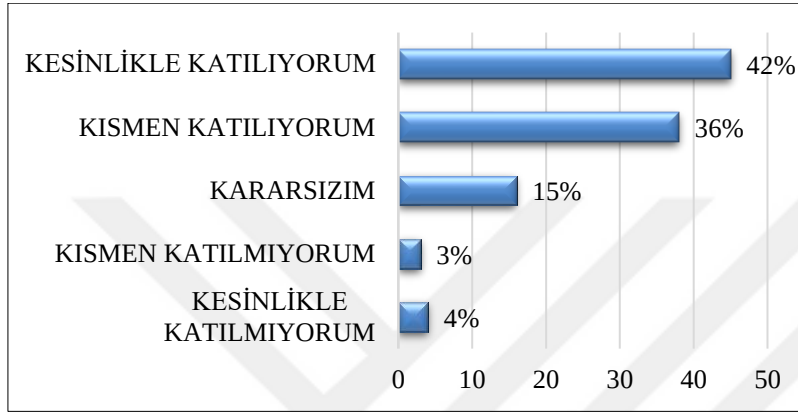
Anketin üçüncü kısmı olan bu son bölüm 14. sorudan 21. soruya kadar likert ölçeğinde hazırlanmış soruları kapsamaktadır. Anket yapılan kullanıcılar her bir soruya 1'den 5'e kadar puan vererek sorulan sorulara ne derecede katılıp katılmadıklarını ifade etmektedir. Aşağıda Beyaz Şehir'in genelinde gerçekleştirilmiş başarılı bir dönüşüm olup olmadığı, Siyah Şehir sanayi alanının kent dışına çıkarılması Bakü merkezi için kayıp söz konusu olup olmadığı, Bakü'nün sembölü olup olmadığı, rekreasyon ihtiyacını karşılamada önemli bir yere sahip olup olmadığı, Bakü için önemli bir sosyal buluşma mekânı olup olmadığı, ulaşımı kolay bir konumda olup olmadığı, çevre kirliliğinin azalıp azalmadığı ve çevresindeki yaşam kalitesini artırıp artırmadığı gibi ifadeler ile ilgili kullanıcıların algılamasına ilişkin cevaplar alınmıştır.

Kullanıcıların verdikleri cevaplar Çizelge 7.9'da sıralanmıştır.

Çizelge 7.9. Algılamaya yönelik sorulara verilen cevapların dağılımı

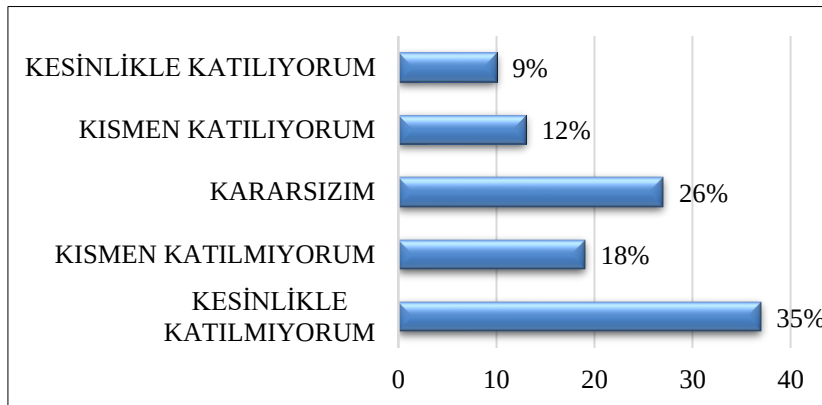
<i>SORULAR</i>	<i>KESİNLİKLE KATILMIYORUM</i>		<i>KİSMEN KATILMIYORUM</i>		<i>KARARSIZIM</i>		<i>KİSMEN KATILIYORUM</i>		<i>KESİNLİKLE KATILIYORUM</i>	
	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
SORU 14	4	4	3	3	16	15	38	36	45	42
SORU 15	37	35	19	18	27	26	13	12	10	9
SORU 16	25	24	16	15	30	28	19	18	16	15
SORU 17	6	6	14	13	19	18	36	34	31	29
SORU 18	8	8	16	15	34	32	21	20	27	25
SORU 19	11	10	19	18	25	24	28	26	23	22
SORU 20	4	4	7	7	24	23	28	26	43	40
SORU 21	6	6	7	6	18	17	35	33	40	38

Yukarıdaki çizelgeye göre Soru 14: “Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi bölge genelinde gerçekleştirilmiş başarılı bir dönüşüm örneğidir.” ifadesine kullanıcıların %4’ü Kesinlikle Katılmıyorum (4 kişi), %3’ü Kısmen Katılmıyorum (3 kişi), %15’i Kararsızım (16 kişi), %36’sı Kısmen Katılıyorum (38 kişi) ve %42’si Kesinlikle Katılıyorum (45 kişi) şeklinde yanıtlar vermiştir (Şekil 7.9). Bu yanıtlara göre çoğu kullanıcı Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesini Bakü’de gerçekleştirilmiş başarılı bir dönüşüm örneği olarak görmektedir.

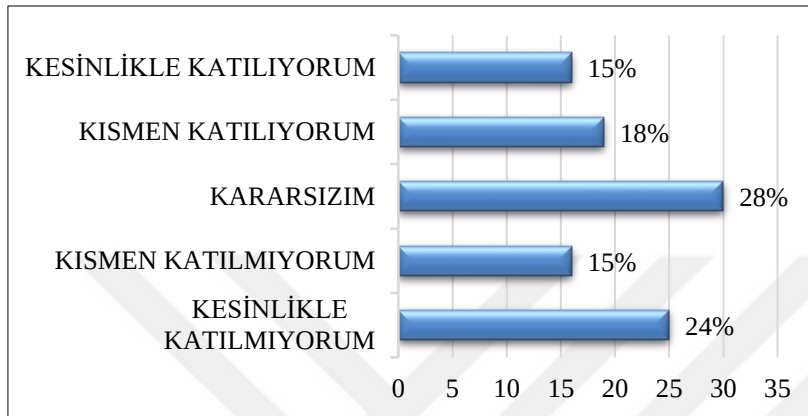
Şekil 7.9. Soru 14 değerlendirmesi

Soru 15: “Siyah Şehir sanayi alanının kent merkezi dışına taşınması Bakü’nün merkezi için çok büyük bir kayıptır” ifadesine kullanıcıların %35’i Kesinlikle Katılmıyorum (37 kişi), %18’i Kısmen Katılmıyorum (19 kişi), %26’sı Kararsızım (27 kişi), %12’i Kısmen Katılıyorum (13 kişi), %9’u ise Kesinlikle Katılıyorum (10 kişi) şeklinde yanıtlar vermiştir (Şekil 7.10). Böylece çoğu kullanıcı Siyah Şehir petrol sanayi bölgesinin kent dışına taşınmasını desteklemektedir.

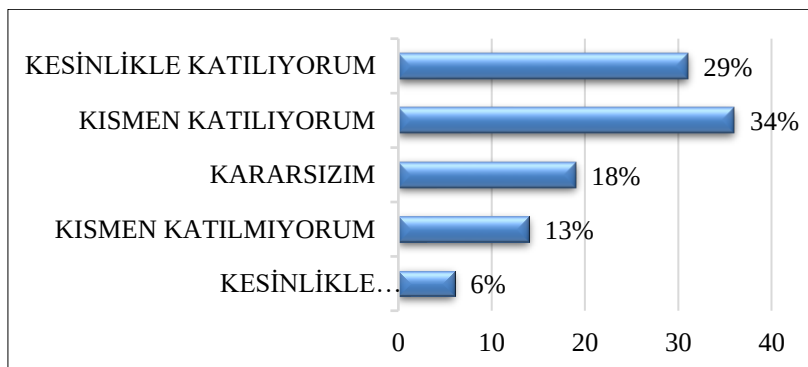
Şekil 7.10. Soru 15 değerlendirmesi

Soru 16: “Siyah Şehir Bakü’nün sembolüdür” ifadesine kullanıcıların %24’ü Kesinlikle Katılmıyorum (25 kişi), %15’i Kısmen Katılmıyorum (16 kişi), %28’i Kararsızım (30 kişi), %18’i Kısmen Katılıyorum (19 kişi) ve %15’i Kesinlikle Katılıyorum (16 kişi) şeklinde yanıtlar vermiştir (Şekil 7.11). Bu soru çoğu kullanıcıyı düşündürse de, sonuç olarak Siyah Şehir Bakü kentinin sembolü olarak görülmemektedir.

Şekil 7.11. Soru 16 değerlendirme

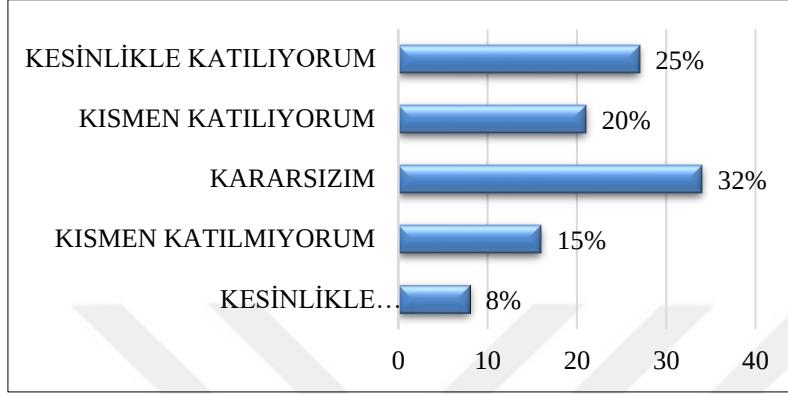
Soru 17: “Beyaz Şehir Bakü’nün rekreasyon (yeşil alan, eğlence vb.) ihtiyacını karşılamada önemli bir yere sahiptir” ifadesine kullanıcıların %6’sı Kesinlikle Katılmıyorum (6 kişi), %13’ü Kısmen Katılmıyorum (14 kişi), %18’i Kararsızım (19 kişi), %34’ü Kısmen Katılıyorum (36 kişi) ve %29’u Kesinlikle Katılıyorum (31 kişi) şeklinde yanıtlar vermiştir (Şekil 7.12). Özetle kullanıcıların çoğunluğu Beyaz Şehir bölgesinin Bakü’nün kısmi rekreasyon ihtiyacını karşıladığını savunmaktadır.

Şekil 7.12. Soru 17 değerlendirme

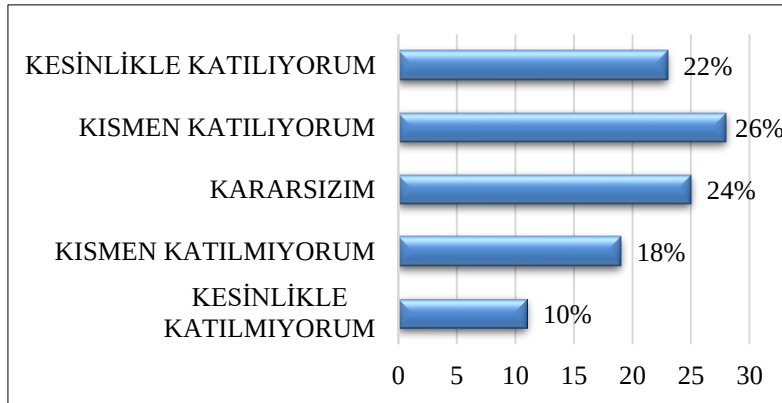
Soru 18: “Beyaz Şehir Bakü’de yaşayanlar için önemli bir sosyal buluşma alanıdır” ifadesine kullanıcıların %8’i Kesinlikle Katılmıyorum (8 kişi), %15’i Kısmen Katılmıyorum (16 kişi),

%32'si Kararsızım (34 kişi), %20'si Kısmen Katılıyorum (21 kişi) ve %25'i Kesinlikle Katılıyorum (27 kişi) şeklinde yanıtlar vermiştir (Şekil 7.13). Kullanıcıların çoğu bu soruyu cevaplarken kararsız kalmış, fakat soruyu cevaplayan kullanıcıların büyük bir kısmı Beyaz Şehir'i kent için önemli bir sosyal buluşma alanı olarak görmektedir.

Şekil 7.13. Soru 18 değerlendirme

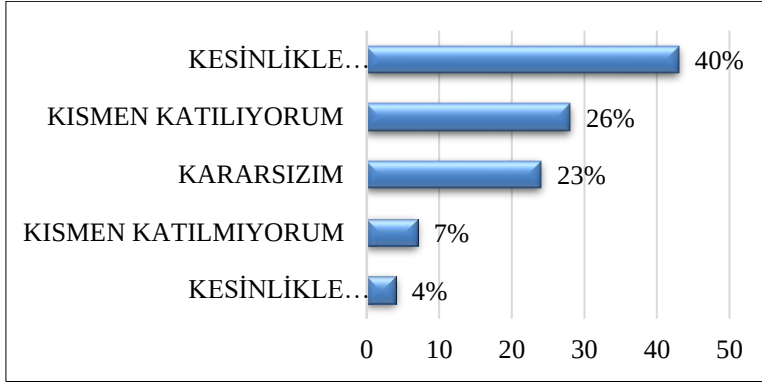
Soru 19: “Beyaz Şehir’in gerek taşıt gerekse yaya olarak ulaşımı kolay bir konumdadır” ifadesine kullanıcıların %10’u Kesinlikle Katılmıyorum (11 kişi), %18’i Kısmen Katılmıyorum (19 kişi), %24’ü Kararsızım (25 kişi), %26’sı Kısmen Katılıyorum (28 kişi) ve %22’si Kesinlikle Katılıyorum (23 kişi) şeklinde yanıtlar vermiştir (Şekil 7.14). Buna göre çoğu kullanıcı Beyaz Şehir’in ulaşımı kolay bir konumda bulunduğunu düşünmektedir.

Şekil 7.14. Soru 19 değerlendirme

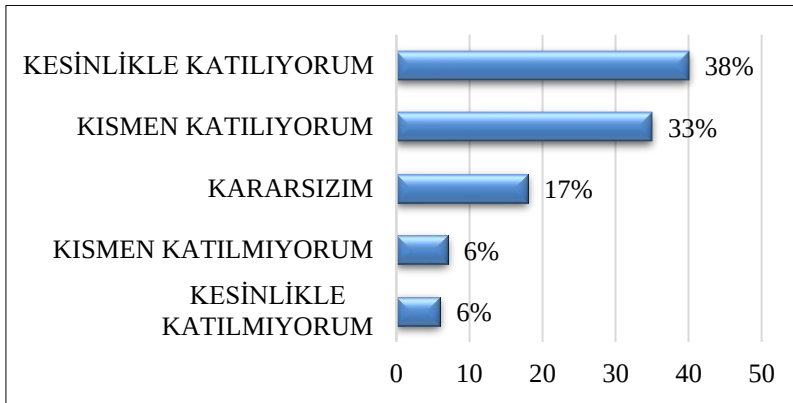
Soru 20: “Siyah Şehir’in Beyaz Şehir’e dönüşmesiyle birlikte çevre kirliliğinin azalmasında önemli bir değişim söz konusudur” ifadesine kullanıcıların %4’ü Kesinlikle Katılmıyorum (4 kişi), %7’si Kısmen Katılmıyorum (7 kişi), %23’ü Kararsızım (24 kişi), %26’sı Kısmen Katılıyorum (28 kişi) ve %40’ı Kesinlikle Katılıyorum (43 kişi) şeklinde yanıtlar vermiştir

(Şekil 7.15). Bu sonuçlara göre çoğu kullanıcı Beyaz Şehir projesi ile birlikte alandaki çevre kirliliğinin azalması konusuna yüzde yüz olarak katılmaktadırlar.

Şekil 7.15. Soru 20 değerlendirme

Soru 21: “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ifadesine kullanıcıların %6’sı Kesinlikle Katılmıyorum (6 kişi), %6’sı Kısmen Katılmıyorum (7 kişi), %17’si Kararsızım (18 kişi), %33’ü Kısmen Katılıyorum (35 kişi) ve %38’i Kesinlikle Katılıyorum (40 kişi) şeklinde yanıtlar vermiştir (Şekil 7.16). Sonuç olarak kullanıcıların çoğunluğu Beyaz Şehir’in Bakü’nün yaşam kalitesini arttırdığı düşüncesine sahip.

Şekil 7.16. Soru 21 değerlendirme

Bu tez çalışması kapsamında yapılan anketin asıl amacı Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesi ile birlikte Bakü kentinde gerçekleşen yaşam kalitesi konusuna açıklık getirmektir. Bu kapsamda hazırlanan anket soruları sayesinde kentsel yaşam kalitesinin artışı ile alakalı hipotezler sınanmıştır.

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere alana ilişkin rekreasyon ihtiyacının karşılanması, bir sosyal buluşma mekânı hâlini alması, ulaşımın kolay olması, çevre kirliliğinin azalması gibi kentsel yaşam kalitesi göstergelerinden yararlanarak Beyaz Şehir'in yaşam kalitesinin artışı ile ilgili alt hipotezler sınanmıştır.

Çizelge 7.10. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ve “Beyaz Şehir Bakü'nün rekreasyon ihtiyacını karşılamada önemli bir yere sahiptir” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi

Kentin Yaşam Kalitesini Arttırmıştır	Rekreasyon İhtiyacını Karşılamıştır					
	<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Kısmen Katılıyorum</i>	<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	<i>Toplam</i>
<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	4 (66,7%)	0 (0,0%)	1 (16,7%)	1 (16,7%)	0 (0,0%)	6 (100,0%)
<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	0 (0,0%)	5 (71,4%)	0 (0,0%)	1 (14,3%)	1 (14,3%)	7 (100,0%)
<i>Kararsızım</i>	1 (5,6%)	6 (33,3%)	4 (22,2%)	6 (33,3%)	1 (5,6%)	18 (100,0%)
<i>Kısmen Katılıyorum</i>	0 (0,0%)	2 (5,7%)	9 (25,7%)	19 (59,3%)	5 (14,3%)	35 (100,0%)
<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	1 (2,5%)	1 (2,5%)	5 (12,5%)	9 (22,5%)	24 (60,0%)	40 (100,0%)
<i>Toplam</i>	6 (5,7%)	14 (13,2%)	19 (17,9%)	36 (34,0%)	31 (29,2%)	106 (100,0%)
$\chi^2=103,552$; sig=0,000						

Anket uygulanan kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ifadesine verdikleri cevaplar ile “Beyaz Şehir projesi alanın rekreasyon ihtiyacını karşılamada önemli bir yere sahiptir.” ifadesine verdikleri cevaplar arasındaki ilişki Çizelge 7.10’da çapraz tablo yardımıyla gösterilmiştir. Bu tablonun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak için Kİ-KARE Testi yapılmıştır. Test sonucunda kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H_0 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir Bakü'nün yaşam kalitesini arttırmıştır.” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar ile “Beyaz Şehir kentin rekreasyon ihtiyacını karşılamada önemli bir etken olmuştur.” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar arasında bir ilişki yoktur.

H_1 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir Bakü'nün yaşam kalitesini arttırmıştır.” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar ile “Beyaz Şehir kentin rekreasyon ihtiyacını karşılamada önemli bir etken olmuştur.” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar arasında bir ilişki vardır.

Yapılan Kİ-KARE Testi sonucuna göre $\text{sig} < 0,05$ olduğundan Beyaz Şehir kullanıcılarının verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. ($\lambda^2=103,552$ $\text{sig}=0,000$)

Testin sonuçlarına göre Beyaz Şehir'in Bakü'nün rekreasyon ihtiyacını karşılaması aynı zamanda başkentin yaşam kalitesinin de artışına neden olmuştur.

Çizelge 7.11. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır.” ve “Beyaz Şehir Bakü halkı için önemli bir sosyal buluşma mekânı hâlini almıştır.” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi

Kentin Yaşam Kalitesini Arttırmıştır	Önemli Bir Sosyal Buluşma Mekânı Olmuştur					Toplam
	<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Kısmen Katılıyorum</i>	<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	
<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	3 (50,0%)	1 (16,7%)	1 (16,7%)	0 (0,0%)	1 (16,7%)	6 (100,0%)
<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	0 (0,0%)	3 (42,9%)	2 (28,6%)	2 (28,6%)	0 (0,0%)	7 (100,0%)
<i>Kararsızım</i>	3 (16,7%)	2 (11,1%)	10 (55,6%)	3 (16,7%)	0 (0,0%)	18 (100,0%)
<i>Kısmen Katılıyorum</i>	0 (0,0%)	8 (22,9%)	12 (34,3%)	14 (40,0%)	1 (2,9%)	35 (100,0%)
<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	2 (5,0%)	2 (5,0%)	9 (22,5%)	2 (5,0%)	25 (62,5%)	40 (100,0%)
<i>Toplam</i>	8 (7,5%)	16 (15,1%)	34 (32,1%)	21 (19,8%)	27 (25,5%)	106 (100,0%)

$\lambda^2=80,746$; $\text{sig}=0,000$

Ankete katılan kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır.” ifadesine verdikleri yanıtlar ile “Beyaz Şehir Bakü için önemli bir sosyal buluşma mekânı olmuştur.” ifadesine verdikleri yanıtlar arasındaki ilişki Çizelge 7.11’de çapraz tablo hâlinde verilmiştir. Bu tablonun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak için Kİ-KARE Testi uygulanmıştır. Buna göre kurulan hipotezler aşağıdaki şekildedir;

Yapılan Kİ-KARE Testi sonucuna göre $\text{sig} < 0,05$ olduğundan Beyaz Şehir kullanıcılarının verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. ($\lambda^2=80,746$ $\text{sig}=0,000$)

Anketin 20. sorusuna verilen cevaplara baktığımızda, kullanıcıların çoğunun bu soruyu cevaplarken kararsız kalmasına karşın net cevap verenlerin büyük bir kısmı Beyaz Şehir’i bir sosyal buluşma alanı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bunun yanında yapılan Kİ-KARE

Testi sonucu da Beyaz Şehir'in sosyal buluşma mekânı olması Bakü'nün yaşam kalitesinin artmasında da bir etken olduğunun göstergesidir.

Çizelge 7.12. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ve “Beyaz Şehir hem yaya hem taşıt olarak ulaşım kolay bir konumdadır” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi

Kentin Yaşam Kalitesini Arttırmıştır	Ulaşım kolaylığı sağlamıştır					Toplam
	<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Kısmen Katılıyorum</i>	<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	
<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	2 (33,3%)	1 (16,7%)	2 (33,3%)	1 (16,7%)	0 (0,0%)	6 (100,0%)
<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	1 (14,3%)	5 (71,4%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)	1 (14,3%)	7 (100,0%)
<i>Kararsızım</i>	3 (16,7%)	4 (22,2%)	4 (22,2%)	6 (33,3%)	1 (5,6%)	18 (100,0%)
<i>Kısmen Katılıyorum</i>	1 (2,9%)	6 (17,1%)	10 (28,6%)	12 (34,3%)	6 (17,1%)	35 (100,0%)
<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	4 (10,0%)	3 (7,5%)	9 (22,5%)	9 (22,5%)	15 (37,5%)	40 (100,0%)
<i>Toplam</i>	11 (10,4%)	19 (17,9%)	25 (23,6%)	28 (26,4%)	23 (21,7%)	106 (100,0%)
$\chi^2=33,875$; sig=0,006						

Ankete yapılan kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ifadesine verdikleri yanıtlar ile “Beyaz Şehir gerek taşıt gerekse yaya olarak ulaşımı kolay bir konuma sahiptir” ifadesine verdikleri yanıtlar arasındaki ilişki Çizelge 7.12’de çapraz tablo hâlinde verilmiştir. Bu tablonun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak için Kİ-KARE Testi uygulanmıştır. Testin sonuçlarına göre aşağıdaki hipotezler kurulmuştur;

H_0 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir Bakü’nün yaşam kalitesini arttırmıştır” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar ile “Beyaz Şehir ulaşım kolay bir konumda yer almaktadır” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar arasında bir ilişki yoktur.

H_1 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir Bakü’nün yaşam kalitesini arttırmıştır” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar ile “Beyaz Şehir ulaşım kolay bir konumda yer almaktadır” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar arasında bir ilişki vardır.

Yapılan Kİ-KARE Testi sonucuna göre sig<0,05 olduğundan Beyaz Şehir kullanıcılarının verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. ($\chi^2=33,875$ sig=0,006)

Sonuç olarak Beyaz Şehir bölgesine ulaşımın kolay olması Bakü kentinin yaşam kalitesinin artmasında bir etkindir.

Çizelge 7.13. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ve “Beyaz Şehir projesiyle birlikte çevre kirliliğinin azalmasında bir değişim sağlamıştır” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi

Kentin Yaşam Kalitesini Arttırmıştır	Çevre Kirliliğinin Azalmasına Sebep Olmuştur					
	<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Kısmen Katılıyorum</i>	<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	<i>Toplam</i>
<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	3 (50,0%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)	1 (16,7%)	2 (33,3%)	6 (100,0%)
<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	1 (14,3%)	4 (57,1%)	2 (28,6%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)	7 (100,0%)
<i>Kararsızım</i>	0 (0,0%)	1 (5,6%)	8 (44,4%)	7 (38,9%)	2 (11,1%)	18 (100,0%)
<i>Kısmen Katılıyorum</i>	0 (0,0%)	0 (0,0%)	8 (22,9%)	16 (45,7%)	11 (31,4%)	35 (100,0%)
<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	0 (0,0%)	2 (5,0%)	6 (15,0%)	4 (10,0%)	28 (70,0%)	40 (100,0%)
<i>Toplam</i>	4 (3,8%)	7 (6,6%)	24 (22,6%)	28 (26,4%)	43 (40,6%)	106 (100,0%)
$\chi^2=103,953$; sig=0,000						

Ankete yapılan kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ifadesine verdikleri yanıtlar ile “Beyaz Şehir bölgesinin yapılmasıyla beraber çevre kirliliğinde azalma görülmüştür” ifadesine verdikleri yanıtlar arasındaki ilişki Çizelge 7.13’te çapraz tablo hâlinde verilmiştir. Bu tablonun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak için Kİ-KARE Testi uygulanmıştır. Bu teste göre aşağıdaki hipotezler ileri sürülmüştür;

H_0 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir Bakü’nün yaşam kalitesini arttırmıştır” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar ile “Siyah Şehir’in Beyaz Şehir’e dönüşmesiyle birlikte çevre kirliliğinde azalma görülmüştür” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar arasında bir ilişki yoktur.

H_1 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir Bakü’nün yaşam kalitesini arttırmıştır” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar ile “Siyah Şehir’in Beyaz Şehir’e dönüşmesiyle birlikte çevre kirliliğinde azalma görülmüştür” ifadesine vermiş oldukları yanıtlar arasında bir ilişki vardır.

Yapılan Kİ-KARE Testi sonucuna göre sig<0,05 olduğundan Beyaz Şehir kullanıcılarının verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. ($\chi^2=103,953$ sig=0,000)

Yani Siyah Şehir'in Beyaz Şehir'e dönüşümü ile beraber çevre kirliliğinin azalması Bakü'nün yaşam kalitesini de arttırmıştır.

Çizelge 7.14. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ve “Beyaz Şehir çevresinde oturmak istermiydiniz” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi

Kentin Yaşam Kalitesini Arttırmıştır	Beyaz Şehir ve Çevresine Yakın Bir Evde Oturmak İstermiydiniz		
	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Toplam</i>
<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	4 (66,7%)	2(33,3%)	6 (100,0%)
<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	3 (42,9%)	4 (57,1%)	7 (100,0%)
<i>Kararsızım</i>	9 (50,0%)	9 (50,0%)	18 (100,0%)
<i>Kısmen Katılıyorum</i>	9 (25,7%)	26 (74,3%)	35 (100,0%)
<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	8 (20,0%)	32 (80,0%)	40 (100,0%)
<i>Toplam</i>	33 (31,1%)	73 (68,9%)	106 (100,0%)
$\chi^2=9,763$; sig=0,045			

Ankete katılan kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ifadesine verdikleri cevaplar ile “Beyaz Şehir ve çevresindeki bir evde oturmak istermiydiniz” ifadesine verdikleri cevaplar arasındaki ilişki Çizelge 7.14’te çapraz tablo hâlinde verilmiştir. Sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak için Kİ-KARE Testi uygulanmıştır. Buna göre kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H_0 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir’in kentin yaşam kalitesini arttırması” ile “Beyaz Şehir ve çevresine yakın bir evde oturmak isteme durumu” arasında bir ilişki yoktur.

H_1 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir’in kentin yaşam kalitesini arttırması” ile “Beyaz Şehir ve çevresine yakın bir evde oturmak isteme durumu” arasında bir ilişki vardır.

Yapılan Kİ-KARE Testi sonucuna göre sig<0,05 olduğundan Beyaz Şehir kullanıcılarının verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunmuştur. ($\chi^2=9,763$ sig=0,045)

Testin sonuçlarına göre Beyaz Şehir’in Bakü’ye kattığı kalite ile kullanıcıların beklentilerine cevap vermesi bölgeyi daha çekici hale getirmiştir.

Çizelge 7.15. Kullanıcıların “Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır” ve “Beyaz Şehir projesi Azerbaycan’da gerçekleştirilmiş başarılı bir dönüşüm örneğidir” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi

Kentin Yaşam Kalitesini Arttırmıştır	Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesi Başarılı Bir Dönüşüm Örneğidir					
	<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Kısmen Katılıyorum</i>	<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	<i>Toplam</i>
<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	4 (66,7%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)	2 (33,3%)	0 (0,0%)	6 (100,0%)
<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	0 (0,0%)	2 (28,6%)	2 (28,6%)	2 (28,6%)	1 (14,3%)	7 (100,0%)
<i>Kararsızım</i>	0 (0,0%)	1 (5,6%)	4 (22,2%)	8 (44,4%)	5 (27,8%)	18 (100,0%)
<i>Kısmen Katılıyorum</i>	0 (0,0%)	0 (0,0%)	2 (5,7%)	22 (62,9%)	11 (31,4%)	35 (100,0%)
<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	0 (0,0%)	0 (0,0%)	8 (20,0%)	4 (10,0%)	28 (70,0%)	40 (100,0%)
<i>Toplam</i>	4 (3,8%)	3 (2,8%)	16 (15,1%)	38 (35,8%)	45 (42,5%)	106 (100,0%)
$\chi^2=118,834$; sig=0,000						

Ankete katılan kullanıcıların “Beyaz Şehir Projesi Azerbaycan Cumhuriyeti’nde hayata geçirilmiş başarılı bir dönüşüm örneğidir” ifadesine verdikleri cevaplar ile “Beyaz Şehir kentsel yaşam kalitesini arttırmıştır” ifadesine verdikleri cevaplar arasındaki ilişki Çizelge 7.15’te çapraz tablo hâlinde verilmiştir. Bu tabloya göre Beyaz Şehir dönüşüm projesinin başarılı bir dönüşüm olduğunu düşünenler çoğunluk teşkil etmektedir (75 kişi). Bu sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak için Kİ-KARE Testi uygulanmıştır. Buna göre kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir;

H_0 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir’in böge genelinde hayata geçirilmiş başarılı bir dönüşüm olması” ile kentsel yaşam kalitesinin artması arasında bir ilişki yoktur.

H_1 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir’in böge genelinde hayata geçirilmiş başarılı bir dönüşüm olması” ile kentsel yaşam kalitesinin artması arasında bir ilişki vardır.

Yapılan Kİ-KARE Testi sonucuna göre sig<0,05 olduğundan Beyaz Şehir kullanıcılarının verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunmuştur. ($\chi^2=118,834$ sig=0,000)

Sonuç olarak Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesinin, önceden petrol üretimi ve hasilat alanı olarak kullanılan Siyah Şehir bölgesinin karma kullanımla yeni bir kimliğe kavuşturması neticesinde kentsel yaşam kalitesini arttırması ile birlikte çevresel açıdan bölge genelinde gerçekleştirilmiş başarılı bir dönüşüm örneği olduğu söylenebilir.

Çizelge 7.16. Kullanıcıların “Beyaz Şehir projesi Azerbaycan Cumhuriyeti’nde hayata geçirilmiş başarılı bir dönüşüm örneğidir” ve “Beyaz Şehir bölgesinin daha çok hangi fonksiyonunu önerirdiniz” ifadelerine verdikleri cevapların ilişkisi

Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesi Başarılı Bir Dönüşüm Örneğidir	Beyaz Şehir’in daha çok hangi fonksiyonunu önerirdiniz					
	<i>Sanayi</i>	<i>Turizm</i>	<i>Ticaret</i>	<i>Konut</i>	<i>Rekreasyon</i>	<i>Toplam</i>
<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>	0 (0,0%)	2 (50,0%)	1 (25,0%)	0 (0,0%)	1 (25,0%)	4 (100,0%)
<i>Kısmen Katılmıyorum</i>	1 (33,3%)	0 (0,0%)	1 (33,3%)	1 (33,3%)	0 (0,0%)	3 (100,0%)
<i>Kararsızım</i>	1 (6,3%)	0 (0,0%)	2 (12,6%)	6 (37,4%)	7 (43,7%)	16 (100,0%)
<i>Kısmen Katılıyorum</i>	2 (5,2%)	6 (15,8%)	2 (5,2%)	14 (36,9%)	14 (36,9%)	38 (100,0%)
<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	1 (2,2%)	5 (11,1%)	2 (4,4%)	20 (44,5%)	17 (37,8%)	45 (100,0%)
<i>Toplam</i>	5 (4,7%)	13 (12,2%)	8 (7,6%)	41 (38,7%)	39 (36,8%)	106 (100,0%)
$\chi^2=22,401$; sig=0,131						

Ankete katılan kullanıcıların “Beyaz Şehir Projesi Azerbaycan Cumhuriyeti’nde hayata geçirilmiş başarılı bir dönüşüm örneğidir” ifadesine verdikleri cevaplar ile “Beyaz Şehir bölgesinin daha çok hangi fonksiyonunu önerirdiniz” ifadesine verdikleri cevaplar arasındaki ilişki Çizelge 7.16’da çapraz tablo hâlinde verilmiştir. Bu çizelgeye göre kullanıcıların %38,7’si (41 kişi) Beyaz Şehir bölgesinin konut fonksiyonunu önermektedir. Bu sonuçların anlamlı olup olmadığını incelemek amacıyla Kİ-KARE Testi uygulanmıştır. Kurulan hipotezler aşağıdakilerdir;

H_0 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir’in böge genelinde hayata geçirilmiş başarılı bir dönüşüm olması” ifadesine verdikleri cevaplar ile “Beyaz Şehir’in hangi fonksiyonunu önerirdiniz” ifadesine verdikleri cevaplar arasında bir ilişki yoktur.

H_1 : Kullanıcıların “Beyaz Şehir’in böge genelinde hayata geçirilmiş başarılı bir dönüşüm olması” ifadesine verdikleri cevaplar ile “Beyaz Şehir’in hangi fonksiyonunu önerirdiniz” ifadesine verdikleri cevaplar arasında bir vardır.

Yapılan Kİ-KARE Testinden elde edilen sonuçlara göre $\text{sig} > 0,05$ olduğundan Beyaz Şehir kullanıcılarının verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunmamıştır. ($\lambda^2=22,401$ $\text{sig}=0,131$)

7.3. Değerlendirme

Tez çalışmasının bu bölümünde Siyah Şehir alanı için uygulanan Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi açısından değerlendirilmiş, bu konuda kişisel gözlem yoluyla yapılan alan değerlendirilmesi ve anket çalışmasından elde edilen sonuçlar yorumlanmış ve projenin Bakü kenti için başarılı olup olmaması tespit edilmiştir.

Endüstri miras alanları yapıldıkları dönemin sosyal, ekonomik, teknolojik ve mimari yaşamındaki izlerini ortaya koymaktadırlar. Bu nedenle bu alanların korunarak gelecek nesillere aktarılması amacıyla yapılan dönüşüm uygulamalarında sanayi yapılarında işlev değişikliği yapılırken bu alanların kentsel bellekteki yerinin korunması gerekmektedir. Endüstri miras alanlarının korunması gerçekleştirilirken minimum müdahale yapılarak kentsel bellekteki yeri göz ardı edilmeden yeniden işlevlendirilme çalışmaları bütüncül bir bakış açısıyla uygulanmalıdır. Bu kapsamda kentsel bellek açısından önemli bir yere sahip olan yapılı çevrenin devamlılığının sağlanması önem arz etmektedir. Belleğin iletişim içerisinde olduğu yapılı çevre değişir veya tahrip olunursa o alan kentsel bellekten de silinmeye başlayacaktır. Bu çerçevede Beyaz Şehir alanı değerlendirildiğinde, bölgede sadece Nobel Kardeşleri'nin özel ikametgahının yeniden işlevlendirilerek müzeye çevrildiği ve iki petrol arıtma ve bir su paylama tesislerinin restore edilerek günümüze kadar korunduğu görülmektedir. Korunan bu yapılar dışında Siyah Şehir petrol sanayi bölgesinin eski kimliğini yansıtacak uygulamalar olarak Çeşmeler Meydanı'nın zeminin bazı kısımlarında eski fabrika binalarının taşlarının kullanıldığı bir alan ve bu alanın etrafına yerleştirilen tek bir bilgilendirici levha karşımıza çıkmaktadır. Siyah Şehir alanının Beyaz Şehir'e dönüşümü projesinin temel amacına göz atacak olursak "Bu projenin hayata geçirilmesi ile Siyah Şehir'in sanayi yüzü geçmişte kalacak ve yerini Beyaz Şehir adı verilen uyum ve rahatlık merkezi olacak bölge olarak Bakü'nün yeni ve modern bir merkezi hâline gelecektir" cümlesi yer almaktadır. Bu da demek oluyor ki, kentsel dönüşüm projesinin yapılmasının temel amacı Bakü'nün sanayi kimliğini silerek modern bir yaşam alanı yaratmaktır. Bu anlamda Beyaz Şehir alanında Siyah Şehir'in geçmini yansıtacak çok az

sayıda çalışmalar yapılarak dönüşüm öncesinde hem kolektif bellekte hem de kentsel bellekte sanayi alanı olarak yer etmiş alanın bellekteki yeri değişerek yeni fonksiyonları ve tasarım bileşenleri ile birlikte karma yaşam alanına dönüşmüştür. Bu noktada Beyaz Şehir alanında artık sanayi geçmişinin yaşanmışlığını görmek pek mümkün değildir.

Yaşadığı çevresel kirlilik nedeniyle zamanla yaşanılması güç hale gelmiş Siyah Şehir'in Beyaz Şehir'e dönüşümü neticesinde alan petrol atıklarından, zararlı tüm kirleticilerden temizlenerek genel anlamda yaşanabilir bir temiz bölgeye çevrilmiştir. Bunun yanında projenin Bakü geneli için sağladığı bir sıra fiziksel, çevresel, sosyal ve ekonomik faydaları da görülmüştür.

Kentsel dönüşüm projesi ile beraber çevresel kirliliğin azalması, konut, rekreasyon ve sosyal buluşma ihtiyacının karşılanması, istihdam kaybı yaşayan bölgede yeni iş alanları, çeşitli turizm alanları yaratılması, yeşil alan düzenlemelerinin yapılması gibi kent kimliğini biçimlendirecek karma kullanımlar geliştirilmiştir. Bunların yanında dönüşüm sonrasında alanın Bakü kentinin diğer bölgelerine göre daha düzenli ve tertipli mimari dil birliğiyle tasarlanmış olması projenin artıları olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda Beyaz Şehir sadece alan kullanıcıları için değil, aynı zamanda tüm Bakü sakinlerine hizmet edecek kamusal mekânlar yaratarak çekim merkezi hâline gelmiştir. Bu zamana kadar tek merkezli olan Bakü içerisinde ikinci çekim merkezi olarak kurulan Beyaz Şehir genel anlamda kente büyük olumlu sosyo-ekonomik katkılar sağlayarak, kentsel yaşam kalitesinin artmasına neden olmuştur.

Çalışma kapsamında kentsel bellek konusunda incelediğimiz literatür yasaları, bu saha araştırmasında mekânsal boyutlar üzerinde olumsuz etkiler oluşturmuştur. Örneğin Beyaz Şehir alanında bulunan iki petrol arıtma ve bir su paylama tesislerini referanslı bir mekânsal tasarım ve (ya) alan kullanıcılarının hissedebileceği bir mekânsal müdahalenin olmaması vs. gibi hususlar genel anlamda bölgenin negatif bir algı yarattığını göstermektedir. Öte yandan ise alan kullanıcıları aksine Beyaz Şehir'i Bakü kentinin yaşam kalitesini arttırdı diye algılamaktadır.

106 kişiye uygulanan anket ve yapılan istatistik test sonuçlarına göre Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesi'nin Bakü halkının rekreasyon (yeşil alan, eğlence vs.) alanı ve sosyal mekâna kavuşmasında, çevre kirliliğinin azalmasında, ulaşım kolaylığının sağlanmasında ve

Azerbaycan ekonomisinin büyümesine katkıda bulunmasında, genel olarak kullanıcılar tarafından başarılı bir dönüşüm uygulaması olarak algılandığı saptansa da, bu alan kentsel bellek belişenleri ile incelendiğinde belleğinin kaybedildiğı ortaya çıkmıştır.

Siyah Şehir'in sanayi kimliğini göz ardı edilerek kentsel dönüşümün uygulanması projenin en önemli eksiklikleri arasında gelmektedir. Çünkü endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilme projeleri yapılırken alanın tümüyle yıkılması yerine dönemin fabrika yapıları, depo yapıları, makineler vs. gibi üretim sürecine dair bir takım kalıntıların ve bölgede yer alan sosyal yaşamın ve kültürel izlerin korunarak günümüze aktarılması gerekmektedir. Endüstri miras alanları toplum ile iletişim içinde olan alanlar olduğundan dolayı kolektif ve kentsel bellekte önemli bir yere sahiptirler. Siyah Şehir sanayi bölgesi Azerbaycanın ulusal tarihi açısından önemli bir alandır. Bu yüzden dönüşüm yapılırken toplumun belleğinde fabrikalar alanının kimliği silinmemeli, Beyaz Şehir alanından geçmişin izleri okunabilmeli ve bu şekilde kentsel belleğin devamlılığı sağlanmalıdır.

Öte yandan ise Beyaz Şehir alanının dönüşümü sırasında bölgenin tümüyle yıkılarak yenilenmesi ile alandaki arazi değerlerinin yükselmesi soylulaştırma gibi yan etkileri ortaya çıkarmış, önceden bölgede yaşayan yerel halkın buradan taşınmasına, yani sosyal kimliğin de değişmesine yol açmıştır. Diğer bir deyişle, Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesi de günümüzde uygulanan birçok dönüşüm projesi gibi sosyo-mekânsal ayrışmayı doğurmuş ve halkı sosyo-ekonomik gruplara göre ayıran bir mekân hâlini almıştır.

Özetle Beyaz Şehir alanında yapılan değerlendirmelere göre alanda kentsel yaşam kalitesi artmış, fakat kentsel bellek kaybolmuştur şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle, Siyah Şehir petrol sanayi alanının Beyaz Şehir karma yaşam alanına dönüşümü ile beraber kentsel bellek ve yaşam kalitesi kavramları ters işlemiştir.

8. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Endüstriyel miras, dünya üzerinde önemli bir eşik hâline gelen, sanayileşme hareketlerine tanıklık eden toplumla sürekli bir etkileşim hâlinde olan ve yapıları, makine donanımları, sosyal yaşantısı ile birlikte dönemin kültür izlerini barındıran önemli bellek elemanları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Nitekim, birçok yönden değer taşıyan endüstri miras alanları aynı zamanda dönemin kimliğini, yaşam tarzını, kültürünü ve belleğini tanımlayan öğeleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle endüstri miras alanları hem kolektif bellek hem de kentsel bellek açısından mühim bir yere sahiptirler. Dolayısıyla endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilme projeleri yapılmadan önce kolektif bellek ve kentsel bellekteki yerinin iyice anlaşılması gerekmektedir. Bu anlamda endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilmesi yapılırken kentsel bellekteki sürekliliği de sağlanmalıdır. Kentsel belleğin sürekliliği ise endüstri miras alanlarındaki yapı ve teçhizatların, sosyal yaşamın ve tüm kültürel izlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması şeklinde devamlılığının sağlanması ile mümkün kılınmaktadır.

Sanayisizleşme ile birlikte kentlerde meydana gelen düzensiz yerleşme, gecekondulaşma, literatürde endüstriyel miras olarak bilinen kent içinde işlevini yitirmiş atıl kalan sanayi alanlarının kentsel bölgede sosyal ve fiziksel açılardan problemler oluşturması sonucu, kentsel yaşamda gerekli olan ihtiyaçlar karşılanamamakla beraber kentlinin yaşam kalitesi kaybolmaya başlamış ve kentler yaşanılır olmaktan uzaklaşmıştır. Bütün bu ihtiyaçları karşılamak ve düzensiz ve kaotik durum itibarıyla meydana gelen olumsuzlukları durdurarak alanın daha verimli kullanılması amacıyla planlamada kentsel yenileme ve kentsel dönüşüm gibi yeniden yapılanma hareketlerine başvurulmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirme kapsamında yapılan kentsel dönüşüm projelerinin alanın kimliğini ve kentsel bellekteki yerini koruma, refah düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltme, sürdürülebilir ekonomik kalkınma, küresel anlamda cazibe merkezi yaratma, kentsel estetiği gözetme, güvenli yaşam alanları oluşturma vs. gibi birçok fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik amaçlarla uygulandığı aşıkârdır. Fakat bu araştırmanın temel konusunu yeniden işlevlendirilen endüstri miras alanlarının kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi bağlamında değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Endüstri miras değeri taşıyan Beyaz Şehir alanının bu iki kavram üzerinden değerlendirilmesinin temel sebebi ise arazinin bir bellek değerine sahip olması neticesinde bunu gerektirmesidir. Bu

anlamda Beyaz Şehir projesi çerçevesinde kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesinde alanın taşıdığı bu tarihsel değer projeye dahil edilmemiştir. Bu bağlamda ilk olarak endüstri miras alanlarının dönüşümü, kolektif bellek, kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi kavramları açıklanarak bu kavramlara yönelik projelerin geliştirilmesi ve uygulanması ile ilgili dünyadan ve Türkiye’den örnekler incelenerek ortaya çıkan sorunlar tartışılmıştır. İkinci olarak Siyah Şehir’in Beyaz Şehir’e dönüşümü sadece Bakü’de değil, aynı zamanda Azerbaycan’da sanayi işlevli alanların dönüşümünde gerçekleştirilmiş ilk proje olması itibarıyla incelemeye değer bulunmuş olup çevresiyle birlikte tüm etkileri araştırılmıştır. Bu araştırmanın ardından da kişisel gözlem ve anket değerlendirilmesi yapılarak, toplanan bütün veri ve anket sonuçları ile birlikte uygulalanan kentsel dönüşüm projesinin kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi açısından başarılı olup olmadığı, kent kullanıcıları tarafından nasıl algılandığı ve ne gibi katkılar sağladığı ortaya konulmuştur.

Tez çalışmasının örneklem alanı olarak seçilen Beyaz Şehir de kent merkezinde atıl kalmış işlevini yitirmiş ve çevreye çeşitli yönlerden zarar vermiş bir eski sanayi alanının işlevlendirilerek kente geri kazandırılmasını ve kamu kullanımına açılmasını amaçlayan dönüşüm projesi sayılmaktadır. Bunun yanında, Siyah Şehir Petrol Sanayi Bölgesi’nin 19. yüzyılın sonlarından itibaren günümüze dek tarihi bir nitelik taşıması sebebiyle endüstriyel miras niteliğindedir. Siyah Şehir alanı 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar Azerbaycan petrol sanayisinin merkezi hâline gelerek en parlak dönemlerini yaşamıştır. Daha sonraki dönemlerde ise çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlerden dolayı bölge eskime sürecine girerek yaklaşık 2000 yılına kadar çevresel durumu kötüleşmiş banliyö alanına dönüşmüştür. Bu durum 2007 yılında alınan Siyah Şehir alanının Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi kapsamında yeniden işlevlendirilmesinin başlamasına kadar sürmüştür.

Siyah Şehir petrol sanayi alanı içerisinde fabrika ve insan yerleşkelerinin yanı sıra sağlık, eğitim, ticaret, ibadet ve sosyal aktiviteler için birçok yapı/alan inşa edilmiştir. Bu doğrultuda Siyah Şehir alanı Bakü kenti için sadece bir çalışma alanı değil, aynı zamanda halkın sürekli vakit geçirdiği bir yaşam alanı olarak faaliyet göstermiştir. Bu alan kent ile sürekli bir etkileşim hâlinde olduğundan dolayı hem kolektif bellekte hem de kentsel bellekte önemli bir yer edinmiştir. Bakü halkının, Siyah Şehir alanında geçirdiği zaman ve yaşadığı olaylar nedeniyle aidiyet duygusu oluşmuştur. Oluşan aidiyet duygusu ise kullanıcıların alanı sahiplenmesini sağlamıştır. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, bireyin mekânı deneyimlemesiyle o mekân birey tarafından anlamlı bir ‘yer’e dönüşmektedir. Siyah

Şehir alanında oluşan sosyal ilişkilerle birlikte bölge Bakü sakinleri için bir yere dönüşmüş ve bu sayede yerin ruhu oluşmuştur.

Tez çalışması kapsamında Bakü'nün kimliğinde önemli bir yer edinen Siyah Şehir bölgesinin, içerdiği endüstriyel miras çerçevesinde, Bakü kentinin kimliğinde ve belleğinde sahip olduğu değeri vurgulanarak, alan için geliştirilen Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi üzerinden kentsel bellekteki devamlılığının sağlanıp sağlanmadığı konularında çıkarımlar yapılmıştır.

Kentin belleği, o kentin kimliği ve kolektif belleği ile birebir ilişkili olduğu için geçmiş dönemin bileşenlerini günümüze ve geleceğe anlamlı bir şekilde aktarabildiği takdirde varlığını sürdürebilmektedir. Bu kapsamda geçmiş dönemin mekânsal bileşenleri olarak yapıları çevre karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kentsel bellek yapıları çevre üzerinden varlığını korumaktadır. Sanayi döneminin izlerini günümüze yansıtabilen ve bellekle sürekli iletişim içerisinde olan yapıları çevre değişir ya da kaybolursa, o alan kentsel bellekten de silinmeye başlayacaktır. Bu kapsamda Beyaz Şehir alanında yapılan değerlendirilmelere göre, kentsel dönüşüm sonrasında bölgede Nobel Kardeşlerinin özel ikametgâhı, iki petrol arıtma tesisi ve bir su paylama tesisi olmak üzere çok az sayıda korunacak yapı kalmıştır. Bu yapılardan en önemlisi olan Nobel Kardeşlerinin ikametgâhı yeniden işlevlendirilerek günümüze Nobel Kardeşleri – Villa Petrolea Müzesi olarak geçmiştir. Alanda korunarak tek müze olarak yer alan yapı, Siyah Şehir alanının tarihini gelen ziyaretçilere belirli ölçülerde sunabilmektedir. Çünkü müze genel anlamda her ne kadar petrol temasına adansa da, yapı içerisinde herhangi bir makine veya petrol üretimine dair bileşenler korunamamış, sadece Nobel ailesinin yaşamları boyunca kullandıkları eşyalar yer almıştır. Nitekim, yapıya korunarak müze işlevi verilmiş fakat müze içerisinde işlevsel bütünlüğün korunmasına dikkat edilmemiş ve Siyah Şehir alanının tarihi hakkında yeterli bilgi sağlanmamıştır. Müze olarak işlevlendirilen yapı dışında petrol arıtma ve su paylama tesisleri de korunmuş, fakat petrol sanayisini hatırlatan bir işlevlendirilme yapılmamıştır. Kentsel dönüşüm sonrasında alanda korunan bu yapılar dışında Çeşmeler Meydanı'nın zemininin bazı kısımlarında Siyah Şehir'in fabrika yapılarındaki taşlar kullanılmış ve bu alanda petrol sanayi tarihini anlatan levha yerleştirilmiştir. Neticede, Siyah Şehir petrol sanayi bölgesine dair izlere sadece Nobel Kardeşleri – Villa Petrolea Müzesi'nde, iki petrol arıtma ve bir su paylama tesislerinde ve Çeşmeler Meydanında belirli ölçülerde rastlanmakta olup, alanın geri kalan yerlerinde herhangi bir uygulama görülememektedir. Sonuç olarak Siyah Şehir'in Beyaz Şehir'e

dönüşümünden sonra alanın sanayi tarihinin günümüze yansıtılması yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla alanın sanayi kimliği korunarak gelecek kuşaklara yeterince yansıtılamamış ve kentsel bellekteki devamlılığı zarar görerek sanayi alanından karma yaşam alanına doğru değişmiştir.

Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi sonucunda özellikle kentin genç kullanıcılarının belleğinden alanın kimliği silinmektedir. Zira alanı kullanan orta ve yaşlı nüfus, Siyah Şehir alanı ile ilgili anılara ve yaşanmışlıklara sahip olduğu için sanayinin izlerini alandan bir şekilde görebilmektedirler. Fakat Siyah Şehir alanı hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmayan kullanıcıların Beyaz Şehir alanından bu izleri okumaları neredeyse imkânsızdır.

Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi Bakü kentinin yerleşim alanı, merkezi iş alanları, rekreasyon alanı, yeşil alanları, çocuk oyun alanları, alışveriş merkezi, kafeler, restoranlar gibi bir sıra ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde karma yaşam alanı olarak gerçekleştirilmektedir. Dönüşüm sonrasında alanda geliştirilen kullanımlarla beraber Beyaz Şehir Bakü kentinin diğer bölgelerine kıyasla daha düzgün mimari dil birliğine sahip olmuştur. Bunların yanı sıra Siyah Şehir'in Beyaz Şehir'e dönüşümü sonucunda tüm başkente hizmet edecek kamusal alanlar yaratılarak, bu zamana kadar tek merkezli olan Bakü içerisinde Beyaz Şehir adı verilen ikinci çekim merkezi yaratılmıştır. Dolayısıyla kente büyük önemli sosyal ve ekonomik katkılar sağlayan Beyaz Şehir, Bakü halkının kaybolan yaşam kalitesinin de canlanmasını sağlamıştır. Genel anlamda tez çalışmasının literatür kısmında yaşam kalitesi başlığı altında ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel boyutlardan bahsedilmektedir. Fakat saha çalışmasında anket kapsamında kullanıcılara kentsel yaşam kalitesi açısından daha çok fiziksel ve çevresel boyutlara ilişkin sorular yöneltilmiştir. Nitekim, yapılan anket değerlendirilmesi sonucunda alan kullanıcılarının algısının yaşam kalitesinin mekânsal boyutları konusunda inceleyerek Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi ile Bakü kentinin rekreasyon (yeşil alan, oyun alanı, eğlence vs. gibi) ihtiyacının büyük bir kısmının buradan karşılanması, sosyal buluşma mekânı olması, gerek yaya, gerekse taşıt olarak ulaşımının kolay olması, çevre kirliliğinin azalması ile daha temiz ve beyaz olması, konut dışında yemek, spor, gezinti, eğlence gibi amaçlar ile kullanması halkın burada oturmak istemesi gibi bir sıra etkenler Beyaz Şehir'in başarılı bir dönüşüm örneği olarak algılandığının göstergesidir. Beyaz Şehir kullanıcılarının çoğunluğu kentte sanayi üretiminin bitmesini, oradaki iş gücü üzerine etkisini vs. gibi özellikleri hissetmediğinden ve buraya yaşamak amacı ile geldiklerinden dolayı alanın fiziksel ve çevresel özelliklerine değinmiştir.

Tüm bu özellikler aynı zamanda kentsel yaşam kalitesinin arttırılmasında önemli bir rol oynayarak, kullanıcılar tarafından bu alanın beğenilmesini, beğenen kullanıcıların bu alana taşınmasını ve burada yaşayanların memnun olmasını sağlamıştır. Öte yandan ise Beyaz Şehir alanı kent plancısı açısından kentsel yaşam kalitesi yüksek bir karma yaşam alanı olmasına rağmen, bir endüstri miras alanı olarak kentsel belleğe yeteri kadar katkı yapacak ve kullanıcılarına bunu hissettirecek bir duruma sahip değildir. Bu anlamda bir plancı bakış açısına göre endüstri miras alanlarına ilişkin özelliklerin korunarak yeni üretilen kentsel mekânlarda temsil edilmesi başarılı bir yeniden işlevlendirilme projelerinin ana şartı olarak görülmektedir.

Tez çalışması kapsamında yapılan analizler sonucunda, Siyah Şehir Petrol Sanayi Bölgesi için geliştirilen Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesinin Bakü kenti için sağladığı pozitif algıları şu şekilde sıralayabiliriz;

Mekânsal algılar

Siyah Şehir alanı dönüşüm öncesinde kirli su, petrol atıkları ile çevrili zararlı bir alan iken, kentsel dönüşüm sonrasında tüm kirleticilerden temizlenerek, kirlenmiş topraklar yenilenerek alanın temiz ve yaşanabilir bir bölgeye dönüşümü gerçekleştirilmiştir.

Alanın doğası, coğrafi konumu, denize doğru eğimli topoğrafyası dikkate alınarak yapılan binaların kat yüksekliklerinin bir biri ile olan uyumu, Hazar Denizi boyunca uzanan Bakü bulvarının buradaki devamının salınması gibi etkenler Beyaz Şehir'in Bakü kentinin diğer bölgelerine göre daha düzenli ve özgün silüete sahip bir alan olduğunun göstergesidir.

Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi kapsamında yapılan yol, sokak, cadde düzenlemeleri, yayalara özgü yürüme ve bisiklet yolları ile ulaşım ağı ve altyapı gibi alanın etkileşim hâlinde olduğu çevre sorunları giderilmiştir.

Ekonomik algılar

Beyaz Şehir projesinin hayata geçirilmesiyle büyük yatırım beklentileri olan yatırımcıların kentte yeni iş imkânları ve istihdam yaratarak, Azerbaycan'ın ekonomisine büyük bir katkı sağlayacağı görülmektedir.

Sosyo-kültürel algılar

Kentsel dönüşüm sonrasında Beyaz Şehir’de sadece alan kullanıcılarına değil, tüm Bakü sakinlerine hizmet edecek bulvar, meydanlar ve yeşil alanlar gibi kamusal mekânlar oluşturulmuştur.

Kamusal alan açısından tüm kentliye hitap edecek Beyaz Şehir alanı, bu zamana kadar tek merkezli bir kent olarak bilinen Bakü’nün ikinci çekim merkezi hâlini alacağı ve hem sosyal hem ekonomik açıdan olumlu sonuçlar sağlayacağı aşıkârdır.

Her ne kadar kent kullanıcıları Siyah Şehir Petrol Sanayi Bölgesi için geliştirilen Beyaz Şehir Kentsel Dönüşüm Projesini başarılı bulsa da, projenin Bakü kenti için sağladığı pozitif algılar dışında, negatif algılarının olduğu tespit edilmiştir. Bunlar;

- 625 hektarlık bir alanı kaplayan proje ile birlikte meydana gelen yapı ve ekonomik değişim ile beraber bölgenin kültürel tarihi zenginliklerinin korunması beklenirken, bu alanda korunacak çok az sayıda yapı kalmıştır. Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi, ABD örneklerinin aksine Avrupa’daki dönüşümlerin temel prensibi olan sanayinin kentsel kimliğin bir parçası ve kentsel belleğin devamı olarak düşünmek ve geçmişini yansıtacak şekilde yeni kimlik oluşturarak dönüştürmek fikri Bakü’de neredeyse tamamen göz ardı edilmiştir. Burada kentin eski sanayi kimliğini yansıtacak Nobel Kardeşleri Müzesi, iki petrol arıtma tesisi, bir su paylama tesisi, Çeşmeler Meydanı’nda bulunan tek bilgilendirici levha dışında hiç bir çalışma yapılmamıştır.
- Kentsel dönüşüm projesi kapsamında Siyah Şehir alanının tümüyle yıkılarak yenilenmesi, arazi değerlerindeki artışa ve önceden burada yaşayan halkın başka yerlere taşınmasına (soylulaştırma), yani sosyal kimliğin değişmesine (sosyo-mekânsal ayrışma) neden olmuştur.
- Beyaz şehir kentsel dönüşüm projesinde alanın bellekteki yerini koruyacak, kamusal alanların işlevselliğini arttıracak, alanın canlılığını ve hareketliliğini desteleyecek yönde herhangi bir sosyal etkinlik yapılmamıştır. Nitekim IBA Emscher Park dönüşüm projesindeki gibi mimari yarışmalar, çeşitli festivaller, sosyal etkinlikler gerçekleştirerek halkın sorunlarına yönelik çözümler geliştirerek, dönüşüm projesinin amaç ve hedefleri bölge sakinlerine duyurularak doğrudan yerel kullanıcılarının katılımı da sağlanmalıdır.

Anket değerlendirilmesi sonuçlarına göre, Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi her ne kadar kullanıcılar tarafından Bakü’de kentsel yaşam kalitesi yaratarak mekansal yönden başarılı bir yeniden işlevlendirilme projesi olarak algılansa da Bakü kentinin tarihini, kimliğini ve kentsel bellekteki yerini sürdürmemesi açısından önemli eksiklikleri olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü endüstri miras alanlarının yeniden işlevlendirilmesindeki ilk amaç bu alanların korunarak sanayi izlerini gelecek kuşaklara aktarılması, daha sonraki amacı ise fiziksel, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları ile birlikte güçlü kentsel alanlar yaratarak kentin yaşam kalitesini arttırmak olmalıdır. Alanda sanayi yaşanmışlığının izlerinin görülememesi kentsel bellekteki devamlılığı zedelemektedir. Endüstri miras alanının kentsel bellekteki devamlılığı sağlanamadığı takdirde ise, kimliğini tanımayan ve mekânla ilişkisi olmayan duyarsız toplumları ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda endüstri miras alanlarına yönelik yapılan kentsel dönüşüm projelerinde yaşam kalitesini yükseltecek bellek değeri göz önüne alınmalıdır. Öte yandan yaşananlar korunduğu için bu alanların yeniden işlevlendirilmesinde kentsel bellek kadar kullanıcı algısı da önemlidir. Endüstri miras değeri taşıyan alanların sanayi kimliğini gelecek kuşaklara aktarmak adına bu alanların kalitesini arttırarak ve tarihini yaşatarak korunması gerekmektedir.

Sonuç olarak, dönüşüm gerçekleştirilen Beyaz Şehir karma yaşam alanında yapılan anket sonuçları kentsel yaşam kalitesinin arttığını gösterirken, alanın kentsel bellek bileşenleri açısından yapılan incelemeleri ise belleğin kaybedildiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle bu tez çalışmasının ana bulgusu Beyaz Şehir endüstri miras alanının dönüşümünün yaşanabilirlik noktasında kentsel bellek ve yaşam kalitesi kavramlarının ters işlemesidir. Özetle Beyaz Şehir alanı yeniden işlevlendirilmiş, fakat ne yazık ki tarihi değerini sürdürmemiştir. Bu kapsamda alanda endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesinin yanında mekânsal tasarımda bu yapıları referans alacak bir tasarımın geliştirilmesi (müze yapılması, onun merkezde tutulması, ona açılan yaya yollarının inşası, diğer yapıların ona göre yönlendirilmesi, odağa alınması vs.) çalışmaları ile kentte hem yaşam kalitesinin artması hem de kentsel belleğin silinmemesi sağlanabilir. Bu şekilde yapılan dönüşüm uygulamaları ile birlikte kentin belleği korunarak kalite sürdürülebilirliği oluşturulabilir. Proje Bakü kentinin hem batı hem de doğu yönlerine doğru geliştirilmesi açısından gelecek projeler için literatüre katkı sağlayacak bir örnektir. Bu bağlamda tez çalışmasının bu kısmında gelecekte yapılacak endüstri miras alanlarının dönüşüm projelerinin daha başarılı sonuçlar vermesi için bir takım öneriler geliştirilmiştir;

İlk olarak, dönüşüm öncesinde eskime sürecine girmiş tarihi kültürel ve endüstri miras değeri taşıyan yapıların korunması ve yeni fonksiyonlarla kente geri kazandırılması devlet politikası olarak benimsenmelidir. Bu kapsamda endüstri miras alanlarının dönüşüm uygulamalarında koruma kuruluşlarının denetimi yoğunlaştırılması gerekmektedir.

Endüstri miras alanlarında bulunan özgün makine donanımlarının korunması sağlanmalıdır. Bunun için sanayi yapıları içerisindeki makine ve diğer üretim bileşenleri bir bütün olarak korunmalıdır. Mümkün mertebe yeniden işlevlendirilen sanayi yapılarında, sanayileşme döneminde kullanılan makinelerin izleri yapı içerisinde sergilenerek gelecek nesillere aktarılmalıdır.

Sanayi yapılarının özgün işlevleri hakkında alan kullanıcılarına bilgi verilmelidir. Bu çerçevede korunarak yeniden işlevlendirilen yapılarda, makinelerin sergilendiği bir bölüm ayırarak fabrikanın eski işlevine dair bilgi aktarımı sağlanabilir. Bu sayede dönüşüm sonrasında oluşturulan hafıza sergisi sonucunda kentin belleği güncel tutulacaktır.

Endüstri miras alanlarında bulunan sanayi yapılarına yeni bir işlev verirken, özgün yapısına uygunluğuna dikkat edilmelidir. Dolayısıyla yapı içinde yapılan herhangi bir müdahale minimum düzeyde olmalıdır.

Endüstri miras alanının kentsel bellekteki devamlılığının sağlanması için bu alanlardan geçmiş dönemin izlerinin okunması gerekmektedir. Bunun için hem yapı içerisinde hem de peyzaj düzenlemelerinde petrol sanayisinin izleri tasarımlara yansıtılabilir, yazılı ve dijital dökümanlar üretilebilir, petrol üretimi ile ilgili farklı interaktif etkinlikler yapılabilir, alanda gezi-turları düzenlenebilir.

Sanayi tarihi ülkenin ortak belleğini oluşturduğu için endüstri miras alanlarının dönüşümünde kamu yararı ön planda tutulmalıdır. Çünkü endüstri miras alanları ülkenin sahip olduğu ortak kültür mirasıdır.

Endüstri miras alanlarının dönüşüm analizi sırasında yerel sakinlerle iletişim hâlinde olmalı ve buradaki halkın sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı dikkate alınarak dönüşüm planlanmalıdır. Kentsel dönüşüm projesi kapsamında alınan tüm kararlar halka duyurulmalı ve halk katılımı sağlanmalıdır.

Sanayi alanlarının dönüşüm projeleri yalnızca bölge düzeyinde değil, kentsel ölçekte geliştirilmiş ana planı hedefleri doğrultusunda ele alınmalıdır.

Kentsel dönüşüm sonrasında alan için önerilen fonksiyonların şehrin hem fiziksel, hem de sosyo-ekonomik yapısına uygunluğuna dikkat edilmelidir.

Dönüşümü gerçekleştiren alana uygun olmayan fonksiyonlar başka yerlere taşınmalı, uygun olanlar ise sürdürülebilir hale getirilmelidir.

Alanın kent içi konumu değerlendirilerek, kent çevresine olan toplu ulaşım bağlantıları güçlendirilmeli ve yaya erişebilirliği sağlanmalıdır.

Çeşitli fonksiyonlarla donatılmış farklı aktivitelerin yer aldığı 24 saat yaşayabilecek kamusal alanların tasarlanmasına dikkat edilmelidir.

Sonuç olarak yapılan tez çalışması işlevini yitirmiş endüstri miras alanının dönüşüm sürecinin başarılı olup olmadığını kentsel bellek ve kentsel yaşam kalitesi bakış açısı değerlendirilmiş; kavramsal çerçeve, farklı ülkelerden getirilen örnekler ve araştırma kapsamında uygulanan alan çalışması sayesinde araştırılmıştır. Tez sonucunda Bakü kentinde geliştirilecek projeler için endüstri miras alanlarının dönüşümlerinin fiziksel, çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik boyutuna ilişkin öneriler getirerek gelecekteki çalışmalar açısından faydalı bir kaynak oluşturmaya gayret edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Akalın, M. (2016). Kentsel dönüşümün karanlık yüzü: Soylulaştırma, yerinden edime ve mekânsal dışlanma. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(14), 298.
- Aliyev, E. (2013). *Konstruktivizm Dönemi - 20. yüzyılın 1920-1930 yıllarında Bakü mimarlığı*. Bakü: Doğu-Batı.
- Aliyev, E. (2022). *Kıyı Bölgelerindeki Atıl Sanayi Alanlarında Geliştirilmiş Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliğine Etkisi: Bakü Beyaz Şehir Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Almaas, I. (1999). Regeneration the Ruhr - IBA Emscher Park project for the regeneration of Germany's Ruhr region, *The Architectural Review*, Ruhr, 13-14.
- Altay, F. (2016). Sanayi 4.0 "Dördüncü Sanayi Devrimi", *Konya Ticaret Odası Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü*, Konya, 1-3.
- Asbrink, B. (2002). The Nobels in Baku. *Azerbaijan International*, 10(2), 56-59.
- Assmann, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. New York: Cambridge University Press, 22-28.
- Aşan, E. (2012). *Psikoloji*. A. Baydar Öztüfekçi. (Editör) Ankara: Ekoyay Eğitim Yayıncılık Matbaacılık.
- Avsan, D., Pulat Gökmen, G., ve Uçman Altınışik, İ. (2020). Endüstriyel mekân ve kentsel hafıza; Sümerbank Denizli İplik Fabrikası üzerinden bir değerlendirme. *İdealkent Dergisi*, 11, 997-1022.
- Aytaç, G., ve Kuşuluoğlu, D. (2012). Endüstri parkları. *Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Adana Şubesi Güney Mimarlık Dergisi*, 8, 46-49.
- Azertac. (2014). Bakü Beyaz Şehir projesi ile tanışma. (20 Nisan 2014) *Azerbaycan*, 8.
- Azizov, A. (1980). *Azerbaycan'ın Kentsel Sanayi Bölgelerinin Yeniden Yapılanmasının Özellikleri*. Y. Boçarova. (Editör) Bakü.
- Başaran, İ. (2007). Sağlıklı kentler kavramının gelişiminde sağlıklı kentler projesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 208.
- Başaran, İ. (2008). *Kent ve Yerel Yönetim*. İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- Baştürk, A., Mete, B., ve Altun, L. (2001). *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Haliç dönüşüm projeleri*. İstanbul: Haliç 2001 Sempozyumu Kitabı, 36-63.
- Bayramoğlu, N. (2010). *Kullanıcı algısı bağlamında kentsel kimlik: Barbaros Bulvarı Büyükdere kentsel aksı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bıçkı, D., ve Ak, D. (2019). Bir kentsel yaşam kalitesi göstergesi olarak konut kalitesi: Türkiye açısından bir değerlendirme. *İdeal Kent Dergisi*, 730-746.

- Bircan, D. (2019). Kentsel dönüşüm ile sürdürülebilir kent önerileri: Selamsız örneği. *Kent Akdemisi Dergisi*, 12(3), 501-519.
- Boyer, P., and Wertsch, J. (2009). *Memory in Mind and Culture*. New York: Cambridge University Press, 117-118.
- Büyükköz, H. (2013). *Kentsel Mekânda İşlevsizleşen Sanayi Alanlarının Park Alanlarına Dönüştürülmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Casey, E. (1997). *The Fate of Place: A Philosophical History*. California: University of California Press.
- Casey, E. (2000). *Remembering, Second Edition: A Phenomenological Study*. Indiana University Press, 182-187.
- Cengizkan, N. (2006). Endüstri yapılarında yeniden işlevlendirme: "İş"i biten endüstri yapıları ne "iş"e yarar? *Dosya 03 Dergisi*, 45, 9-13.
- Clark, J. (2013). *Adaptive Reuse Of Industrial Heritage: Opportunities & Challenge*. Melbourne: Heritage Council Victoria.
- Crinson, M. (2005). *Urban Memory History and Amnesia in the Modern City*. London: Routledge, xii.
- Çolpan, C. (2017). *Bir Semtin Kimliğinin Sürdürülmesinde Kentsel Belleğin Yeri: Yeldeğirmeni Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dadaşova, S., Gasımozade, E., ve Memmedov, F. (2013). *Bakü Kentinin Tarihi*. Bakü: Doğu-Batı.
- Deitrick, S. (1999). Multi-layered economic restructuring in an old industrial region: The Pittsburgh transition. *The Great Lake Geographer*, 6(1-2), 12-28.
- Demir, E. (2018). *Sanayi Devrimi ve Kent*. Kent Sosyolojisi Ders Notları. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Demirsoy, M. (2006). *Kentsel Dönüşüm Projelerinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi (Lüblan - Beyrut - Solidere Kentsel Dönüşüm Projesi Örnek Alan İncelemesi)*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dombrowski, U., and Wagner, T. (2014). Mental strain as field of action in the 4th industrial revolution. *Procedia CIRP*, 17, 100-105.
- Efere, P. (2004). *Urban Regeneration*. London: Trans Atlantic College.
- Ekici, B. (2021). *Kentsel Mekânın Yaşanabilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi: Şahinbey, Gaziantep Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

- Elhan, S. (2009). *Kentsel Bellek Bağlamında Sanayi Mirasının Değerlendirilmesi: İstanbul Haliç Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Emür, S., ve Onsekiz, D. (2007). Kentsel yaşam kalitesi bileşenleri arasında açık ve yeşil alanların önemi - Kayseri/Kocasinan ilçesi park alanları analizi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 367-396.
- Ergün, N. (2006). *Gentrification Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği*. D. Behar, ve T. İslam. (Editörler). İstanbul'da soylulaştırma eski kentin yeni sahipleri. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 15-30.
- Erol, A. (2019). *Kentsel Dönüşüm Sürecinde Gayrimenkulde Ortaya Çıkan Değer Artışı ve Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fatullayev, Ş. (2013). *XIX ve XX Yüzyılın Başlarında Bakü'de Kentsel Gelişim*. Bakü: Doğu-Batı.
- Föhl, A. (1995). *Bauten der Industrie und Technik*. Deutsches Nationalkomitee für Denkmalschutz, 47.
- Fuster, J. (1999). *Memory in the Cerebral Cortex: An Empirical Approach to Neural Networks in the Human and Nonhuman Primate*. Massachusetts: MIT Press Ltd.
- Geijerstam, J. (2012). *Photography and Image Resources*. J. Douet. (Editör) Lancaster: Carnegie Publishing, 77-83.
- Gemici, B. (2011). *Eski Endüstri Alanlarının Yeniden İşlevlendirilmesinde Kentsel Kalite ve Değer Artışına İlişkin Kullanıcı Algısı: İzmit - Sekapark Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Görün, M., ve Kara, M. (2010). Kentsel dönüşüm ve sosyal girişimcilik bağlamında Türkiye'de kentsel yaşam kalitesinin artırılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 143.
- Hacıyeva, Y. (2001). *Hizmet Alanlarının Organizasyonunun Plan-mekânsal Özellikleri (1920-1999 yılları)*. Bakü: Elm Yayınevi, 108.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago: The University Of Chicago Press, 28-43.
- Hanifehnezhad, H. (2019). *Kentsel Tasarımda Kullanıcı Algısı ve Yaşam Çevresine Aidiyeti Belirleyen Bileşenlerin Analizi: Ankara Bahçelievler Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Harvey, D. (1996). *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Blackwell. 294.
- Hasol, D. (2005). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayın, 402.
- Höhmman, R. (1992). *Denkmale der industrie - museen der industrie?* I. A. Komitesi (Editör). Museum und Denkmalpflege. Münih, Bericht Über Ein Internationales Symposium, ICOM ve ICOMOS Almanya, Avustralya ve İsveç, s. 56-61.

İnan, Ö. (2019). *Kentsel Yaşam Kalitesinin Ölçülebilirliği: Belediye Stratejik Planları Üzerinden Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İnternet: Akşam. (Ağustos, 2013). *Almanya'nın eski devi 'Ruhr Bölgesi' Detroit olma yolunda mı*: Web: <https://www.aksam.com.tr/ekonomi/almanyanin-eski-devi-ruhr-bolgesi-detroit-olma-yolunda-mi/haber-231997>. Son Erişim Tarihi: 18.02.2021.

İnternet: Azərbaycan Cumhuriyeti Bakü Şəhri Binagadi İlçe Yürütme Otoritesi. (2022). *Azərbaycan Aarazisi*: Web: <http://binegedi-ih.gov.az/az/page/3.html>. Son Erişim Tarihi: 29.08.2022.

İnternet: Azərbaycan Cumhuriyeti Bakü Şəhri Yürütme Otoritesi. (2022). *Bakü'nün Coğrafi Konumu*: Web: <http://baku-ih.gov.az/az/page/13.html>. Son Erişim Tarihi: 29.08.2022.

İnternet: Azərbaycan Cumhuriyeti Bakü Şəhri Yürütme Otoritesi. (2022). *Bakü Kentinin Tarihi*: Web: <http://baku-ih.gov.az/az/page/64.html>. Son Erişim Tarihi: 29.08.2022.

İnternet: Azərbaycan Cumhuriyeti Enerji Bakanlığı. (Ocak, 2020). *Petrol Endüstrisinin Gelişim Tarihi*: Web: <https://minenergy.gov.az/az/neft/neft-senayesinin-inkisaf-tarixi>. Son Erişim Tarihi: 15.02.2021.

İnternet: Azər Tac. (2020). *Siyah Şehir'i Tarihe Çeviren Beyaz Şehir*: Web: https://azertag.az/xeber/Qara_seheri_tarixe_cheviren_Ag_seher-1423243. Son Erişim Tarihi: 10.04.2022.

İnternet: Baku White City. (2020). *Gerçekler ve Rakamlar*: Web: <https://www.bakuwhitecity.com/az/page/2-faktlar-va-raqamlar>. Son Erişim Tarihi: 29.12.2020.

İnternet: Baku White City. (2021). *Baku White City Ana Planı*: Web: <https://www.bakuwhitecity.com/az/mp-master>. Son Erişim Tarihi: 10.01.2021.

İnternet: Baku White City. (2021). *Baku White City Yerleşme Ana Planı*: Web: <https://www.bakuwhitecity.com/az/mp-location>. Son Erişim Tarihi: 12.01.2021.

İnternet: Baku White City. (2021). *Baku White City Bölgere Göre Ana Planı*: Web: <https://www.bakuwhitecity.com/az/mp-floor-space>. Son Erişim Tarihi: 14.01.2021.

İnternet: Baku White City. (2021). *Sürdürülebilirlik*: Web: <https://www.bakuwhitecity.com/az/page/4-davamliliq>. Son Erişim Tarihi: 17.01.2021.

İnternet: Baku White City. (2021). *Önsöz*: URL: <https://www.bakuwhitecity.com/az/page/1-on-soz>. Son Erişim Tarihi: 22.01.2021.

İnternet: BNHF. (2008). *About BNHF*: Web: http://www.bakunobel.org/baku_nobel_about_bnhf.html. Son Erişim Tarihi: 09.02.2022.

İnternet: BNHF. (2022). *Photo Gallery*: Web: http://www.bakunobel.org/baku_nobel_photo_gallery.html#. Son Erişim Tarihi: 09.02.2022.

- İnternet: Cambridge Dictionary. (2022) *Cambridge Dictionary*: Web: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/transformation>. Son Erişim Tarihi: 23.08.2022.
- İnternet: Charismatic Planet. (Mayıs, 2016). *The Maiden Tower of Baku, Azerbaijan*: Web: <https://www.charismaticplanet.com/maiden-tower-baku-azerbaijan/>. Son Erişim Tarihi: 10.02.2021.
- İnternet: ERIH. (2022). *Villa Petrolea*: Web: <https://www.erih.net/i-want-to-go-there/site/villa-petrolea>. Son Erişim Tarihi: 02.09.2022.
- İnternet: Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi. (2021). *Silahtarağa Elektrik Santrali*: Web: <http://www.eskiistanbul.net/3170/silahtaraga-elektrik-santrali>. Son Erişim Tarihi: 12.04.2021.
- İnternet: Evguzar. (Kasım, 2020). *Soylulaştırma nedir*: Web: <https://www.evguzar.com/soylulastirma-nedir>. Son Erişim Tarihi: 25.08.2021.
- İnternet: ICOMOS. (1999). *The Burra Carter (The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance)*: Web: http://icomosubih.ba/pdf/medjunarodni_dokumenti/1999%20Povelja%20iz%20Burre%20o%20mjestima%20od%20kulturnog%20znacenja.pdf. Son Erişim Tarihi: 18.08.2022.
- İnternet: Karakoç, N. (2020). *İstanbul'u Düşünmek, Haliç'i Düşlemek*: Web: <https://www.arkitera.com/proje/2-odul-7-bolge-istanbul-senin-halic-kiyilari-tasarimyarismasi/>. Son Erişim Tarihi: 14.07.2021.
- İnternet: Kalkınma Bakanlığı. (2018). *Mekânsal Planlama Sistemine İlişkin Değerlendirme Raporu*: Web: https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/Mekansal_Planlama_Sistemine_%C4%B0li%C5%9Fkin_De%C4%9Ferlendirme_Raporu.pdf. Son Erişim Tarihi: 25.12.2021.
- İnternet: Kobus, K. (Nisan, 2017). *How Andrew Carnegie's Genius and Blue-collar Grit Made Pittsburgh The Steel City*: Web: <http://zocalo-on.kcrw.com/2017/04/howandrew-carnegies-genius-and-blue-collar-grit-made-pittsburgh-the-steel-city/>. Son Erişim Tarihi: 05.03.2021.
- İnternet: Kolat, T. (Aralık, 2011). *Kömür ve Çelikten Kültür Endüstrisine Bir Dönüşüm Hikayesi: Ruhr Bölgesi*: Web: <https://www.arkitera.com/haber/komur-ve-celiktenkultur-endustrisine-bir-donusum-hikayesi-ruhr-bolgesi/>. Son Erişim Tarihi: 17.02.2021.
- İnternet: Merdim E. (Nisan, 2018). *İzmit SEKA'nın Dönüşümü*: Web: <https://www.arkitera.com/haber/izmit-sekanin-donusumu/>. Son Erişim Tarihi: 09.04.2021.
- İnternet: Nufusu. (2021). *İzmit Nüfusu - Kocaeli*: Web: https://www.nufusu.com/ilce/izmit_kocaeli-nufusu. Son Erişim Tarihi: 09.03.2021.

- İnternet: Pinterest. (2021). *Eski Seka kağıt fabrikası*: Web: <https://www.pinterest.com/pin/316166836315666640/>. Son Erişim Tarihi: 10.04.2022.
- İnternet: Report. (Ocak, 2015). *Tarihe Kavuşan "Siyah Şehir"*: Web: <https://report.az/multimedia/tarixe-qovusan-qara-seher/>. Son Erişim Tarihi: 31.08.2022.
- İnternet: Santral İstanbul. (2021). *Santral İstanbul Hakkında*: Web: <https://www.santralistanbul.org/tr/hakkinda/>. Son Erişim Tarihi: 12.04.2021.
- İnternet: Solak, G. (Ağustos, 2018). *Binbir Emekle Kurulan İlk Yerli Kağıt Fabrikası SEKA'nın Buruk Hikayesi*: Web: <https://listelist.com/seka-kagit-fabrikasi-mehmet-kagitci/>. Son Erişim Tarihi: 02.04.2021.
- İnternet: Telli, A. (2018). *Tarihi SEKA Fabrikasının Dönüşümü: Sekapark*: Web: <https://img1.wsimg.com/blobby/go/aece7bc9-c801-449c-b214-85175a6ebc21/Sekapark%20Makale.pdf>. Son Erişim Tarihi: 10.11.2020.
- İnternet: The Economist Intelligence Unit. (2017). *The Global Liveability Report 2017*: Web: <http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Liveability-RankingFree-Summary-Report-August-2017.pdf&mode=wp&campaignid=Liveability17>. Son Erişim Tarihi: 02.12.2021
- İnternet: TICCIH. (Temmuz, 2003). *Endüstriyel Miras İçin Nizhny Tagil Sözleşmesi*: Web: <https://ticcih.org/about/charter/>. Son Erişim Tarihi: 13.08.2022.
- İnternet: TICCIH. (Kasım, 2011). *Ortak ICOMOS-TICCIH Endüstriyel Miras Alanları, Yapılar, Alanlar ve Peyzajların Korunmasına İlişkin İlkeler/ Dublin İlkeleri*: Web: <https://ticcih.org/about/about-ticcih/dublin-principles/>. Son Erişim Tarihi: 13.08.2022.
- İnternet: Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2020). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*: Web: <https://sozluk.gov.tr/>. Son Erişim Tarihi: 28.07.2022.
- İnternet: Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*: Web: <https://sozluk.gov.tr/>. Son Erişim Tarihi: 11.08.2022.
- İnternet: Vikipedi. (Haziran, 2014). *Bakü, Azerbaycan Konum Haritası*: Web: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eablon:Bak%C3%BC,_Azerbaycan_konum_haritas%C4%B1. Son Erişim Tarihi: 08.02.2021.
- İnternet: Vikipedi. (2021). *Bakü Petrol Tophuluğu*: Web: https://az.wikipedia.org/wiki/Bak%C4%B1_Neft_C%C9%99miyy%C9%99ti. Son Erişim Tarihi: 21.01.2021.
- İnternet: Vikipedi. (Mayıs, 2021). *Bakü*: Web: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bak%C3%BC>. Son Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- İnternet: Vikipedi. (Şubat, 2021). *Pittsburgh*: Web: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pittsburgh>. Son Erişim Tarihi: 02.03.2021.

- İnternet: Vikipedi. (Şubat, 2021). *Guberniya*: Web: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Guberniya>. Son Erişim Tarihi: 03.05.2021.
- İnternet: Vikipedi. (Mart, 2021). *İzmit*: Web: <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0zmit>. Son Erişim Tarihi: 04.04.2021.
- İnternet: Visit Pittsburgh. (2021). *Southside Works*: Web: <https://www.visitpittsburgh.com/directory/southside-works/>. Son Erişim Tarihi: 07.03.2021.
- İnternet: VOA. (Haziran, 2021). *Pittsburgh I*: Web: <https://blogs.voanews.com/turkish/milhan/2011/06/13/pittsburg-i/>. Son Erişim Tarihi: 02.03.2021.
- İnternet: Wikipedia. (2021). *History of The Ruhr*: Web: https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Ruhr. Son Erişim Tarihi: 17.02.2021.
- İnternet: Wikipedia. (Temmuz, 2017). *Zeche Zollverein*: Web: https://tr.wikipedia.org/wiki/Zeche_Zollverein. Son Erişim Tarihi: 20.02.2021.
- İnternet: WPBC (Western Pennsylvania Brownfield Center). (2007). *Southside Works (LTV)*: Web: <https://www.cmu.edu/steinbrenner/brownfields/Case%20Studies/pdf/southside%20works%20-%20LTV.pdf>. Son Erişim Tarihi: 10.05.2021.
- İpek, E., ve Balyemez, S. (2019). Kıyı alanlarındaki endüstri mirasının kentsel yenilemedeki rolü: Haliç üzerine bir inceleme. *ATA Mimarlık ve Tasarım Dergisi*, 3(2), 121-132.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2001). 1/5000 Ölçekli Haliç Kıyıları, Master Plan Raporu. *İBB*, İstanbul.
- Jacobs, J. (2009). *Şehir ne tür bir problemdir? Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı*. (Çev. B. Doğan). İstanbul: Metis Yayınları, 439-458.
- Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., and Hollander, A. (2003). Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts. *Landscape and Urban Planning*, 65, 5-18.
- Kaptan, A. (2018). *Kentsel dış mekânlarda kullanıcı algısının irdelenmesi: Mevlana Caddesi (Konya) örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Karagenç, O. (1997). *Konut Yakın Çevresinin Değerlendirilmesinde Bireysel Algılamının Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Kasimov, A. (1994). *Konut inşaatının soruları*. *Respublika Elmi-Techniki Konferansı*, Bakü.
- Kasimzade, E. (2001). *Pazar Ekonomisinde Bakü'nün Mimarisi ve Şehir Planlaması*. Bakü: AASU Yayınları, 55-59.
- Keçeli, A. (2013). Kentsel yaşanabilirlik ve cinsiyet. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 232-245.

- Keçeli, A., Sarıusta, F., ve Karakuyu, M. (2014). Kamu hizmetlerinin kentsel yaşanabilirlik üzerine etkisi: Beylikdüzü örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, 381-401.
- Keleş, R. (2004). Kentsel dönüşümün tüzel altyapısı. *Mimarist Dergisi*, 12, 73-75.
- Keleş, R. (2013). *Yönetişim kavramına eleştirel bir yaklaşım*. M. Çukurçayır, ve H. Eroğlu (Editörler). Yönetişim. Konya: Çizgi Kitapevi, s. 57-70.
- Kılınç Ürkmez, G., ve Atanur, G. (2016). İşlevini yitirmiş bir sanayi alanının dönüşümünün kent kimliğine etkisi: Bursa Sıcaksu Tabakhaneler bölgesi. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11, 106-126.
- Kılınç, G. (2012). *Assessment of brownfields redevelopment projects in Pittsburgh/ PA with their economic, social and institutonal dimensions*. Paper presented at the AESOP 2012 Congress. Ankara.
- Kilper, H., and Wood, G. (2015). *Restructuring policies: The Emscher Park International Building Exhibition.*, P. Cooke (Editör). The Rise of the Rustbelt. First Edition. Routledge, s. 208-230.
- Kocabaşoğlu, U., ve diğerleri. (1996). *SEKA tarihi. Türkiye Selüloz ve Kağıt fabrikalarının tarihsel gelişimi*. İzmit: SEKA Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Koç, A. (2015). İstanbul'da yaşanan mekânsal dönüşümler bağlamında soylulaştırmanın yeniden konumlandırılması. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 89-104.
- Koçak, H. (2018). Özelleştirme dogmasının yok ettiği bir değer: Seka. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 11-13.
- Koçak, M. (2013). *İşlevini Yitirmiş Sanayi Alanlarının Dönüşümüne İlişkin Çevresel Risk Değerlendirilmesi, Strateji ve Öneriler: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Koçan, N. (2011). Sanayi alanlarının dönüşümü: Uşak Eski Tabakhane Deri Sanayi Bölgesi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 1(3), 124-138.
- Köksal, G. (2012). Endüstri mirasını koruma ve yeniden kullanım yaklaşımı. *Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Adana Şubesi Güney Mimarlık Dergisi*, 8, 18-23.
- Lees, L., Slater, T., and Wyly, E. (2008). *Gentrification* (First Edition). New York: Routledge.
- Lefebvre, H. (2011). *The Production of Space*. (Çev. D. Nicholson-Smith). Blackwell, 1.
- Logman Group Limited. (1984). *Webster College Dictionary*. England: Merrian Webster.
- Marans, R. (2007). Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi. *Mimarlık Dergisi*, 335.
- Marsikova, K. (2006). *Brownfield sites in Europe*. Liberec Teknik Üniversitesi - İktisat Fakültesi 5. Uluslararası Avrupa Bölgesi Çek Girişimcilik Sempozyumu, Liberec, 31-35.

- Musatova, Y. (2021). *Sanayi bölgelerinin insancıl soylulaştırılması. Bölgesel kimliğin yönü.* X Uluslararası Bilimsel ve Pratik Konferansı, Petrozavodsk, 283-289.
- Naghiev, N., ve Huseynov, F. (2013). *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Modern Mimari Tarihi.* Bakü: Şerg-Gerb Neşriyat Evi, 180-212.
- Neill, W. (1997). Memory, collective identity and urban design: the future of Berlin's Palast der Republik. *Journal of Urban Design*, 2(2), 179-192.
- Nerimanoglu, M. (2020). "Kara Şehrin" beyaz günleri. (28 Ocak 2020) *Azerbaycan*, 5.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları.* (Çev. M. Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 17-20.
- Oğuz, D., Saygı, H., ve Akpınar, N. (2010). Kentiçi Endüstri Alanlarının Dönüşümüne Bir Model:İzmit/Sekapark. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 8(2), 157-168.
- Oktay, D. (2007). Sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik ve kentsel yaşam kalitesi. *Mimarlık Dergisi*, 335, 45-46.
- Okumuş, D., ve Eyüpoğlu, E. (2015). Kentsel dönüşüm öncesi kentsel yaşam kalitesi araştırmasına yönelik yöntem önerisi ve Ataşehir Barbaros mahallesi örnekleme. *Planlama Dergisi*, 25(2), 93-106.
- Oloonabadi, S., and Ardakani, M. (2011). The role of collective memory in linking the old parts of a city: A case of Ardakan. *Procedia Engineering*, 21, 985-988.
- Oral, A. (2007). *Kocaeli Tarih ve Rehberi.* İstanbul: Demkar Yayınevi.
- Palmer, M., and Neaverson, P. (1998). *Industrial Archaeology Principles and Practice.* London: Routledge, 1-79.
- Pekol, B. (2010). *İstanbul'da yeni işlevlerle kullanılan tarihi yapıların üslup sorunsalı.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Polat, S., ve Dostoğlu, N. (2007). Kentsel dönüşüm kavramı üzerine: Bursa'da Kükürtle ve Mudanya örnekleri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 12(1), 61-76.
- Robert, J. (2006). *Drift glossary of key expressions used in spatial development policies in Europe.* Paper presented at the European Conference of Ministers Responsible for Regional/Spatial Planning CEMAT, Strasbourg.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi.* İstanbul: Kanat Yayıncılık, 121-126.
- Schulz, C. (1978). Yer kavramı bağlamında eski çevrelerde yapılaşma, *2001 Mimarlık Dergisi*, 297, 42-43.
- Stearns, P. (2012). *The Industrial Revolution In World History.* Philadelphia: Wstview Press, 1-2.

- Şahin, Ö. (2012). *Eski Sanayi Alanların Dönüşümünde Ortaklık Modeli Önerisi: Kartal Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek, E. (2006). *Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak İrdelenmesi ve Değerlendirilmesi: İzmir Liman Arkası Bölgesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Şişman, A., ve Kibaroglu, D. (2009). *Dünyada ve Türkiye 'de Kentsel Dönüşüm*. 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, Ankara.
- Tekeli, İ. (2010). *Gündelik Yaşam, Yaşam Kalitesi ve Yerellik Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 79-215.
- The Cambridge Dictionary of Philosophy. (1995). R. Audi. (Editör) New York: Cambridge University Press.
- Tolga, H. (2006). *Endüstriyel Alanların Dönüşümü, Kentsel Mekâna Etkileri: Beykoz Kundura ve Deri Fabrikası İçin Bir Dönüşüm Senaryosu*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Trinder, B. (1981). Industrial archaeology in Britain. *Archaeology*, 34(1), 10-13.
- Türksever, N. (2001). *Türkiye'de Büyük Şehir Alanlarında Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Denemesi*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Uğursal, S. (2011). *Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: İzmir Sümerbank Basma Sanayi Yerleşkesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ulusel, B., ve Koç, S. (1999). Sağlıklı kentler. *Toplum ve Hekim*, 14(3), 196-203.
- Uysal, Ü. (2006). *Soylulaştırma kuramlarının İstanbul'da uygulanabilirliği Cihangir örneği*. İstanbul: Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını.
- Uzun, M. (2014). Endüstri alanı dönüşüm projesi Sekapark'ın (Kocaeli-İzmit) kıyı kullanımına etkisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 30, 154-179.
- Ünal, B. (2013). *Mobil Konutların İç Mekân Tasarımlarının Görsel Algı Açısından İrdelenmesi: Geçici Afet Konutları Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünlü, T. (2017). Kent kimliğinin oluşumunda kentsel bellek ve kentsel mekân ilişkisi: Mersin örneği. *Planlama Dergisi*, 27(1), 75-93.
- Vural, Ö., Eler, S., ve Atalay Güzel, N. (2010). Masa başı çalışanlarda fiziksel aktivite düzeyi ve yaşam kalitesi ilişkisi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(2), 70.
- Wetherick, M., Ross, S., and Small, R. (2001). *A Modern Dictionary of Geography* (4th Edition). London: Arnold Publisher.

- Yasan, Y. (2020). *Kentsel Dönüşüm Sürecinin Kentsel Soylulaştırma Bağlamında İncelenmesi: Kayseri Sahabiye Mahallesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yavuzçehre, P., ve Torlak, S. (2006). Kentsel yaşam kalitesi ve belediyeler: Denizli Karşıyaka Mahallesi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 185-186.
- Yerliyurt, B., ve Aysu, E. (2008). Kentsel kıyı alanlarında yer alan sanayi bölgelerinde dönüşüm potansiyelinin değerlendirilmesi; Haliç Tersaneler bölgesi. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 3(2), 194-205.

EK-1. Beyaz Şehir ziyaretçi anketi soruları

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
BEYAZ ŞEHİR ZİYARETÇİ ANKETİ

Tarih:

1. Cinsiyeti

- ☐ Kadın ☐ Erkek

2. Yaş Durumu?

- ☐ 18 – 25 ☐ 46 – 55
☐ 26 – 35 ☐ 55 yaş üstü
☐ 36 – 45

3. Eğitim Durumu?

- ☐ İlkokul altı ☐ Lise
☐ İlkokul ☐ Lisans
☐ Ortaokul ☐ Yüksek Lisans ve üstü

4. Mesleğiniz?

- ☐ Öğrenci ☐ Emekli
☐ Memur ☐ Diğer
☐ Özel Sektör

5. Aylık Gelir Durumunuz?

- ☐ 0 – 1000 TL ☐ 3001 – 4000 TL
☐ 1001 – 2000 TL ☐ 4001 TL üstü
☐ 2001 – 3000 TL

6. Nerede Yaşıyorsunuz?

- ☐ Bakü ☐ Diğer

EK-1. (devam) Beyaz Şehir ziyaretçi anketi soruları

7. Beyaz Şehir'e ulaşımınızı hangi ulaşım aracı ile sağlıyorsunuz?

☐ Otobüs	☐ Ticari taksi
☐ Özel araç	☐ Yaya

8. Beyaz Şehir'i hangi sıklıkta ziyaret ediyorsunuz?

☐ Haftada 1den fazla	☐ Ayda 1-2 kez
☐ 2 haftada 1den fazla	
☐ Yılda birkaç kez	

9. Hangi amaçla Beyaz Şehir'i ziyaret ediyorsunuz?

☐ İş	☐ Eğlence
☐ Eğitim	☐ Gezinti
☐ Yemek	☐ Diğer
☐ Spor	

10. Beyaz Şehir kentsel dönüşüm sürecinden haberdarmıydınız?

☐ Evet	☐ Hayır

11. Evetse hangi yolla bilgi edindiniz?

☐ Yerel Basın	☐ Diğer (...)
☐ İnternet	
☐ Sivil Toplum Kuruluşları	

12. Beyaz Şehir ve çevresine yakın bir evde oturmak istermiydiniz?

☐ Evet	☐ Hayır

13. Beyaz Şehir'in daha çok hangi fonksiyonunu önerirdiniz? Neden?

- ☐ Sanayi
- ☐ Turizm
- ☐ Ticaret (AVM)
- ☐ Konut
- ☐ Rekreasyon

Açıklama: (...)

EK-1. (devam) Beyaz Şehir ziyaretçi anketi soruları

14. Sorudan itibaren verilen ifade ile ilgili olarak (Kesinlikle katılmıyorum (1 puan), kısmen katılmıyorum (2 puan), kararsızım (3 puan), kısmen katılıyorum (4 puan), kesinlikle katılıyorum (5 puan) ifadeleri kullanılmak üzere) bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

SORU NO	5	4	3	2	1
14- Beyaz Şehir kentsel dönüşüm projesi bölge genelinde gerçekleştirilmiş başarılı bir dönüşüm örneğidir.					
15- Siyah Şehir sanayi alanının kent merkezi dışına taşınması Bakü'nün merkezi için çok büyük bir kayıptır.					
16- Siyah Şehir Bakü'nün sembolüdür.					
17- Beyaz Şehir Bakü'nün rekreasyon (yeşil alan, eğlence, oyun alanı vb.) ihtiyacını karşılamada önemli bir yere sahiptir.					
18-Beyaz Şehir Bakü'de yaşayanlar için önemli bir sosyal buluşma alanıdır.					
19- Beyaz Şehir'in gerek taşıt gerekse yaya olarak ulaşımı kolay bir konumdadır.					
20- Siyah Şehir'in Beyaz Şehir'e dönüşmesiyle birlikte çevre kirliliğinin azalmasında önemli bir değişim söz konusudur.					
21- Beyaz Şehir kentin yaşam kalitesini arttırmıştır.					

Anket çalışmamıza katıldığınız için teşekkür ederiz.

EK-2. Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 28/09/2006 tarixli Kararnamesi

"Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"nın təsdiq edilməsi haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN SƏRƏNCAMI

Azərbaycan Respublikası hazırda iqtisadi yüksəliş dövrünü yaşayır. Ölkənin geniş sosial-iqtisadi islahatlara söykənən ümumi inkişaf konsepsiyasında ətraf mühitin mühafizəsi, insanların sağlam təbii mühitdə yaşaması və təbii sərvətlərdən xalqın rifahının yaxşılaşması naminə istifadə məsələləri mühüm yer tutur.

Son illər iqtisadiyyatın, o cümlədən mədənçıxarma və emal sənayesi sahələrinin, tikinti kompleksinin sürətli inkişafı ətraf mühitə antropogen təsirin artması ilə müşayiət olunur. Belə ki, ayrı-ayrı regionlarda torpaqların, su hövzələrinin və atmosferin çirklənməsi yol verilən normativ göstəricilərdən yüksəkdir, eyni zamanda, içməli şirin suyun azalması, meşələrin seyrəkləşməsi, torpaqların eroziyası, sürüşmə və səhrələşmə prosesləri fəallaşmışdır. Abşeron yarımadasında, Kür-Araz ovalığında, Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir və Əli Bayramlı kimi sənaye mərkəzlərində ərazilərin neft, neft məhsulları, aqrokimyəvi maddələr və məişət tullantıları ilə çirkləndirilməsi halları güclənmişdir. Sənaye və məişət tullantı suların ətraf ərazilərə axıdılması Abşeron yarımadasında süni gölməçələrin sayını artırmış və mövcud göllərin sahəsini xeyli genişləndirmişdir. Antropogen təsirlər nəticəsində meşə massivlərinin azalması və təbii biosenozların yoxa çıxması təhlükəsi yaranmışdır.

Ölkədə ətraf mühitə mənfi təsir edən amillərin qarşısının alınması və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün bir sıra vacib tədbirlər həyata keçirilməli, o cümlədən Xəzər dənizinin sahilboyu zolağında, Abşeron yarımadasında və ölkənin digər regionlarında su hövzələrinin, havanın, torpağın təbii keyfiyyətinin bərpa olunması üçün tullantı sular təmizlənməli, kanalizasiya şəbəkələri yenidən qurulmalı, çirklənmiş torpaqlar rekultivasiya edilməli, geniş sahələrdə meşələr və yaşıllıqlar salınmalı, abadlaşdırma işləri aparılmalı və digər zəruri tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Təbii mühitə zərərli antropogen təsirlərin azaldılması, mövcud ekoloji problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə qərara alıram:

1. "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı" təsdiq edilsin (əlavə olunur).

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılsın ki:

2.1. bu Sərəncamın 1-ci bəndi ilə təsdiq edilən Tədbirlər Planında nəzərdə tutulan tədbirlərin qiymətləndirilməsini təmin etsin və maliyyələşdirmə mənbələrini müəyyənləşdirib təsdiq etsin;

2.2. bu Sərəncamın 1-ci bəndi ilə təsdiq edilmiş Tədbirlər Planının həyata keçirilməsinə rəhbərliyi və müvafiq dövlət qurumları arasında əlaqələndirməni həyata keçirsin;

2.3. bu Sərəncamın 1-ci bəndi ilə təsdiq edilmiş Tədbirlər Planının icrası barədə hər altı aydan bir Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin.

2.4. bu Sərəncamdan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

3. Bu Sərəncam dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

GAZİ GELECEKTİR..